

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI

HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI

HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi

ISBN 978-605-4123-07-0

**Genel Yayın Yönetmeni /
Editör**

Prof. Dr. Suat Turgut

Yazar

Prof. Dr. Nuran Yıldırım

Yayın Koordinatörü

Fezullah Akben

Katkıda Bulunanlar

Doç. Dr. Burak Ömür Çakır

Prof. Dr. Afife Batur

Necla Kınık

Betül Altıntaş Selçuk

Cihan Çolak

Grafik Tasarım

Bilal Akgül

Redaksiyon / Tashih

Sare Kuş

Yapım

ajansfa

www.ajansfa.com (0212) 272 61 06

Baskı/Cilt

Ajans Es (0212) 439 24 84

Baskı Tarihi

İstanbul, Mayıs 2010

© Bu eserin tüm telif hakları saklıdır.

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI

HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

ŞİŞLİ ETFAL
111 YILDIR ÇOCUKLARIMIZA VE HALKIMIZA
HİZMET EDİYOR

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar.....	5	HASTANENİN İDARESİ ve ÇALIŞANLARI	67
Önsöz.....	13	Hekimler ile Diğer Görevliler, 1898-1908.....	70
Giriş.....	19	Yıllara Göre Muvazzaf / Kadrolu Hekimler Branşları, Tayin ve Ayrılış Tarihleri ile Madalyaları.....	72
KURULUŞ ve BİRİMLER	27	Yıllara Göre Fahri Hekimler Branşları, Tayin ve Ayrılış Tarihleri ile Madalyaları.....	74
Kuruluş Öyküleri.....	29	Kadın Hekimler.....	75
Kuruluş Dönemi ve İnşaattı.....	32	Eczacılar.....	77
Açılış.....	35	Cerrahlar.....	77
II. Abdülhamid'in 25. Cülusunda Hastaneden Verilen Hediyeler.....	37	Dişçi.....	77
Mevkii ve Bahçesi.....	38	Kasıkbacı.....	77
Memurin Dairesi / Merkez Bina.....	41	Tımarcı / Pansumancı.....	77
Muayenehane Dairesi / Poliklinik.....	42	Cerrahi Aletler ve Suni Ayak İmal Memuru.....	78
Pavyonlar.....	55	Memurlar.....	78
Birinci Pavyon / Emraz-ı Cildiye ve Efrenkiye Pavyonu.....	46	Müstahdemler.....	78
İkinci Pavyon / Cerrahi Pavyonu.....	46	Hastabakıcılar ve Alman Hemşireler.....	78
Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Pavyonlar.....	46	TEDAVİ HİZMETLERİ ve SÜNNETLER	81
Ameliyat-ı Cerrahiye Pavyonu.....	47	Hasta Kabulü.....	83
Emraz-ı Nisa Pavyonu / Kadın Hastalıkları Kliniği.....	49	Hasta Tayınları / Hasta Yemek Rasyonu.....	84
İntaniye Pavyonları.....	50	Sür-ı Hıtân-ı Hümayunlar / Sünnet Düğünleri.....	86
Fizik Tedavi Pavyonu.....	50	Yaralı Askerlerin Tedavileri.....	88
Eczane.....	51	İHTİSAS HASTANESİ OLUŞU	93
Bakteriyolojihane / Bakterioloji Laboratuvarı.....	52	ÜNLÜ ZİYARETÇİLER	95
Kimyahane / Kimya Laboratuvarı.....	53	İSTATİSTİK YILLIKLARI	103
II. Abdülhamid'in İdrar Tahlilleri.....	55	KARAHİSAR MADENSUYU	105
Röntgen Dairesi / Laboratuvarı.....	57	II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ	109
Kızıl ve Kuşpalazı Serumlarıyla Çiçek Aşısı Dârülistihzarı / Üretim Merkezi.....	60	CUMHURİYET DÖNEMİ	117
Çocuk Sanatoryumu.....	61	Hastane Bünyesindeki Okullar ve Kurslar.....	121
Çamlıca Sanatoryumu Girişimi.....	61	Pavyonların Yıkılıp Yenilenmesi.....	122
Fotoğrafhane.....	62	Bilimsel Toplantılar ve Kongreler.....	122
Mescit ve Saat Kulesi.....	62	ŞİŞLİ ETFAL HASTANESİ'NİN HASTANE TARİHİMİZDEKİ YERİ	125
Mutfak, Kiler ve Çamaşırhane.....	64	Kaynaklar.....	130
Ertiv ve Kalorifer Dairesi.....	65	FOTOĞRAF ALBÜMÜ	137
Ahır.....	65		

KISALTMALAR

Albüm: İ.Ü. Nadir Eserler Kitaplığı Albümleri

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

İstatistik 1900: *Etfal Hastahanesi İstatistik Risalesi*, Matbaa-i Osmaniye, 1318 [1900].

İstatistik 1901: *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi İstatistik Risalesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, İkinci Sene, Sene-i Hicriye 1319, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1317 [31 Ağustos 1901].

İstatistik 1902: *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Üçüncü Sene, Seni Hicriye 1320, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1318 [31 Ağustos 1902].

İstatistik 1903: *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Dördüncü Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1321, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1319 [31 Ağustos 1903].

İstatistik 1904: *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Beşinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1322, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1320 [31 Ağustos 1904].

İstatistik 1905: *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Altıncı Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1323, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1321 [31 Ağustos 1905].

İstatistik 1906: *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Yedinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1324, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1322 [31 Ağustos 1906].

İstatistik 1907: *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Sekizinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1325, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1323 [31 Ağustos 1907].

Tıp Tarihi: İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı.

Müessesat: *Müessesat-ı Hayriye-i Sıbhıye Müdüriyeti*, İstanbul 1327/1911.

Yoklama Defteri: “Hatice Sultan Namına Şişli’de İnşa olunmakta bulunan Hamidiye Etfal Hastahanesi’nde Müstahdem Amelenin Yoklama Defteridir. Numero 2”. BOA. HH.d. 29197, 8 C. 1316 [24 Ekim 1898].

Bu tarihi mirasa sahip çıkmak hepimizin en önemli görevidir...

Bazı eserler birer canlı abide hükmünde geçmişten bugüne yaşananları bize hatırlatma vazifesi de ifa ederler. Bize düşen görev bir yandan bu eserler aracılığı ile geleceğe taşınması gereken mesajları canlı olarak bütün ilgililerine hatırlatmak, diğer yandan da bu eserleri yaşatmak ve güçlü bir biçimde ayakta tutmaktır.

Sağlık alanında bu manada hatırlamamız ve yaşatmamız gereken en önemli eserlerden birisi de 111 yıllık bir geçmişe sahip olan Şişli Etfal Hastanemizdir.

Şişli Etfal Hastanesini, tarihimizin önemli ve kilit şahsiyetlerinden Sultan II. Abdülhamid, bir hastalıktan dolayı küçük yaşta kaybettiği kızının hatırasına yaptırmıştır. Şişli Etfal Hastanemizin kuruluşunun 111. yıldönümü münasebetiyle hazırlanmış olan elinizdeki bu kıymetli eser vesilesi ile Sultan II. Abdülhamid'i rahmet ve saygıyla anmaktan memnuniyet duyuyorum.

Bilindiği üzere Osmanlı Devletini en zor dönemlerinde 33 yıl gibi bir süre ile yöneten Sultan II. Abdülhamid, bu dönemdeki bütün zorluklar içinde eğitimden ticarete, ulaşımdan sağlığa bizlere kalıcı birçok eser bırakmıştır. Bu kurumların birçoğu kendi alanlarında öncü olmuştur. Şişli Etfal Hastanesi de bu öncü kuruluşlardan biridir.

Tarihimizi ve ecdadımızı doğru tanımak, şüphesiz onların hizmet ve eserlerini yakından bilmekle mümkündür. Tarihimizle maddi ve manevi bağlarımızı yeniden kurup güçlendirmek adına Şişli Etfal Hastanesi gibi canlı tarihlerimizin bu tarz eserlerle yeni nesillere aktarılması takdire şayan bir hizmettir.

Şüphesiz tarihine ve kültürel mirasına sahip çıkıp onlardaki birikimlerden günümüzde yararlanan milletler, kesintisiz bir yükselme ve gelişme içinde olmuşlardır.

Bu kitabı ortaya çıkarırları tebrik ediyorum. Bu vesile ile Şişli Etfal Hastanesi'nin 111. yıldönümünü, hastanenin başhekim, doktor, hemşire ve tüm sağlık çalışanlarının şahsında kutluyor başarılı hizmetlerinin devamını diliyorum.

Prof. Dr. Recep AKDAĞ
Sağlık Bakanı

Tarihten Günümüze İlklerin Hastanesi Şişli Etfal...

Hepimizin çalışma hayatında önemli dönüm noktaları ve yerler vardır. Benim için de Şişli Etfal Hastanesi böyledir. Son dönem Osmanlı tarihimizin ismi daha çok siyasi tartışmalarla bilinen Sultan II. Abdülhamid aslında bıraktığı birçok eserle de hatırlanması gereken bir şahsiyet. Şişli Etfal Hastanesi'nin kuruluş öyküsünün dramatikliği de Abdülhamid'in kişiliğini yakından tanıma imkanı vermektedir. Bilindiği üzere küçük yaşta difteri hastalığından kaybettiği kızı Hatice'nin anısına 1898 yılında yaptırıyor Şişli Etfal Hastanesini.

Şişli Etfal Hastanesi, o günün şartları içinde İstanbul'un sağlık hizmetini önemli ölçüde karşılıyor. Hatta sağlık alanında birçok ilkin öncüsü oluyor: ilk kez stetoskop kullanımı... ilk defa röntgen ışınları ile kanser tedavisi... ilk çocuk senatoryumu olması... ilk kaloriferle ısınan hastane olması... Ayrıca kadın hastalıkları, bulaşıcı hastalıklar bölümleri ve kimyahane ile de öncü olmuştur.

Şişli Etfal Hastanesi, sağlık hizmetini yürütecek personelin yetiştirildiği bir okul olma özelliğini de taşıyor. Bünyesinde açılan Ebe Okulu, Hemşire-Laborant Okulu, Florence Nightingale Yüksek Hemşire Okulu ile birçok sağlık personeli yetiştiriyor.

Hatta 1933-1949 arasında İstanbul Tıp Fakültesi'nin ortopedi ve çocuk hastalıkları klinikleri burada hizmet veriyor.

Hem sağlık alanındaki misyonu, hem tarihten günümüze oynadığı rol itibarıyla çok önemli bir yere sahip olan Şişli Etfal Hastanesi'nin 111. yılını böyle kalıcı bir eserle anmak ve bu değeri gelecek nesillere tanıtmak çok önemli. Hastanenin başta değerli meslektaşım başhekim Suat Bey olmak üzere diğer mesai arkadaşlarım doktorları, hemşireleri ve tüm çalışanlarının 111. yıldönümünü tebrik ediyorum.

Nice sağlıklı yıllar ve başarılarılar dilerim.

Prof. Dr. Ali İhsan DOKUCU
İstanbul Sağlık Müdürü

Değerli Şişli Etfal çalışanları ve dostlarımız,

Ülkemizin hastanecilik tarihinde bir kutup yıldızı olan ve modern hastaneciliğin köşe taşı, bu coğrafyadaki ilk çocuk hastanesi eski adıyla Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi, bugünkü adıyla Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin ilk binaları 1899 yılında tamamlanmış ve modern bir hastane olarak yapılmıştır. Kuruluş hikâyesi 34. Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid Han'ın kızı Hatice Sultan'ın difteriden (kuşpalazı) ebediyete intikali ile başlar. Ayrıntılı hikayesini bu kitapta okuyacaksınız. İnsan hayatında bazen öyle sıkıntılı anlar olur, öyle acılar yaşanır ki bütün kapıların yüzünüze kapandığını hissederdiniz. Kapanan bütün kapıların ardından yeni bir kapı açılır ve yaşadığınız o acılar hafifler, belki de unutursunuz. Bu hastanenin de hikâyesi böyledir. Bir babanın tarifsiz evlat acısıyla başlayan hikâye yüz yılı aşkın süredir pek çok insanımızın özellikle de çocuklarımızın hayatının kurtuluşuna vesile oluyor. Şişli Etfal'in köklü mazisi bugünün çalışanları olan bizlere önemli misyon yüklemekte ve sorumluluğumuzu artırmaktadır. Bu bilinçle hastane yönetimi ve çalışanları olarak halkımızın yükselen beklentilerini karşılamak üzere çalışmaya devam ediyoruz.

Bu yıl 111. yaş gününü kutladığımız Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin yönetimi ve çalışanları olarak tarihi geçmişimizle gurur duyuyoruz. Bu çatı altında insanlarımıza gece gündüz demeden hizmet eden tüm sağlık çalışanlarına şükranlarımızı sunuyoruz. Bu uğurda emek harcayan ve ebediyete intikal eden tüm hekimlerimizi, hemşirelerimizi, özetle tüm sağlık çalışanlarımızı şükranla anıyor ve hepsine Tanrı'dan rahmetler diliyoruz.

Toplumların vazgeçilmez insan hakkı olan sağlık hizmeti bu mesleğe gönül veren, bu işi seven fedakâr sağlık çalışanlarının omuzlarında yükselen bir hizmettir. Sağlık Bakanlığımızın son yıllarda

yaptığı yerinde ve güzel uygulamalarla sağlık hizmetine ve ilaca ulaşım kolaylaşmıştır. Hizmete ulaşım kolaylaştıkça hizmete olan talepte ciddi artış olmuş ve beklenti düzeyleri de yükselmiştir. Artan sağlık hizmeti talebini karşılamak için mevcut çalışma kapasitesi eskiye oranla önemli ölçüde artış göstermiştir.

111 yaşına gelen oldukça yaşlı hastanemiz, bütün olumsuzluklarına rağmen iyi yetişmiş hekim kadrosu, hemşireleri ve yardımcı çalışanlarıyla bu artıştan payına düşenleri karşılayabilmek için eskiden olduğu gibi şimdi de çalışmalarına devam ediyor. Mega kent haline gelen güzel İstanbul'umuzda önemli bir misyon yüklenen Şişli Etfal sadece İstanbulluların değil tüm ülke insanının acısını dindirip durumunu düzeltiyor.

Hastanemiz sağlık hizmeti verirken bir taraftan da akademi gibi çalışarak pek çok bilimsel çalışmanın altına imza atmaktadır. Tıbbın her sahasında uzmanlar yetiştirmekle kalmayıp pek çok akademisyen yetiştirerek ülkemize nitelikli sağlık elemanı kazandırmaya devam ediyor.

Geçmişimizden başlayarak günümüze kadar olan süreçleri anlatan ve yaşam albümümüz olan bu kitap, titiz çalışmalarla hazırlandı. Çalışmada emeği geçen başta Prof. Dr. Nuran Yıldırım olmak üzere tüm hazırlama komitesi üyelerine, AjansFa ekibine ayrı ayrı teşekkürler ederim. Bilimsel ve ayrıntılı arşiv çalışmalarını içeren bu kitabın hastanecilik tarihi ile ilgili önemli kaynak kitaplar arasında yer alacağını düşünüyorum, hepimize sağlıklı ve mutlu uzun ömürler diliyorum.

Prof. Dr. Suat TURGUT
Başhekim

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin Sultanı, koskoca bir ülkeye hükmederken bir hastalığa gücü yetmemiş, küçücük yavrusunu difterinin elinden kurtaramamıştı. Dönemin en yetkin hekimlerinin müdahalelerine rağmen kızını kaybettiyse, fakir fukara çocuklarının hali niceydi? Hastalandıklarında babaları ne yaptı? Evladını kaybetmenin ilk şokunu atlattığında böyle düşünmüştü II. Abdülhamid. Başka babaların kalbi yanmasın diye henüz sekiz aylıktan toprağa verdiği kızının hayrına bir hastane yaptırmalıydı. Yoksul çocuklar burada şifa buldukça Hatice Sultanın ruhu şad olacaktı. İşte baba şefkatinin sembolü olan Hamidiye Etfal Hastanesi fikri böyle doğdu. Hastanenin kurucu hekimbaşılığı, o sıralarda Almanya'dan yeni gelmiş olan Bahriye Hekimlerinden İbrahim Bey'e verildi. İnşaat masraflarının tamamı Padişahın şahsi gelirlerinden karşılandı.

Ertesi yılın baharında Şehzade Abdürrahim Efendi'nin sünneti yapılacaktı. Şehzade sünnetlerinde Padişah, İstanbul'un çeşitli semtlerinde bulunan hastanelerde ve resmi binalarda başvurana bütün ailelerin çocuklarını sünnet ettirir ve payitaht düğün evine dönerdi. Padişah evlat acısıyla yaptırmaya başladığı hastanenin mutlu bir olayla hizmete girmesini tercih etti. Açılış töreni Şehzade Abdürrahim Efendi'nin sünnet olduğu 24 Mayıs 1315/5 Haziran 1899 Pazartesi günü yapıldı. On beş gün süreyle yüzlerce çocuk sünnet edildi. Hastanenin yıllık masrafları da II. Abdülhamid tarafından karşılanıyordu.

II. Abdülhamid'in, dönemin en modern tıbbi araç gereçleriyle donatıp, dolaplarını Tamirhane-i Hümayun'da yaptırdığı, döşemelik kumaşlarını ve halılarını Hereke Fabrikası'ndan getirttiği, en yetkin hekimleri görevlendirdiği hastane hem iktidarının simgesi hem de tıbbımızın göstergesi kabul ediliyordu. Avrupa'daki bazı emsallerinden bile üstün bir seviyede hizmet verip bir kutup yıldızı gibi parlarken kurucusu tahttan indirilince kadrosu dağıldı ve durgunluk dönemine girdi. O kadar yararlı hizmetleri vardı ki siyasi muarızları, adını değiştirerek sabık hükümdarın kurduğu bu örnek hastaneyi yaşatmaya mecbur kaldılar.

Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi, kuruluşunun 111. yılına özel bir önem vererek çeşitli etkinliklerle kutluyor. Elinizde tuttuğunuz bu kitap da hastane tarihine yönelik etkinliklerin bir parçası olarak tasarlandı. Yazımında hastane tarihinin şimdiye kadar aydınlanmamış bazı alanlarının arşiv belgeleri, hastanenin ilk sekiz yılında yayımlanan istatistik risaleleri ve müze objeleri esas alınarak açıklığa kavuşturulmasına özen gösterildi.

Gerek kitabın oluşmasında gerek kaynak araştırması sırasında pek çok kurumun yardımları oldu. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kitaplığı, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim Heykel Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi ile İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü Sağlık Müzesi, Hürriyet Gazetesi arşivi ve ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan hastane hakkındaki objelere ulaşmamızı sağlayan Selma Delibaş'a teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Nuran YILDIRIM

14 Mayıs 2010

İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi AD

Sultan II. Abdülhamid Han
(1876 - 1909)

“Benim çocuğum kurtulamadı.
Kim bilir fakir fukaranın çocukları nasıl bakılıyor.
Hiç olmazsa bir hastane yaptıralım da benim gibi
birçok babaların kalbi yanmasın”

Ayşe Osmanoğlu: Babam Abdülhamid.
İstanbul 1960, 34-35

ŞİŞLİ ETFAL
111 YILDIR ÇOCUKLARIMIZA VE HALKIMIZA
HİZMET EDİYOR

GİRİŞ

Osmanlı Devleti kuruluş döneminde bir yandan Anadolu Selçuklularının genellikle kervan yolları üzerindeki şehirlerde yaptırmış olduğu dârüşşifaları (hastaneler) kullanırken, bir yandan da kendi tedavi kurumlarını yapmaya başlamıştı. Osmanlı darüşşifaları şehir merkezlerinde yer alan külliyelerin bir parçasıydı. Bu külliyelerde; cami, medrese, imaret, darüşşifa, kütüphane, kervansaray, sıbyan mektebi, hamam ve çarşı gibi şehir halkının ihtiyaçlarını karşılayacak üniteler vardı. Darüşşifaları yaptıran Padişahlar, valide sultanlar ve Padişahların kadınları, hizmetlerin sürdürülebilmesi için gelir getiren pek çok mülk vakfederdi. Darüşşifaların masrafları bu vakıf gelirleriyle karşılandığından hastalar parasız muayene ve tedavi edilir, ilaçları da ücretsiz olarak verilirdi. Devletin payitahtı olan İstanbul'da hizmete giren Fatih Darüşşifası (1470), Haseki Darüşşifası (1550), Süleymaniye Darüşşifası (1555), Atik Valide/Toptaşı Darüşşifası (1583) ve Sultanahmet Darüşşifası (1617) uzun yıllar tedavi hizmeti verdikten sonra 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak kaybı yüzünden gelirleri azalmış ve akıl hastalarına barınak olmuştu.

Darüşşifalar hastane kimliklerini yitirip birer akıl hastanesine dönüşürken III. Selim döneminde bugünkilere benzer askeri hastaneler kurulmaya başladı. Bunların ilki olan Tophâne-i Âmire Hastahanesi 1793 yılında faaliyetteydi. Askeri hastanelerin bir özelliği de

“hastane” olarak isimlendirilen ilk tedavi kurumlarımız olmalarıdır. Askeri hastane sayısı ordudaki gelişmelere paralel olarak artarken, ilk kamu hastanesi İstanbul'a çalışmaya gelen bekârlar için, Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan Külliyesi'nin avlusundaki medresede açıldı (1837). Masrafları devlet tarafından karşılanan Edirnekapı Gureba ve Bekâr Hastanesi, bir hekimle idare edilen bir bakımevi niteliğindedir. Haseki Darüşşifası'nın bir bölümünde faaliyete geçirilen Haseki Nisa (Kadınlar) Hastanesi de pek farklı değildi. Uzun yıllar sonra pavyon sisteminde yeni yapılan binalarına yerleşerek modernleşebildi (1890).

İstanbul'da modern anlamda tedavi hizmeti Galatasaray'da kurulan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de (Askeri Tıp Okulu, 1839) iç hastalıkları, cerrahi ve göz kliniklerinde yapıyordu. Fakat bu saydığımız tedavi kurumlarının hiç birinin binası hastane olarak planlanıp yapılmamıştı. Hasta tedavi etmek amacıyla inşa edilen ilk hastanemiz, Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi 1847 yılında hasta kabul etmeye başladı. Bundan sonra ilk belediye hastanemiz Beyoğlu Belediye Hastanesi/ Beyoğlu Zükür (Erkekler) Hastanesi (1865) ardından Zeynep-Kâmil Hastanesi (1882) ve Beyoğlu Nisa Hastanesi/Emraz-ı Zühreviye Hastanesi (1883) hizmete girdi. Bu arada İstanbul'daki azınlıklar kendi cemaat mensuplarına; Balıklı Rum Hastanesi (1753), Surp Pırgiç Erme-

◀ Saat Kulesi ve Mescidin açılış töreni (Tıp tarihi)

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

ni Hastanesi (1834), Surp Agop Hastanesi (1836), Balat Or-Ahayim Musevi Hastanesi'nde (1886) bakıyordu. İstanbul'daki yabancı kolonilerden önce Fransızlar Taksim'de bir veba hastanesi açtılar (1610). Bu hastane zamanla gelişerek Fransız Pasteur Hastanesine dönüştü. Ayrıca Avusturya-Macaristan Hastanesi (1836), İtalyan Hastanesi (1838), Alman Hastanesi (1846), İngiliz Hastanesi (1855), Fransız Lape (La Paix) Hastanesi (1858), Sankt Georg Avusturya Hastanesi (1872), Rus Hastanesi (1874), İran Hastanesi/Muzafferiyeye Hastanesi (1891) faaliyettedir.

Bu yıl 111. yaş gününü kutladığımız Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi, kuruluş adıyla Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi, 1899 yılında kapılarını açtığı, İstanbul'daki tedavi kurumlarının şehrin kozmopolit dokusunu yansıtan manzarası böyleydi. Acaba Hamidiye Etfal Hastanesi'nin bunlardan bir farkı var mıydı? Sorunun cevabını hakkıyla verebilmek için hastanenin tarihini ayrıntılı olarak bilmek gerekiyordu. Bu gerçekten hareketle 111. yıl çalışmaları kapsamında hastane tarihinin yeniden yazılması gündeme gelince, doğru bilgilere ulaşmak amacıyla başta arşiv belgeleri ve hastanenin 1900-1907 arasında çıkardığı yıllıklar olmak üzere pek çok kaynağa müracaat ettik. Şimdiye kadar hastane tarihi hakkında yapılan yayınları derledik. Kaynak incelemesi sırasında 1974 yılından beri hastane kuruluş etkinliklerinin 24 Mayıs'ta başladığını fark ettik. Oysa hastanenin açılış tarihini gösteren Mali/Rumi 24 Mayıs 1315 tarihini Miladi takvimdeki karşılığı 5 Haziran 1899'du. Bu tarih bilinmesine rağmen kutlamalar 24 Mayıs'ta yapılmıştı. Yayınlarda dikkati çeken ikinci nokta hastaneyle ilgili pek çok Mali/Rumi tarihin Miladi takvime yanlış çevrilmiş olmasıdır. Tarih yanlışlarını çok önceden fark eden Ekrem Kadri Unat, bu konuda bir makale yayımlanmıştır.¹ Bu çalışmada hastane ile ilgili doğru tarihlere ulaşmak amacıyla, Gâzi Ahmed Muhtar Paşa: *Takvîmü's-Sinîn* (Haz. Y. Dağlı-H. Pehlivanlı. Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1993) adını taşıyan tarih çevirme kılavuzu kullanılmıştır. Hastane tarihine ilişkin yazıların ortak bir özelliği de hastanenin her yıl yayınladığı istatistik yıllıklarından yararlanıldığını bildirmekten öte gidilmemiş olmasıdır. Bu yüzden verilen bilgilerin doğruluğu kontrol edilememektedir. Bu çalışmada sekiz istatistik yıllığı taranmış ve kullanılan bölümlerin kaynaklarının belirtilmesine özen gösterilmiştir.

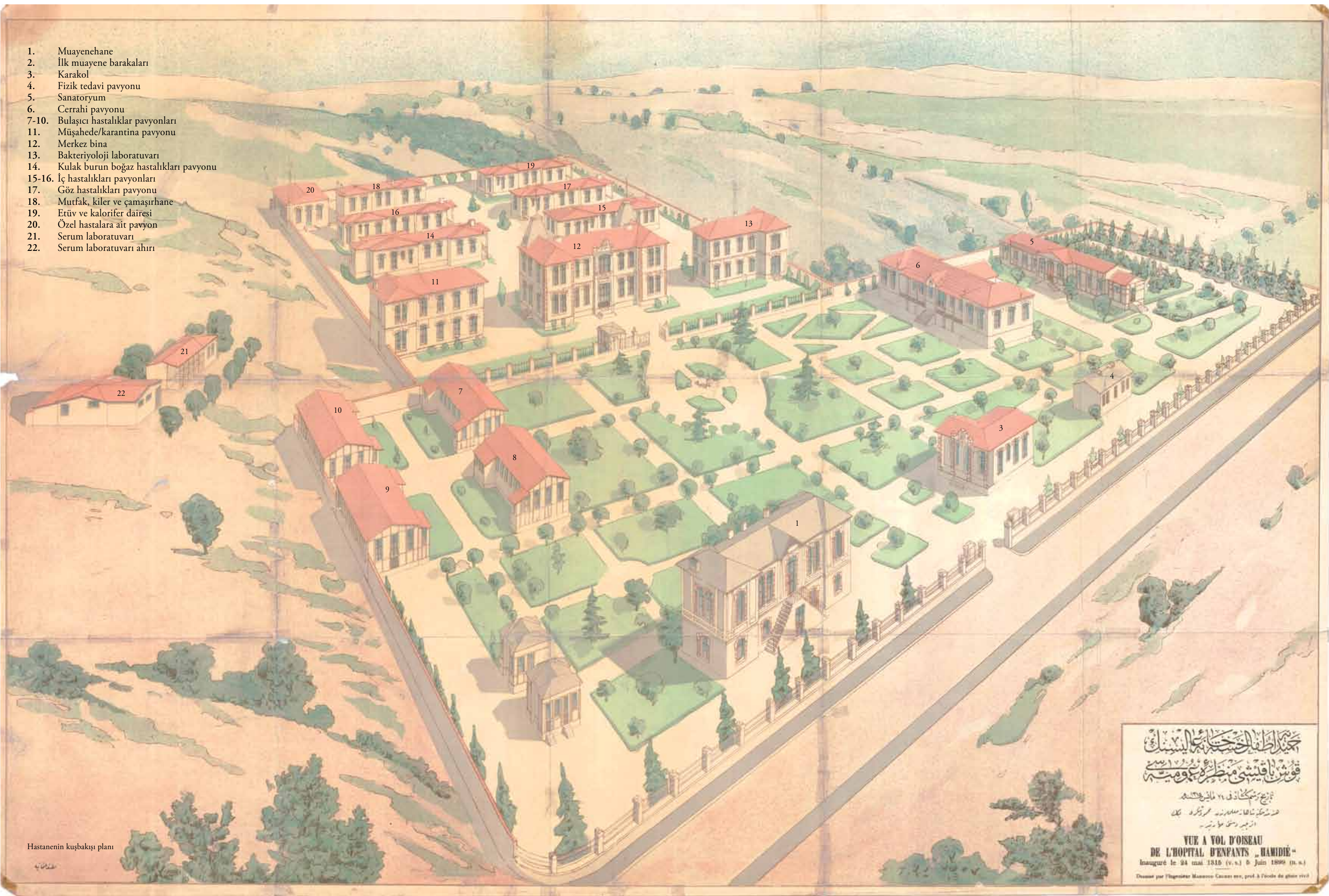
Kuruluşu ile II. Meşrutiyet arasındaki dönemde bir kutup yıldızı gibi parlayan Hamidiye Etfal Hastanesi'nin şimdiye kadar pek bilinmeyen II. Meşrutiyet döneminde de ışık tutmaya çalıştık.

Pavyonlar arasındaki bahçede hasta çocuklar (Album, 779-42/14).

¹ Ekrem Kadri Unat: "Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi'nin Kuruluş Tarihi Üzerine", *Tıp Tarihi Araştırmaları* 2. Ed. N.Sarı-H.Hatemi, İstanbul 1988, 81-83.

1. Muayenehane
2. İlk muayene barakaları
3. Karakol
4. Fizik tedavi pavyonu
5. Sanatoryum
6. Cerrahi pavyonu
- 7-10. Bulaşıcı hastalıklar pavyonları
11. Müşahede/karantina pavyonu
12. Merkez bina
13. Bakterioloji laboratuvarı
14. Kulak burun boğaz hastalıkları pavyonu
- 15-16. İç hastalıkları pavyonları
17. Göz hastalıkları pavyonu
18. Mutfak, kiler ve çamaşırhane
19. Etüv ve kalorifer dairesi
20. Özel hastalara ait pavyon
21. Serum laboratuvarı
22. Serum laboratuvarı ahır

Hastanenin kuşbakışı planı

حیة الأطفال تحت إشراف أم البنين
 قوس بن ابي شي من طيرة يوميت

توزيع رسمكنا في ٢٤ مايو ١٩٠٩
 رسمكنا من قبل المهندس المعماري
 ابراهيم حسن مورا

VUE A VOL D'OISEAU
 DE L'HOPITAL D'ENFANTS "HAMIDIÉ"
 Inauguré le 24 mai 1910 (v.s.) & Juin 1899 (h.s.)

Tracé par l'ingénieur Maurice Cassas, prof. à l'école de génie civil

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI

HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

KURULUŞ VE BİRİMLER

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

KURULUŞ VE BİRİMLER

Kuruluş Öyküleri

Bu yıl 111. yaş gününü kutladığımız Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin kuruluşuna baktığımızda, hatıralara dayanan ve bir-biriyle uyumayan öyküler görürüz. Bu öyküleri kısaca naklederken doğru bilgiye ulaşmak adına içerdikleri yanlışları gösterip hastanenin kuruluş nedenini gerçeğe en yakın şekilde belirlemeye çalıştık.

Hastanenin inşaat eminliğini yapan Hasan Rıza Efendi'nin oğlu Vasfi Rıza Zobu'nun babasından dinlediğini bildirdiği öyküde; II. Abdülhamid kuşpalazı olan kızı Hatice Sultan'ı tedavi ettirmek için mütehasıs bir doktor arar. Avrupa'da ihtisas yapmış olan Bahriye doktorlarından Kolağası İbrahim Bey tavsiye edilir. Hanım sultanı muayene eden Dr. İbrahim Bey, 15 dakikalık bir ömrü kaldığını söyler. Söylediği süre zarfında vefat eden Hatice Sultan Ortaköy'deki Yahya Efendi türbesine defnedilir. İbrahim Bey'in hazakati (tıptaki ustalık ve becerisi) binbaşılığa terfi ettirilerek ödüllendirilir. Kızının ölümünden etkilenen II. Abdülhamid bir çocuk hastanesi yapılmasını ve yönetiminin de İbrahim Bey'e verilmesini emreder. Selim Malhame Paşa başkanlığındaki İnşaat Komisyonu hastane için Emlak-ı Hümayun'dan (padişaha ait arazi) Şişli'deki arsayı seçer. Bu arsanın bir kısmını kullanan Arnavut bahçıvan her ne kadar tahliye emrine karşı koyduysa da

sonunda kendisine verilen başka bir yere razı olup arsayı boşaltır. II. Abdülhamid hastane inşaatını o sırada sarayda bulunan marangoz Frans Niebermann'a verir. Fakat bu kişinin inşaat hakkında yeterli bilgisi olmadığını bildiğinden hastanenin keşfini ve kullanılacak malzemenin miktarını Almanyadan getirttiği bir mimara yaptırır. Çift tuğla ve 25 cm putrellele yapılan altı pavyon 13.000 liraya mal olur ve 1899 (Rumi 1315) senesi Ekim (Teşrinievvel) ayında açılır.² Vasfi Rıza Zobu'nun verdiği bu açılış tarihi yanlıştır. Ayrıca ilk yapıldığında hastanede altı değil 10 bina vardı.³

Osman Şevki Uludağ'a göre; Hatice Sultan difterinin pençesinde kıvrılmaktayken saray hekimleri hastalığını teşhis edemez. Durumu ağırlaşınca o sıralarda Almanyadan yeni dönmüş olan Bahriye Kolağası Dr. İbrahim Bey'in⁴ çağırılması tavsiye edilir. Hatice Sultanı muayene eden Dr. İbrahim Bey acı gerçeği açıklar, hasta sabaha çıkmayacaktır. 11 Şubatı 12 Şubata (1898) bağlayan gece kızını kaybeden

▲ Hastanede bulunan orjinal kitabe "Hamidiye Etfal Hastanesi".

2 Vasfi Rıza Zobu: "Hamidiye Etfal Hastanesi İnşaatı", *Pratik Doktor*, 17 (1947), 79-80. Buradan naklen Ömer Vasfi Aybar: *Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı İstanbul Çocuk Hastanesi Tarihine Dair*. İstanbul 1948.

3 *İstatistik 1900*, 10-14.

4 Hastanenin 1899-1908 döneminde sertabipliğini yapan İbrahim Paşa için bk. Suat Efe: "Şişli Etfal Hastanesinin Kurucusu Dr. İbrahim Paşa'nın Hizmetleri, Biyografisi ve Ailesi Hakkında", *Arslan Terzioğlu'na Armağan 60. Doğum Yılı Anısına*. Yay. E. Lucius, A. Mat, Ö. Öncel, B. Özalay. İstanbul 1999, 353-367.

▲ İnşaatı bitmek üzere olan hastanenin uzaktan görünümü, 31 Kev 1314 (*Album*, 779-62/09).

Hatice Sultan'ın Ortaköy Yahya Efendi türbesindeki kabri, 2010

II. Abdülhamid, Dr. İbrahim Bey'i saraya davet eder. Acılı baba kızının anısına bir hayrat yaptırmak istemektedir. O dönemde bu amaçla cami, okul veya çeşme tercih edilmektedir. Padişah ta cami yaptırmayı düşünmektedir. Dr. İbrahim Bey, Hatice Sultan adına bir çocuk hastanesi yaptırmının camiden daha büyük sevap getireceğini dile getirir. Osmanlı Devleti'nde çocuklar için bir hastane yoktur. Padişahın yoksul çocuklar için yaptıracığı hastanede derdine derman bulanlar sayesinde Hatice Sultan kıyamete kadar hayırla yâd edilecektir. "Bunu biraz düşünelim" diyen II. Abdülhamid o gece kararını verir. Ertesi günü saraya davet ettiği Dr. İbrahim Bey'e bir çocuk hastanesi yaptıracığını, bunun için Şişli'de bir arsa düşündüğünü söyler ve hemen gidip arsayı görmesini, uygunsa inşaatın derhal başlamasını ister.⁵

İbrahim Paşa anılarında; 12 Şubat 1898 Cumartesi günü Serezacı Bekir Bey'in telgrafıyla saraya çağrıldığını, Padişahın emrine

uyarak Hatice Sultan'ı muayene ettiğini, ölüm halindeki hanım sultana "havale" (eklampsi) teşhisi koyduğunu, Padişahın doğruyu söylemesini emr etmesi üzerine Haremağası Nadir Ağa'ya hastadan ümit kestiğini söylediğini anlatır. Nitekim o gün öğleden sonra hanım sultan vefat eder. İbrahim Paşa bundan sonra bir ilkbahar günü tekrar huzura çağrılır. II. Abdülhamid rüyasında ölen kızını görmüş ve Hatice Sultan kendisinden su istemiştir. Bunu kızı için bir hayır kurumu yaptırmayı düşünen Padişah, Dr. İbrahim Bey'in fikrini sorunca, bir çocuk hastanesinin daha uygun olacağını ifade eder. Çocuk hastanesi fikrini benimseyen Padişah yer seçimini Dr. İbrahim Bey'e bırakır. O da Şişli'de içinde iki üç ev ile ağullar bulunan yüksekçe bir yer seçer. Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşa ile Padişahın hekimi Ömer Paşa'nın arsayı beğenmeleri üzerine İbrahim Bey Almanya'ya gönderilir. İbrahim Bey Charité Hastanesi çocuk servisinin planlarının kopyasını alıp İstanbul'a döndüğünü söyler.⁶ İbrahim Bey'in burada verdiği hastane ismi doğru değildir. İlk istatistik yıllığında hastanenin Berlin'deki Kaiser und Kaiserin Friedrich Kinderkrankenhaus planları örnek alınarak yapıldığı bildirilmiştir.⁷

İbrahim Paşa'nın anılarında yer alan, Berlin'de İspanya için yapılmış sevke hazır röntgen cihazının İspanya hükümeti ödeme güçlüğü içinde bulunduğundan İbrahim Bey'in peşin ödeme yapması üzerine bizim hükümete devredildiği bilgisi de inandırıcılıktan uzaktır. Röntgen Dairesi bölümünde görüleceği gibi Berlin'deki Siemens et Halské fabrikasından 400 liraya satın alınan ilk röntgen cihazı Kasım 1902'de hastaneye yerleştirilmiştir. Röntgen cihazının İbrahim Paşa'nın Berlin'de bulunduğu 1898 yılında henüz hastane yapımı başlamışken satın alınıp üç dört sene sonra hastaneye getirilmesi kabul edilebilir bir şey değildir.

6 Cemal Kutay: İbrahim Paşa'nın Anıları", *Son Havadis*, 16 Ekim-27 Kasım 1978'den nakleden Suat Efe: "Şişli Etfal Hastanesinin Tarihçesi Hakkında Yeni Bilgiler", *Şişli Çocuk Hastanesi Tıp Bülteni*, Yıl 19, Sayı:1-4 (1985), 10-23.

7 *İstatistik 1900*, 7.

5 Osman Şevki Uludağ: "Hekimler Panteonu", *Dirim*, 5-6 (Mayıs-Haziran 1960), 143-146.

İbrahim Paşa anılarında, Almanya'da altı hemşire ile anlaşma yaptığını, Padişahın Müslüman hastalara Hıristiyan hemşirelerin bakmasının uygun olup olmadığı hususunda tereddüte düştüğünü sonunda hemşirelerin gelmesini kabul ettiyse de bu teşebbüsün gerçekleşmediğini anlatıyor. Bu konunun da doğru olmadığını, hem arşiv belgeleri hem de istatistik yıllıklarıyla kanıtlamış bulunuyoruz. İlgili bölümde ayrıntıları görüleceği üzere Alman hemşireler 1900-1905 yılları arasında hastanede çalışmıştır.

1899-1908 yılları arasında hastanede fahri olarak çalışan Cemil Paşa ise anılarında çocuk hastanesi fikrinin oluşmasını şöyle açıklar; Cemil Paşa bir gün Padişahın hastalanan çocuklarından birini İbrahim Bey de hazır olduğu halde muayene ederken, memleketimizde çocuklara mahsus bir hastanenin bulunmadığını biçare yavrucakların şurada burada sürünerek öldüklerini söyler. Cemil Paşa'nın bu sözlerinden cesaret alan İbrahim Bey Şişli tepelerinde Padişahın adını taşıyan bir çocuk hastanesi yapılmasını niyaz eder, II. Abdülhamid de "Pekâla Paşa, bu işle meşgul ol, hastane yapılıncaya sen sertabip olursun Cemil Paşa da operatörü. Ancak hastane saltanat makamına gelmeden (tahta çıkmadan yani 1876'dan) önce yanarak ölen kızım Hatice Sultan'ın ismini alsın" der.⁸ Burada elimizdeki bilgilerle örtüşmeyen iki yanlış var. Birincisi hastane yapımına karar verildiği sırada Dr. İbrahim Bey paşa değildi. Hastane açıldığında binbaşı rütbesindeydi,⁹ ertesine sene yani 1900 yılında kaymakam rütbesine yükselmişti.¹⁰ İkincisi II. Abdülhamid'in yanarak ölen kızı Ulviye Sultan'dır. Hatice Sultan ise hastane açılışından bir yıl önce 1898 yılında vefat etmiştir. Bu nedenle Cemil Paşa'nın anlattıklarını da doğru kabul etmek mümkün değildir.

II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu'na göre hastanenin kuruluşu babasının fikridir. Hatice Sultan, dönemin en tanınmış heki-

mi Besim Ömer (Akalin, 1861-1940) Paşa ile İbrahim Paşa'nın [her ikisi o sırada paşa değillerdi, Ayşe Osmanoğlu eserini yazdığı sırada paşa oldukları için böyle söylüyor] çabalarına rağmen kurtarılamaması üzerine babasının; "Benim çocuğum kurtulamadı. Kim bilir fakir fukaranın çocukları nasıl bakılıyor. Hiç olmazsa bir hastane yapturalım da benim gibi bir çok babaların kalbi yanmasın" dediğini ifade eder.¹¹

Hatice Sultan'ın hastalığı için de muhtelif rivayetler vardır. Vasfi Rıza Zobu "kuşpalazı" olduğunu ileri sürmüştür. Cemil Paşa ise yanarak öldüğünü iddia etmektedir. II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu, yanarak ölenin Padişahın ilk evladı Ulviye Sultan olduğunu, o dönemin yeni icadı olan fitilli bir lamba ile oynarken tül elbisesi ile saçları tutuştuktan sonra bu yüzden öldüğünü, "Hatice Sultan'ın hastalığının da kuşpalazı olduğunun söylendiğini" nakletmektedir.¹²

Hatırat yazılarında birbirini tutmayan anlatılardaki ortak noktalara bakılırsa Hatice Sultan kuşpalazı/difteriden ölmüştür. İlk evladı Ulviye Sultan'ın yanarak ölmesinden sonra çok sevdiği Hatice Sultan'ı da hastalıktan kaybetmek II. Abdülhamid'i derinden yaralamıştır. Biz de kızı Ayşe Osmanoğlu gibi çocuk hastanesi yaptırmaya fikrinin Padişaha ait olduğu kanısındayız. Yüreği evlat acısıyla burkulan Padişah, Hatice Sultan adına hayrat olmak üzere bir çocuk hastanesi kurmak istemiş ve bu fikrini o sıralarda Almanya'dan yeni gelmiş genç bir hekim olan İbrahim Bey ile paylaşmıştı. Berlin'de Kaiser und Kaiserin Friedrich Kinderkrankenhaus adını taşıyan dönemin en modern çocuk hastanesinde bulunmuş olan Dr. İbrahim Bey, bu hastane hakkında bilgi vermiş ve bu yüzden hastanenin kuruluş sürecini yönetmekle görevlendirilmişti. Sağlık konularında son derece hassas olan ve gelişmeleri yakından takip eden II. Abdülhamid'in telkinle hastane yaptırmaya karar verdiğini ileri sürmenin doğru olduğunu düşünmüyoruz.

8 Cemil Topuzlu: *80 Yıllık Hâtıralarım*. Yay. H. Hatemi-A. Kazancıgil. İstanbul 1982, 43-44.

9 "Hamidiye Etfal Hastanesi", *İkdam*, 1766, 6 Haziran 1899.

10 *İstatistik 1900*, 61.

11 Ayşe Osmanoğlu: *Babam Abdülhamid*. İstanbul 1960, 34-35.

12 Ayşe Osmanoğlu: *A.g.e.*, 35.

► İnşaat devam ederken bir çalışma anı (Albüm, 779-67136)

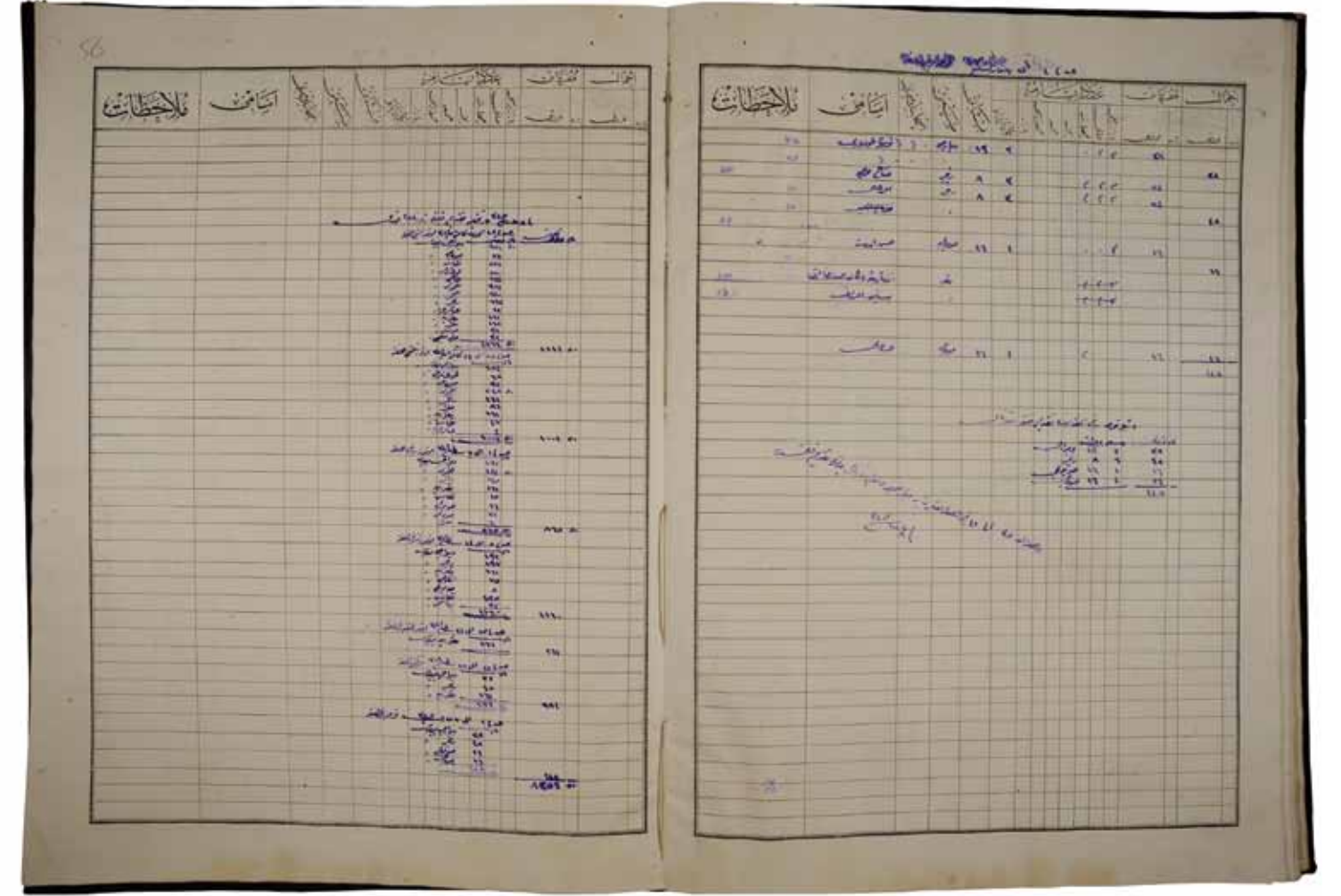
Kuruluş Dönemi ve İnşaatı

Hastanenin ilk istatistik yıllığından II. Abdülhamid'in 16 Şubat 1898 (25 Ramazan 1315/4 Şubat 1313) Çarşamba günlü iradesiyle¹³ çocuk hastanesi yapılmasını emrettiğini öğreniyoruz. Hastane son tıbbi gelişmelere uygun olup kârgir olarak inşa edilecek, her tarafı bahçe ve çam ağaçlarıyla çevrili olacaktır. Bu irade üzerine Dr. İbrahim Bey, kendisinin de bir süre bulunduğu dünyanın birinci derecede çocuk hastanelerinden biri olan, Berlin'de Kaiser und Kaiserin Friedrich Kinderkrankenhaus adıyla

¹³ *İstatistik 1900*, 7'de bu irade tarihi yanlışlıkla 25 Ramazan 1316 (4 Şubat 1314) olarak basılmıştır. 25 Ramazan 1316 Hicri tarihinin Miladi takvimdeki karşılığı 6 Şubat 1899 Pazartesi günüdür. 4 Şubat 1314 Mali/Rumi tarihin Miladi takvimdeki karşılığı ise 16 Şubat 1899 Perşembe günüdür. Bu tarihler birbirini tutmamaktadır. Şubat 1899'da yapılmasına irade verilen hastanenin üç ayda bitirilip 5 Haziran 1899'da açılması da mümkün değildir. Aynı kaynak s. 89'da verilen irade tarihi Hicri 25 Ramazan 1315'dir ve doğrusu da budur.

1889 yılında işletmeye açılan pavyon tarzındaki hastanenin resim ve planlarını Padişaha arz eder.¹⁴ *İkdam* gazetesi hastanenin açıldığı günün ertesinde hastanenin planları hakkında şöyle demişti: "Berlin'de İmparator ve İmparatoriçe Frederik namına ihdas olunan tedavihane-i sıbyanı takliden vücuda getirilmiştir. Mezkur Frederik Hastanesi tesis olunduğu sırada 85 doktordan mürekkep bir heyet-i fenniye teşkil edilerek arız ve amik müzakerât-ı tıbbiye icra edildiği gibi bunlardan bir takımı memalik-i sairede bulunan etfal hastanelerini de ziyaret ederek tetkikat-ı muktezi-yede bulunmuşlardır. İşte Hamidiye Etfal Hastanesi dahi bunun bir ayını olup planları kâmilen oradan getirtilmiştir." (Berlin'de imparator ve imparatoriçe Frederik adına yapılan çocuk hastanesi

¹⁴ Bu hastane için bk. İ. Lebip Helvacıoğlu: *Die Geschichte des Hamidiye Etfal Krankenhauses in Istanbul von den Anfängen im Jahre 1899 bis 1984*. (Diss.RWTH Aachen). Verlag Murken-Altrogge Herzogenrath 1988, 77-81.

taklit edilerek yapılmıştır. Bu Hastane inşa edilirken 85 doktordan oluşan bir komisyon kurulup derin ve geniş tıbbi müzakereler yapıldığı gibi bunlardan bir kısmı diğer memleketlerdeki çocuk hastanelerini de ziyaret ederek gerekli incelemeleri yapmışlardır. İşte Hamidiye Etfal Hastanesi de bunun [Frederik Hastanesi'nin] aynısı olup planları da oradan getirtilmiştir.¹⁵ Bu planları beğenen II. Abdülhamid hastane için İstanbul'un yüksek ve en güzel havalı yerlerinden Balmumcu Çiftlik-i Hümayunu'ndan 15.000 zira'dan¹⁶ fazla bir yeri bağışlar. 12 Mayıs 1898 (30 Nisan 1314) günü arsada hafriyata başlanmış, 2 Haziran 1898 (21 Mayıs 1314) Perşembe günü padişahın kurenâsından (soh-

¹⁵ "Hamidiye Etfal Hastanesi", *İkdam*, 1766, 6 Haziran 1899.

¹⁶ Zira', dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsüdür. 75-90 cm arasında değişen şekilleri vardır. 60 cm kabul edilenine endaze denir. Bk. Ferit Devellioglu: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 24. baskı Ankara 1993.

bet arkadaşlarından) Emin Beyefendi, Serkâtip Süleyman Hasbi, Hazine-i Hassa Nazırı Ohannes Efendi, Çini Fabrika-i Hümayunu Müdürü Erkân-ı Harp Mirlivalarından Nazım Paşa, Miralay Dr. İbrahim Bey ve diğer zevatın katıldığı temel atma töreninde Süleyman Hasbi Efendi dualar okumuş ve kurbanlar kesilmişti. Miralay Dr. İbrahim Bey'in nezaretinde saray mimarlarından Frans Niebermann tarafından yapımına başlanan hastanenin inşaat memurluğuna da Vasfi Zobu'nun babası Hasan Rıza Efendi getirilmişti.¹⁷

Hastane inşaatı sırasında tutulan amele yoklama defteri, her hafta yapılan ödemeleri gösteren jurnalleri içermesi bakımından ilginçtir. Bu amele defterindeki jurnallerin ilki, 23-30 Ağustos 1898 (12-18 Ağustos 1314) tarihli

¹⁷ BOA. İ. HUS. 65-1316/M-36, 14 M. 1316 [4 Haziran 1898].; *İstatistik 1900*, 7-8, 94.

► İnşaatın 41.haftasında 35-41. haftalarda çalışanların ücret tutarının 8.256,50 olduğunu bildiren 8 Mart 1315 [20 Mart 1899] tarihli jurnal [Yoklama Defteri].

1906'da hastaneden Şişli Tramvay Caddesine açılan yeni yolun Tramvay Caddesi girişinde yapılan sütunlar (Album, 779-42/38).

olup 21. haftaya aittir. Bu tarihlerde hastane inşaatında çalışan amelenin listesini ve aldıkları ücretlerin kaydını içermektedir. Amelelere toplam 6.301 kuruş ödenmiştir. 2 Ocak 1899 (21 Kânunuevvel 1314) tarihli 27. hafta jurnalinde; duvarcı, dülgere, silici, iskeleciler, taşçı, tenekeci, lağımçı, sıvacı, rençber (ırgat), memurlar, mutemet, ambarcı ve doğramacıya toplam 8.213 kuruş 50 para ödendiği kayıtlıdır. 35-41. haftalara ait 20 Mart 1899 (8 Mart 1315) tarihli son jurnallerde toplam ödeme 8.251 ku-

ruş 50 paradır.¹⁸ Son jurnale bakarak hastane inşaatının 41 haftada, 20 Mart 1899 tarihinde tamamlandığını söylemek mümkündür. Esasen hastane de herhalde iç donanımı tamamlanıp bu tarihten iki buçuk ay sonra 5 Haziran 1899 (24 Mayıs 1315) günü hizmete girmiştir.

Hastane inşaatında ve hesap işlerinde çalışan Tophane-i Âmire Divan-ı Harbi üyesi Alay

¹⁸ "Hatice Sultan namına Şişli'de inşa olunmakta bulunan Hamidiye Etfal Hastanesi'nde müstahdem amelenin yoklama defteridir. Numero 2, 12 Teşrinievvel 1314 [24 Ekim 1898]". BOA. HH.d. 29197, 8 C. 1316 [24 Ekim 1898].

Hastanenin açılış günü Merkez bina önünde kurban kesilirken. Kitabe: Firdevs-âşiyân [Cennetlik] Merhume Hatice Sultan Hazretlerinin Nâmına (Album, 779-62/01)

Emini Hasan Rıza Efendi, Orman ve Maâdin ve Ziraat Nezareti'ne başvurarak bu hizmetleri karşılığında bir derece terfi ettirilmesini istemiş, Nezaretin de terfi etmesini uygun görmesi üzerine bir derece terfi ettirilmişti. Mimar Frans'ın maaşına 300 kuruş zam yapılmış, hastane inşaatında yararlı hizmetleri görülen Tamirhane-i Hümayun'dan Bahriye Solkolağası Ahmed Efendi de bir derece terfi ettirilmişti.¹⁹

Açılış

Bir senede tamamlanan hastanenin yapımına harcanan 13.000 Osmanlı altını Padişah kendi kesesinden ödemişti. Merkez binanın giriş kapısının üzerine dönemin ünlü hattatı Sami Beyin sülüs hattı ile "Hamidiye Etfal Hastanesi" ve altına da "Firdevs-âşiyân [Cennetlik] Merhume

Hatice Sultan Hazretlerinin Nâmına" yazılı mermer bir kitabe konmuştu. Hastanenin her şeyi tamamlandıktan sonra sıra açılışa gelmişti. Yeni yapılan binaların açılışları için genellikle Padişahın doğum günü, cülus günü yapılır bu tarihlere denk gelmediğinde ise Cuma günleri tercih edilirdi. II. Abdülhamid hastanenin oğlu Abdürrahim Efendi'nin sünnet olduğu gün yapılmasını istedi. Şehzade Abdürrahim Efendi'nin sünneti nedeniyle Sultan, zengin-yoksul başvuran bütün ailelerin çocuklarının; Sergi Dairesi, Gümüşsuyu Hastanesi, Haydarpaşa Hastanesi, Darüşşafaka ve 5 Haziran 1899 (24 Mayıs 1315) Pazartesi günü açılış yapılacak olan Hamidiye Etfal Hastanesi'nde sünnet edilmesini emretti. Sünnet nedeniyle 62 olarak belirlenen yatak sayısı, koşullara yataklar ilave edilerek 100'e çıkarıldı. Şehzadenin sünneti için vakanüvis Lutfi Efendi şu tarihi düşürmüştü.²⁰

¹⁹ BOA. Y. MTV. 200/115, 30 ZA. 1317 [31 Mart 1900]. ; Y. MTV. 195/61, 12 C. 1317 [18 Ekim 1899]. ; Y. MTV. 196/16, 5 B. 1317 [8 Kasım 1899].

²⁰ "Sür-ı Hitan", *İkdam*, 1763, 3 Haziran 1899.

Başhekim Yardımcısı Dr. Hakkı Şinasi Beyin eşi tarafından işlenmiş olan Merkez bina ve pavyonları gösteren tablo (Dolmabahçe Sarayı Müzesi, 12/2780)

*Nice emsâli ile ol şâh olsun kâm-rân
İşbu sûr-ı hitânın tarihidir "sûr-ı hitân"*

[Nice benzeri ile o şâh mutlu olsun]
[Bu "sûr-ı hitân" sünnet düğünü tarihidir]²¹

Bir hafta devam eden sünnet düğününün ardından, kuruluşunda önemli payı bulunan ve henüz inşaat tamamlanmadan sertabipliğe tayin edilen Miralay Dr. İbrahim Bey'in yönetiminde din ve ırk ayrımı gözetmeksizin 0-16 yaş dilimindeki çocuklarla kadınlara kapılarını açtı.

II. Abdülhamid'in 25. Cülusunda Hastaneden Verilen Hediyeler

Şehzade Abdürrahim Efendi'nin 5 Haziran 1899 günü başlayan sünnet düğünü nedeniyle açılan hastane kısa süre sonra, II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümü olan 31 Ağustos 1899'da, varlığını borçlu olduğu Padişaha şükran ifadesi olarak hastanenin sembolik bir anahtarını takdim etmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan (39-2103) 12 cm uzunluğundaki bu altın yıldızlı anahtarın envanterinde, Padişah tarafından Şişli'de inşa ettirilen hastanenin anahtarı olduğu kayıtlıdır. Ayrıca 10 Kânunısani 1314 [22 Ocak 1899] tarihi yazılıdır. Hastanenin başhekimi Kolağası İbrahim Bey de, eşi tarafından işlenmiş olup Merkez

Hastanenin sembolik anahtarı (Topkapı Sarayı Müzesi, 39-2103)

21 Bu beyitte ebced hesabıyla hastanenin kuruluş yılına tarih dü-
şürülmüştür. Ebced hesabında her harfin bir sayı değeri vardır.
Burada geçen "sûr-ı hitân" ifadesinin sayısal karşılığı 1317'dir.
Bu Hicri takvimde 1899 yılını ifade eder ki hastanenin açıldığı
yıldır.

Bina ile iki yanındaki pavyonları cepheden gösteren bir pano hediye etmiştir.²² Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan (No. 31-1593) panonun altında, böyle bir hastane açtığı için Padişahı öven bir şiir bulunmaktadır.

*Öyle bir dâr-ı tedavi ki kalır bî-kudret
Vüs'at-ı nef'ini tasvirde i'câz lisân*
[Öyle bir hastane ki yararının genişliğini]
[Tasvir etmekte dil aciz ve kudretsiz kalır]

*Böyle eltâfını gördükçe şeh-i devrânın
Nasıl etmez anı takdis bütün halk-ı cihân*
[Zamane Padişahının bu lütuflarını gördükçe]
[Bütün dünya halkı onu nasıl kutsamaz]

*Tarz-ı tertibine üstad kusur eyleyemez
Gelse hep bir yere huzzâk-ı etibba-yı zamân*
[Zamanın becerikli hekimleri bir araya gelse]
[Hastanenin tertibine kusur bulamaz]

*Bir şifâhâne mi kâşâne mi etmez tefrik
Çeşm-i tetkik ana haricden olurken nigerân*
[Dışarıdan bakanlar onun şifahane mi yoksa]
[Kâşâne mi olduğunu ayırt edemez]

*Padişahım edecektir buradan şâd ü hazîn
Sana her bâr dualar fukara-yı sibyan*
[Padişahım, neşeli de olsa sıkıntılı da olsa]
[Fakir çocuklar buradan sana dualar edecektir]

*Bu inayet ile sen âlemi ihyâ ettin
Yaşa ey dâver-i zî-şân-ı muallâ-unvân*
[Bu lütufla sen âlemi ihya ettin]
[Yaşa ey şanlı yüce unvanlı Padişah]

*Eylesün zât-ı hümâyûnunu tâ haşre kadar
Taht-ı ikbâlde mes'ûd Cenâb-ı Yezdân²³*
[Eylesin Padişahı tâ kıyamete kadar]
[Bahtının tahtında mesut Cenâb-ı Hakk]

22 N.Bayraktar: "Sultan II. Abdülhamid'e Gelen 25. Cülus Hediyeleri", *Tarih ve Toplum*, 1985, 21

23 Hamidiye Etfal Hastanesi'ni tasvir eden ipek kumaş pano. (Topkapı Sarayı Müzesi, 31-1593)

Başhekim Kolağası İbrahim Bey'in eşi tarafından işlenen ipek kumaş pano (Topkapı Sarayı Müzesi, 31-1593)

Hastaneden verilen üçüncü hediye başhekim yardımcısı Hakkı Şinasi Bey'in eşi Emine Resmîye Hanım'ın Merkez bina ve yanındaki iki pavyonun arka taraftan manzarasını gösteren işleme bir tablodur. Bu tablo halen Dolmabahçe Sarayı'nda (12/2780) bulunmaktadır.

Mevkii ve Bahçesi

Hastanenin bulunduğu arazi deniz seviyesinden 120 metre yükseklikte olup Balmumcu Çiftlik-i Hümayunu dahilinde meyilli bir satıh üzerindeydi. Hastanenin cephe ve girişi Batıya, arka tarafı Doğuya nazırdı. Doğu tarafından bakıldığında Alemdağı, Çamlıca gibi güzel tepeler ile Balmumcu çiftliğinin geniş arazisi görülmüyordu. Dört yönden esen rüzgarlara açık bulunduğu için havası gayet latif ve her türlü taaffünden masundu. Bakteriyolojik incelemeler de bunu ispat etmişti. Şişli Tramvay caddesinden 250 metre uzakta bulunması etrafının

ağaçlıklı bahçeyle çevrili olması hasebiyle toz almamaktaydı.²⁴

Toplam 15. 375 metrekare genişliğinde büyük bir arazide kurulan hastanenin arsası iki kısımdı. Hastane faaliyete geçtiğinde, etrafı duvarla çevrili 9.300 metrekarelik birinci kısımda 10 pavyon vardı. Duvar dışında olup çitle çevrili ikinci kısım ise 6.075 metrekare genişliğindeydi. Burada bir karakol bulunuyordu. Hastanenin kapalı alanı; merkez bina 290, sağında bakteriyoloji ve kimya laboratuvarı 135, solunda muayenehane olarak kullanılmakta olan müşahedat-ı tıbbiye dairesi 135, birinci pavyon 215, ikinci pavyon 197, üçüncü pavyon 170, dördüncü pavyon 170, beşinci pavyon 170, mutfak ve çamaşırhane 145, etüv ve kalorifer dairesi 152 olmak üzere toplam 1.779 metrekareydi. Binalar arasında ve çevresindeki bahçe

²⁴ İstatistik 1907, 19.

Hastanenin bahçıvanbaşısı Emin Ağa'nın yaptığı kaskatın yandan görünüşü, Fotoğraf Tabib Abdullah Mehmed (Album, 779-30/02)

ise 2.521 metrekare genişliğindeydi.²⁵ Bahçenin tanzimi Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden Ali Efendi ile bir Alman mütehasıs tarafından yapılmıştı. Sekiz noktadan sulanıyordu ayrıca iki çeşmesi vardı. İlk sene bahçeye 804 ağaç ve gül dikilmiş, ağaç sayısı 1.500'ü geçmişti. Bahçede; sedir (cedrus) çamı (31), ıhlamur ağacı (200), mazı (56), pinsapo (İspanya göknarı, abies pinsapo,14), takanus (? 4), akasya (83), menekşe gülü (20), aşılı gül (32), dişbudak (97), ipek ağacı (50), at kestanesi (50), hatmi ağacı (10), erguvan (40), kurtbarı (privet, ligistrum vulgare, 50), laurus (defne,10), manolya (2), avize (15), Frenk çınarı (40) bulunuyordu.²⁶

Zamanla bahçenin tanzimine gösterilen özen artırılmış, çağlayanlı bir havuz, hastaların istirahatları için kameriyeler yapılmış,

bahçe kanepeleri konmuş, çeşit çeşit çiçekler ekilmişti. Çocuklar bahçede küçük el arabalarıyla gezdirilirdi.²⁷ 1902 yılında hastaneye Kağıthane suyu bağlanmış ve orta bahçenin merkezine gece gündüz bu suyun aktığı bir sebül yapılmıştı.²⁸ Bakteriyolog Süleyman Nuri ile Kimyager Fehmi Rıza, 2 Nisan 1904 tarihinde sebülün suyunu bakteriyolojik olarak incelemiş ve hastalığa neden olacak mikrop bulunmadığı anlaşılmıştı. Ayrıca kimyasal analiz sonunda da Kağıthane suyunun şeffaf, renksiz, kokusuz, lezzetli olup hiçbir yabancı madde içermediği görülmüştü.²⁹ Merkez binanın önüne ayrıca Bahçıvanbaşı Emin Ağa tarafından fıskiye ve kaskatlı bir havuz yapılmıştı (1903).³⁰

²⁷ "Hamidiye Etfal Hastanesi'nin bağçesi", İstatistik 1902, 29.

²⁸ İstatistik 1903, 20.

²⁹ BOA. Y. PRK. KOM. 12/126, 16 M. 1321 [14 Nisan 1903].

³⁰ İstatistik 1904, 47.

²⁵ İstatistik 1900, 10-14.

²⁶ İstatistik 1900, 10-13, 77

II. Abdülhamid'in hastane bahçesine yaptırdığı Kağıthane suyu çeşmesinden alınan numunenin, hastane kimyahasinde yapılan Fehmi Rıza ve Süleyman Nuri imzalı analiz raporu, 2 Nisan 1904 (BAO. Y. PRK. KOM. 12/126).

Merkez binanın cepheden görünüşü (Album, 90870/06)

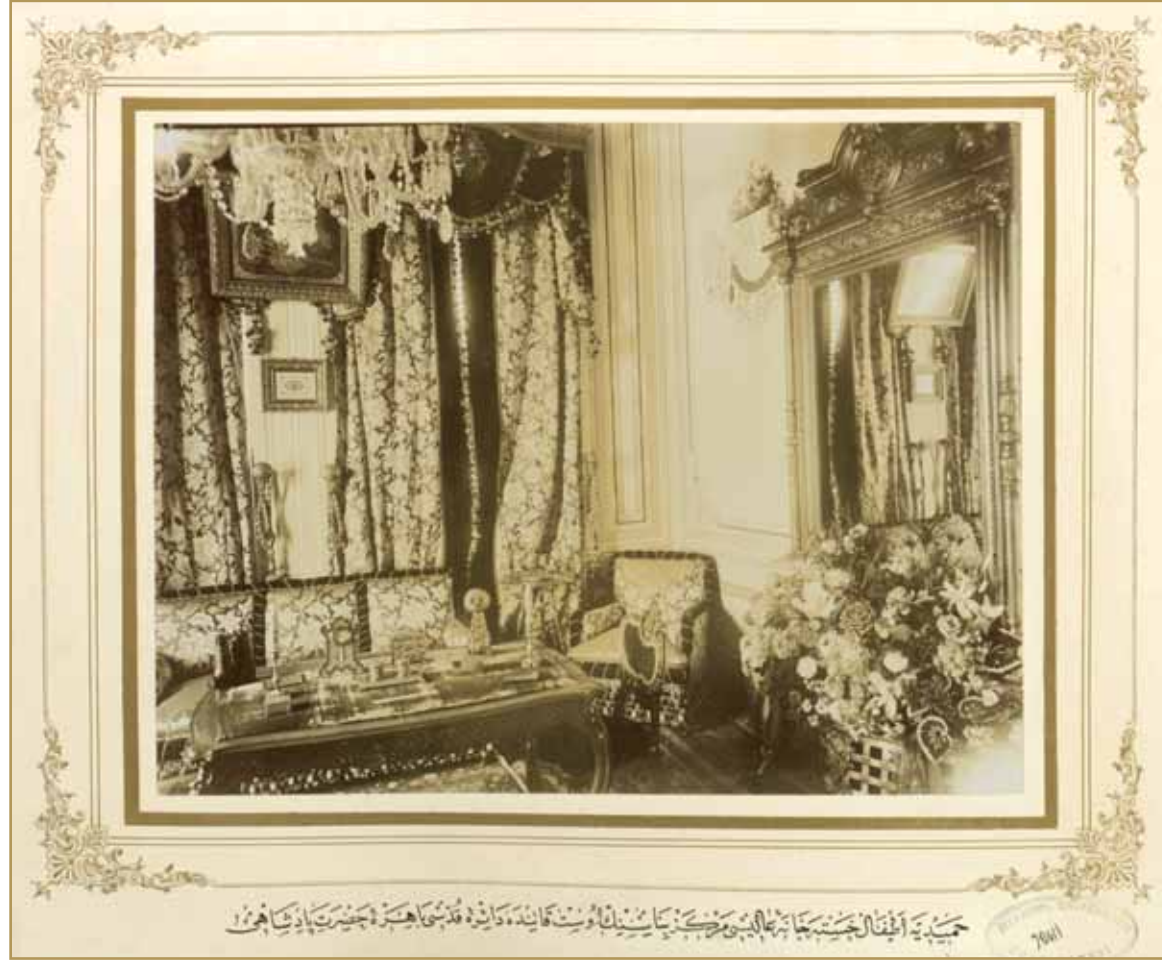
Memurin Dairesi / Merkez Bina

Bahçe kapısının karşısındaki üç binanın ortasında bulunan iki katlı Merkez binanın 14 odası ve iki salonu vardı. Odalardan biri hastanenin banisi II. Abdülhamid'e aitti. Binadaki odaların tamamında diğer hastanelerde görülmeyen ihtimam ve süslemeler dikkati çekmekteydi. Hastane hekimleri gece gündüz nöbetleşe olarak Merkez Bina'da bulunur, gerek hastane içinden ve gerekse dışarıdan başvuran hastalara acil tedavi hizmeti verirdiler.³¹ Merkez binanın iki büyük kulesi yeni eşya ve ecza deposu olarak kullanılıyordu. Üst kattaki misafir kabul salonunun mobilyası Hereke Fabrikası'nın ipek kumaşlarıyla kaplanmıştı, halısı da Hereke işiydi. Tavan ve duvar nakışları saray ressamlarından İtalyan Mösyo Angelo tarafından

yapılmıştı. Bu salonun karşısında bulunan kütüphanedeki camekânlar ve büyük masa Viyana meşesinden Tamirhane-i Hümayun'da imal edilmişti. Kütüphane İngiltere, Almanya, Avusturya ve Fransa'da yayınlanan kitap ve dergilere aboneydi. 1903 yılında 13 Fransızca ve 8 Almanca tıbbi periyodik muntazaman geliyordu. Yurtdışından da pek çok tıp kitabı bağışlanıyordu.³² Merkez binanın ikinci katındaki sertabip, müdür ve tabib-i sani odalarının mobilyaları da Tamirhane-i Hümayun mamuluydu. Sertabip odasının karşısındaki mescidin mihrabı Tamirhane-i Hümayun'da imal edilmiş olup duvarlarında ünlü hattat Sami Bey ile Rakım Efendi'nin levhaları asılıydı. Merkez binanın birinci katında nöbetçi tabip odası ve bunun karşısında nöbete kalan hekimlerin

31 Dr. Zimmer: "Deraliyye'de inşa edilen Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi", *İstatistik* 1902, 253-256.

32 "Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi Kütüphanesi", *İstatistik* 1903, 39.

Merkez binanın
üst katında
padişah dairesi
(Album,
90611/01)

dinlenme odası bulunuyordu.³³ Merkez binada ayrıca büyük ve mükemmel bir eczane vardı. 1933 Üniversite Reformu'nda bu bina tadil edilip İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi radyoloji kliniğine verildi. Radyoloji kliniği Çapa'ya taşındıktan sonra da hastanenin röntgen bölümü olarak kullanılmaya devam etti.

İstanbul Çocuk Hastanesi Baştabip ve Bakteriyoloğu Dr. Ragıp Güran "çok acele" notuyla, Tıp Tarihi ve Enstitüsü Direktörü Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'e gönderdiği 17 Temmuz 1957 tarihli yazısında, bu binanın üzerinde bulunan "Hamidiye Etfal Hastahanesi" kitabesinin evvelce alçıyla kapatılmış olduğunu, şimdi de inşaat dolayısıyla müteahhit tarafından kırılarak çıkarılmak istendiğini bildirip bu husustaki görüşünü sormuştu. Ünver, aynı gün verdiği cevapta; "hastanenin bir pavyonu

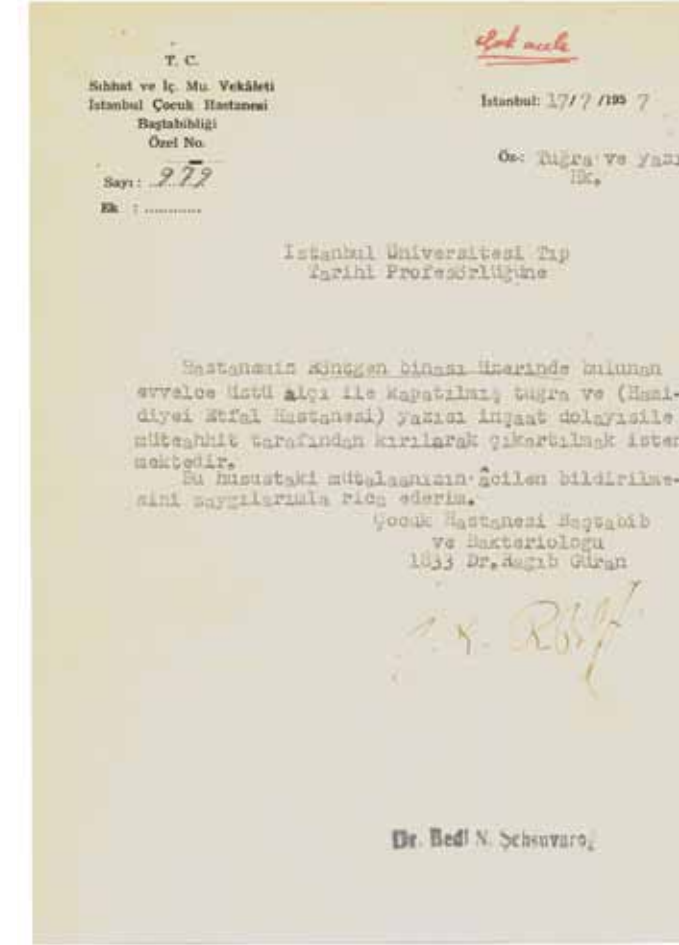
üzerindeki, hastanenin tarihi ile ilgili bir kayıt veya kitabenin imhası hatta kaldırılması millî abidelerimize bir tecavüz olarak telakki edilebilir" dedikten sonra bu gibi şeylerin kanun karşısında bir suç teşkil edeceğini ilave etmişti.³⁴ Dr. Güran ile Dr. Ünver'in yok olmaktan kurtardıkları "Hamidiye Etfal Hastahanesi" yazılı mermer kitabe halen hastanede korunmaktadır.

Muayenehane Dairesi / Poliklinik

Hastane ilk açıldığında Merkez binanın solundaki pavyonun üst katı müşahede altında bulundurulması gereken hastalara mahsus "Müşahedat-ı Tıbbiye Dairesi" yani karantina koşuydu.³⁵ Alt katı ise poliklinik olarak

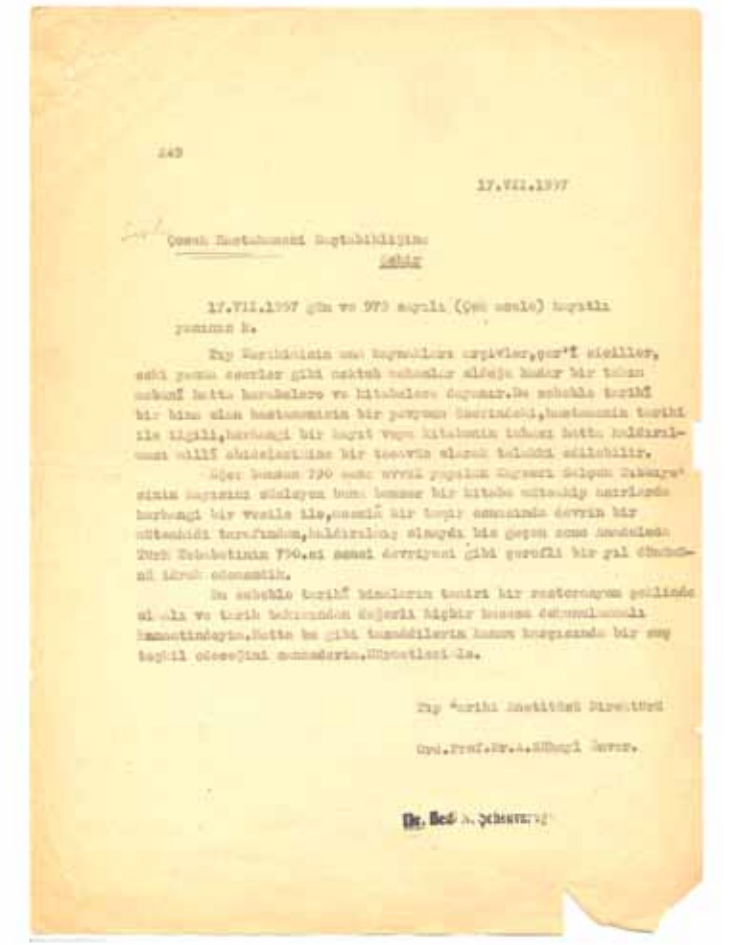
34 Dr. Ragıp Güran'ın mektubu ve Ünver'in cevabı için bk. İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Arşivi, Şişli Etfal Hastanesi dosyası.

35 Besim Ömer: "Hamidiye Etfal Hastahanesi", *Nevsâl-i Âfiyet*, İstanbul 1315, 86.

kullanılmaktaydı. Artan hasta sayısı karşısında burası poliklinik olarak yetersiz kalınca, hastane karakolunun karşısına yeni bir muayenehane yapılması emredilmişti. Muhafaza duvarı dışında ve diğer pavyonlarla asla ihtilat mümkün olmayacak bir yerde yapılmış olan muayenehane 7 Temmuz 1900 (24 Haziran 1316) Cumartesi günü hizmete girmişti. İki katlı olup ikinci kat kapısının üstünde altın yaldızlı "Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisine Mahsus Muayenehane-i Hastegân" kitabesi bulunuyordu. Birinci katında bulunan beş odadan ikisi bekleme salonu, ikisi eczane ile ecza laboratuvarı, diğeri hususi hastalara mahsustu. Gerek eczane gerek ecza laboratuvarı günde yüzlerce ilaç üretilmesini sağlayacak mükemmel aletlerle doluydu. İstanbul'un en mükemmel eczaneleri bile daha iyi aletlere sahip değildi.³⁶ Ayrıca bir de bekleme korido-

36 "Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi", *İstatistik 1901*, 5.

ru bulunuyordu. Muayene olan hastalara verilen ilaçlar eczaneden koridora açılan iki küçük pencereden dağıtılırdı. Muayenehanenin arka tarafında 15 m geride, birbirinden 4 m uzaklıkta iki küçük daire inşa edilmişti. Başvuran hastalara saat 11.00'e kadar kapıdan "duhuliyeye bileti" verilirdi. Saat 11.00'de başlayan muayene hastalar bitinceye kadar devam ederdi. Barakalardan biri ilk muayeneye ayrılmıştı. Burada bir hekim ve altı hademe çalışıyordu. Burada bir hekim ve altı hademe çalışıyordu. Hekim baş vuranların ilk muayenesini yapar, kızıl, kuşpalazı, kızamık gibi bulaşıcı hastalığı olanları ayırıp hemen ikinci barakaya gönderirdi. Daha sonra bu hastalar uzman hekimler tarafından teker teker muayene edilir, gereken ilaçlar verilirdi. Yatmasına karar verilen çocuklar el arabalarıyla pavyonlara götürülürdü. Bu araba hasta naklinden sonra dezenfekte edilirdi. Muayenehanede velisi kadın olan çocuklar kadınlar kısmında erkek olanlar ise erkekler kıs-

↑ Hastanenin kitabesi hakkında Dr. Ragıp Güran'ın Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'e gönderdiği yazı ve Dr. Ünver'in cevabı (İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Arşivi, Şişli Etfal Hastanesi dosyası).

Muayenehane doğudan görünüşü (İstatistik 1905, 38).

Göz Polikliniği'nde muayene (İstatistik 1905, 56).

mında muayene edilirdi. Hasta muayenesi bittikten sonra bu barakanın her tarafı dezenfekte edilir, çalışanların giydiği gömlekler her akşam etülden geçirilirdi.³⁷ Diğer hastalar maroken kaplı kanapelerin bulunduğu bekleme odasına alınır burada başka bir doktor hastaları sınıflan-

MUAYENEHANE GÜNLERİ VE HEKİMLERİ⁵¹

Cumartesi	Dahiliye Cildiye ve efrenciye	Nafiz Paşa, Ömer Fuad, Fehmi ve Haydar Beyler Cevat Mazhar Bey
Pazartesi	Asabiye Dahiliye Kulak ve boğaz	Raşit Tahsin ve Rıdvan Aziz Beyler Fehmi Bey Muhyiddin Bey
Salı	Dahiliye Hariciye	Horasancıyan Efendi, Ömer Fuat, Ziya Behçet, Haydar ve Rıdvan Aziz beyler Kamburoğlu Efendi ile Fehmi Bey
Çarşamba	Dahiliye ve Nisaiye Hariciye Kulak ve boğaz	Hakkı Şinasi Bey ile Salih Bey Opr. Halit İzzet Bey Muhyiddin Bey
Perşembe	Hariciye Dahiliye Ayniyé (Göz)	Cemil Paşa ve Salih Bey Ziya Behçet Bey Kemal Esad (Işık) Bey

dırıp ilgili bölümlere gönderirdi. Muayene odaları binanın dışındaki mermer merdivenlerden çıkılan ikinci kattaydı. Sağ taraftaki ilk oda göz hastalıklarına aitti içinde ayrıca mükemmel bir karanlık oda bulunuyordu. İkinci oda dahiliye, üçüncü oda kadın ve asabiye, dördüncü oda kulak-boğaz, büyük olan beşinci oda cerrahiye ayrılmıştı ve içinde bir de ameliyat masası bulunuyordu. Muayene edilen hastaların reçeteleri Padişahın sadakası olarak muayenehanenin alt katındaki eczane ile ecza laboratuvarında süratle hazırlanır ve kendilerine verilirdi. Günlük başvuru ortalama 150-200 arasındaydı.³⁸ İlk dokuz ay içinde hastaneye 2.595 çocuk ve 4.512 kadın olmak üzere toplam 7.107 hasta başvurmuştu. Mayıs 1899-Mart 1907 arasında muayene edilen 109.741 hastadan 12.575 kişi yarararak tedavi edilmişti.³⁹ O dönemde resmi tatil olduğu için Cuma günleri poliklinik yoktu.

³⁷ İstatistik 1907, 13.

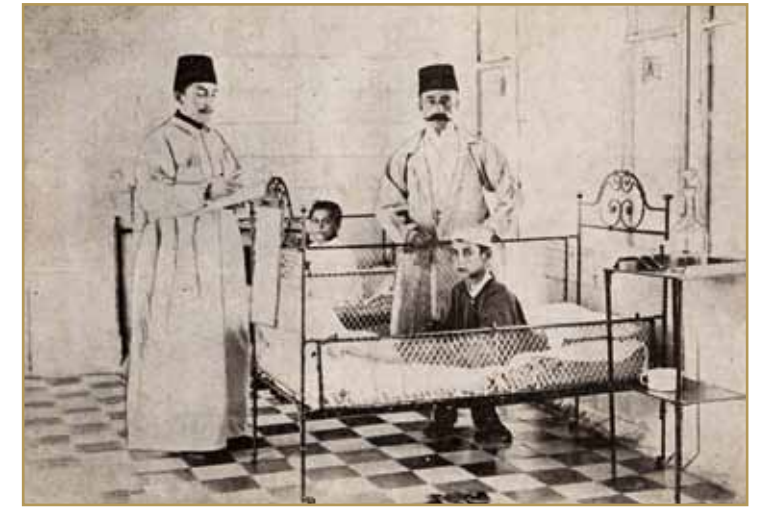
³⁸ Dr. Zimmer: A.g.m. ; Hasan Fevzi Batirel: A.g.m.

³⁹ İstatistik 1907, 13-14, 21.

⁴⁰ İstatistik 1902, 25.

Pavyonlar

Pavyonların her biri bir bahçe ortasında olup havanın yenilenmesi için birbirlerinden 16'şar metre uzaklıkta inşa edilmişti. Her pavyonun altında, hava cereyanını sağlamak için birer buçuk metre yüksekliğinde bodrum odaları bulunuyordu. Ayrıca pavyonların tavan ve zeminlerine hava menfezleri yapılmıştı, geceleri koğuşların havası bu menfezlerden yenilenirdi. Her pavyonun iç taksimatı oraya yatırılan hastalara göre tertip edilmiş, hepsinde sağlığın temel unsurları olan iyi hava ve ışık alma hususlarına riayet edilmişti.⁴¹ Bütün pavyonlara vantilatörler döşenmişti.⁴² Etrafı çimenler ve çam ağaçlarıyla çevrili olan pavyonların iç duvar köşeleri, mikrop tutmasın diye yuvarlak yapılmıştı. Zeminleri ve duvarları yarıya kadar çini döşeliydi. Pencerele çift cam olup perdeler iki cam arasına yerleştirilmişti. Böylece perde aralarında mikrop kalmasının önüne geçilmişti. Gerekteğinde pencereler ve duvarlar dahil bütün koğuş yıkanıp dezenfekte edilebiliyordu. Pavyonların tamamında yemekhane, çamaşır ve giysi odası ile banyo var-

dı. Önlerindeki küçük balkonlar hasta çocukların hava alması içindi. Her pavyon telgraf pilleri vasıtasıyla Merkez Dairesi'ndeki nöbetçi hekim odasına bağlanmıştı. Nöbetçi hekim hem istediği zaman her pavyonu kontrol edebiliyor hem de işaret gelen pavyonlara çabucak gidiyordu.

⁴¹ Dr. Zimmer: A.g.m.

⁴² İstatistik 1907, 19.

▲ Bir pavyonda ziyaret yapılırken (İstatistik 1901, 255).

Hastanenin bütün mefruşat ve diğer ihtiyaçları Tamirhane-i Hümayun ile Çini ve Hereke Fabrika-i Hümayunları tarafından hazırlanmıştı, tamamının üzerinde “Hamidiye Etfal Hastahanesi Sene 1316” ifadesi vardı. Hastane kışın kaloriferle ısınyordu.⁴³ Kaloriferle ısınan ilk hastanemizdir.

Birinci Pavyon / Emraz-ı Cildiye ve Efrençiyeye Pavyonu

210 metrekare üzerine yapılan bu pavyon emraz-ı cildiye ve efrençiyeye (deri hastalıkları ve frengiye) tahsis edilmiş olup iç düzeni de buna göre yapılmıştı. Altı yataklı bir oda frengi hastalarına ayrılmıştı. Dokuz yataklı büyük

yathanesi tavanındaki iki camdan ışık almaktaydı, ayrıca üç büyük penceresi vardı. Cam dolaplarda son sistemdeki cerrahi aletler bulunuyordu. Ameliyathanenin bitişiğinde küçük pansuman odasıyla operatör odası, diğer tarafta da röntgen cihazına mahsus oda vardı. 1891 yılında icat edilmiş olan Pean penslerinin takımı II. Abdülhamid tarafından hediye edilmişti. Son sistemde nikel ve hareketli aksamı olan ameliyat masası Paris'teki Collen fabrikasından getirtilmişti. Diğer cerrahi aletler ile etüv, otoklav, sterilizatör gibi aygıtlar dünyanın en mükemmel hastanelerinde bulunanlarda aynı kalitedeydi. Önemli ameliyatlar Cemil Paşa ile Aleksandr Kamburoğlu, Kolağası Halit İzzet ve Yzb. Salih Efendiler tarafından icra ediliyordu. Anestezide kloroform kullanılıyordu. 13 Ağustos 1900 tarihine kadar ameliyathanede kloroform altında yapılan 169 ameliyatta beş vefat olmuştu.⁴⁵ Aralık 1906-Ağustos 1907 arasında; Raif Efendi, Rasih Emin Bey, Aleksandr Kamburoğlu, Salih Bey, Mahmut Ata Efendi, Ziya Nuri Paşa, Dr. Bier, Asaf Derviş Bey, Rıfki Efendi, Şefik Efendi tarafından toplam 163 ameliyat yapılmıştı.⁴⁶

▲ İkinci Pavyonun dış görünüşü (Album, 90870/17).

▲ Dördüncü Pavyonun içi (Album, 90870/16)

nan üçüncü pavyon 15 yataklı olup bulaşıcı olmayan hastalıklara ayrılmıştı fakat gerektiğinde cerrahi hastaları da yatırılıyordu. Üçüncü pavyonun hizasında ve ikinci pavyonun arkasında olan dördüncü pavyona balkon kapısından girildiğinde Cuma ve Pazar günleri ziyarete gelen hasta yakınlarına ait bir salon ve bu salondan girildiğinde beş yataklı bir verem koğuşu vardı. Verem koğuşunun pencereleri genellikle açık tutularak hava ile tedavi icra edilirdi. Verem hastalarının tükürük hokkaları bütün pavyonlarda olduğu gibi her gün sabah ve akşam aksülümen eriyiği (süblime, civa II klorür) ile yıkanıldığı gibi içlerinde her zaman bu eriyikten bulundurulurdu. Hastaların mendile veya yere tükürmeleri yasaktı. Bütün pavyonların duvarları 2 metre yüksekliğinde çini döşeliydi. Asla süpürge ile süpürülmez daima % 0.1'lik süblime eriyiğine batırılmış bezlerle silinirdi. Verem koğuşunun yanında diğer iç hastalıklarına ait sekiz yataklı diğer bir koğuş, hizmetçi kadınların yatak odası ve karşısında ağır hastalara mahsus iki yataklı bir koğuş, banyo ve tuvalet vardı.

Üçüncü pavyonun arkasındaki beşinci pavyon 10 yataklıydı. İç taksimatı üçüncü ve dördüncü pavyonla aynıydı. Her pavyonda ikişer kadın hademe bulunurdu. Her birisine elektrikli çingirak telleriyle ulaşmak mümkündü.⁴⁷

⁴⁷ İstatistik 1900, 36-38.

Ameliyat-ı Cerrahiye Pavyonu

Hasta çokluğu yüzünden cerrahi pavyonu içindeki ameliyathane yetersiz kalınca 22 yataklı yeni bir bina yapıldı. Culus günü olan 31 Ağustos 1902'de hizmete giren bu yeni cerrahi pavyonunda bir ameliyat salonu, iki banyo, iki hizmetçi odası ve hastalara mahsus iki oda vardı. 38 metrekarelik ameliyat salonundaki sağ kapıdan pansuman odasına sol kapıdan ise en gelişmiş cerrahi araç gerecin muhafaza edildiği cerrahi aletler odasına girilirdi. Bunlardan başka dört oda daha vardı ki bunların ikisi hususi hastalara, diğer ikisi de hademelere mahsustu. İki büyük hasta koğuşu 10'ar yataklıydı. Hasta karyoları diğer pavyonlardakiler gibi Berlin'den getirtilmişti. Her yatağın yanındaki etajerde; sürahi, bardak yemek ve ilaç kaşıkları, altında-

▲ Yeni inşa edilen cerrahi pavyonu (İstatistik 1902, 10).

ki gözde de mineli ve üzerleri kapaklı ve içlerinde daima dezenfektan bulunan tükürük hokkası bulunurdu. Buradaki tuvaletlerde hastanenin bütün pavyonlarında olduğu gibi sifon ve basınçlı su vardı. Pavyonun önünde büyük balkon bulunmaktaydı.⁴⁸

Hastane Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdüriyeti'ne bağlandıktan sonra, cerrahi pavyonundaki koridorun her iki tarafında bulunan koğuşlardaki pencerelerin fazlaları kapatılarak hava değişimi için menfezler açıldı. Normal badana olan duvarlarına yağlı boya yapıldı.

⁴⁸ “Yeni ameliyat-ı cerrahiye pavyonu”, İstatistik 1901,11-13.

▲ Nekahat dönemindeki çocuklar Birinci Pavyonun balkonunda istirahat (İstatistik 1903, 64).

koğuşun balkonunda hastalar tenefüs yapardı. Ayrıca kadın hizmetçilerin yattığı bir oda, hastalar için tuvalet ve banyo bulunuyordu. Frenginin bulaşmasını önlemek gayesiyle pavyonun bütün eşyası, yemek kapları, kaşıkları pavyon içinde temizlenmekteydi.⁴⁴

İkinci Pavyon / Cerrahi Pavyonu

Hastane kapısından girince ikinci sırada ve muayenehane binasının arka solundaydı. Her tarafı açık ve havadar olan 14 yataklı bu pavyon cerrahiye ayrılmıştı. Kuzeye bakan ameli-

Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Pavyonlar

Bu üç pavyonun büyüklüğü ve taksimatı aynıydı. Birinci pavyonun arkasında bulu-

⁴⁵ “İkinci Pavyon”, İstatistik 1900, 31-36. ; Dr. Zimmer: A.g.m.

⁴⁶ İstatistik 1907, İstatistik kısmı, 54-65.

⁴³ İstatistik 1900, 7-8, 80, 92.

⁴⁴ İstatistik 1900, 31.

Dr. Cemil Paşa ameliyat yaparken (Album, 779-42/02).

Prof. Dr. Ernst von Bergmann ile Dr. Richard Bier hastanede ameliyat yaparken. Resimdekiler: 1. Bergmann, 2. Bier, 3. İbrahim Paşa, 4. Aleksandre Kamburoğlu, 5. Süleyman Nuri Bey, 6. Dr. Fuad Bey, 7. İsidore Bey, 8. Salih Bey, 9. Rasih Emin Bey, 10. Fehmi Bey, 11. Pansumancı Mahmut Efendi, 12. Pansumancı Hakkı Efendi (İstatistik 1906, 312).

Pavyonun zemini yerli karo ile ameliyathanesi de İtalyan mozayığı ile döşendi. Ameliyathane tavanında bulunan aydınlatma penceresindeki küçük camlar kaldırılıp yerine yağmur ve kar geçirmeyen çerçeveli yekpare kristal cam takıldı. Ameliyathane bitişiğindeki dezenfeksiyon odasına sıcak su kazanları ve otoklav, karşısındaki pansuman odasına lavabolar kondu ve banyonun çürüyen termosifonu yenisiyle değiştirildi. Radyatörler yetersiz kaldığından ilave radyatörler kondu. Koridor ve koğuşların zemini linolyum denilen bir tür mantarlı muşamba ile kaplandı. Pavyonun balkonu 2m ileri alınarak genişletildi ve camcama kaplandı, içine de kalorifer döşetilip hastaların gezinmesi için bir kış bahçesi yapıldı.⁴⁹

Cerrahi pavyonu 21 yatakla hizmet verirken, 28 Haziran 1910 (15 Haziran 1326) tarihinde seririyat-ı nisaiye (kadın doğum kliniği) Haydarpaşa'daki Tıp Fakültesi'ne taşınınca boşalan 45 yataklı kadınlar pavyonu cerrahiye tahsis edildi. 14 Mart 1910-13 Mart 1911 (1 Mart 1326-28 Şubat 1326) tarihleri arasındaki bir yılda, cerrahi pavyonunda 145 erkek, 90 kadın olmak üzere toplam 235 kişi yatarak tedavi görmüş, 190 kişi üzerinde 250 ameliyat yapılmıştı. Hasta sayısı ile ameliyat sayısı arasındaki fark aynı hastanın birden fazla ameliyat edilmesinden kaynaklanmıştı. 128 hasta eter, 45 hasta kloroform anestezi, 4 kişi de kokain ile lokal anestezi görmüştü. Bunlardan biri anestezide kullanılan kloroformun, birisi de eterin yan etkisiyle ölmüşlerdi. Her hasta ortalama 34 gün hastanede yatmıştı. Hariciye (cerrahi) polikliniğine başvuran 173 hastadan 143'ü ameliyat edilmiş. Bunların 23'ü eter ile uyutulmuş, altısına kokain ile 111 kişiye de kloretil ile lokal anestezi uygulanmış, 33 kişiye ise sadece pansuman yapılmıştır. Bu sırada hastanenin seroperatörü Mehmet Raif bin Nuri, operatör muavini Mehmet Şefik bin Hidayet, Operatör asistanları Yorgaki bin Aristidi ile Kemaleddin bin Hakkı Beylerdi. Tıp Fakültesi'nin emraz-ı nisa (kadın doğum) şubesi 14 Haziran 1910 (1 Haziran 1326) tarihine kadar Etfal Hastanesi'nde bulun-

duğu müddet zarfında burada 98 hasta ameliyat edilmiştir. Cerrahi polikliniğinde 173, cerrahi kliniğinde 235 ve Tıp Fakültesi emraz-ı nisaiye şubesinde 98 olmak üzere hastanede toplam 506 hasta ameliyat ve tedavi edilmiştir. Ayrıca 54 kişiye alçı uygulanmıştır.⁵⁰ Cerrahi pavyonu Cumhuriyet'ten sonra hemşire yatakhaneleri olarak kullanılmıştır.⁵¹

Emraz-ı Nisa Pavyonu / Kadın Hastalıkları Kliniği

İlk kadın pavyonu ikinci senede, her hastaya 42 metreküp hava isabet etmek üzere tasarlanmış ve 10 yataklı olarak yapılmıştı. Sekiz yataklı bir koğuş ile iki yataklı bir özel oda, banyo ve bir hademe odasına sahipti. Polikliniğe çocuklardan çok kadın hastaların başvurusu ve içlerinde yatarak tedavi görmesi, ameliyat edilmesi gerekenlerin bulunması üzerine II. Abdülhamid kadınlar için daha büyük bir pavyon ilavesini emretmiş ve harcanması gereken parayı da ihsan etmişti. Hastanenin cephesi önünde Şişli Caddesine nazır konumdaki 5.825 metrekare arsa üzerine inşa edilen yeni kadınlar pavyonu mevcut pavyonların en büyüğüydü. 1907 başında acele olarak tamamlanması, etrafına duvar çevrilmesi, pencere ve balkonlarına kafes konması ve hastaneye havagazı getirilmesi için keşif yapılmış ve 77.486 kuruş 50 santime ihtiyaç olduğu anlaşılınca derhal işe başlanmıştı.⁵² Sertabip İbrahim Paşa ile Dr. Süleyman Nuri Paşa'nın incelemeleri sonunda planı tertip edilen ve ünlü mimar Kemaleddin Bey ve hastanenin sermimarı Mehmet Şükrü Bey'in denetiminde yapılan⁵³ bu kadınlar pavyonunun iki büyük bölümü vardı. Birinci bölümdeki iki daireden biri bodrum katındaydı ve memurlarla hademeye tahsis edilmişti. Diğer kısım iki kattan ibaret olup koğuşları içeriyordu. Her katta

50 "1 Mart 1326 tarihinden 28 Şubat 1326 tarihine kadar Etfal Hastanesi seririyat-ı hariciyesi ve cerrahi polikliniğinin istatistiki hakkında mütalaaat", *Müessesat*, 20-21.

51 Bedi N. Şehsuvaroğlu: "İstanbul Sağlık Hayatı. Sağlık ve Sosyal Yardım Hizmetleri", *İstanbul İl Yıllığı 1973*, 456.

52 BOA. Y. MTV. 294/18, 21 Z. 1324 [6 Ocak 1907]

53 *İstatistik 1907*, 15, 17-18.

49 *Müessesat*, 26-33.

► Kadınlar pavyonunda hastalar (Album, 779-67/12).

ikişer yataklık iki ve birer yataklık iki oda bulunuyordu. Hastalara tahsis edilen bölümde ise 12 yataklı sekiz koğuş vardı. Birinci bölümdeki diğer dairede 65 metre kare genişliğinde 12 yataklı iki koğuş bulunuyordu. Bunların da ayrıca balkonları ve banyoları vardı. Bu bölümde iki oda da hekimlere ve hademeler ayrılmıştı. Bu bölümden ceme-kânlı bir koridorla ameliyathane cerrahiye dairesine (ameliyathane) geçilirdi. Ameliyathanenin tavan hizasına hem aydınlanma hem de havalandırma için yuvarlak pencere yapılmıştı. Ameliyat salonuna sağlı sollu bitişik iki odanın biri doğuma diğeri de pansumana tahsis edilmişti. Dönemin en gelişmiş aletleri kullanılmaktaydı. Diğer pavyonlardaki hava menfezleri buraya da yapılmıştı.⁵⁴ Kadın hastalıkları pavyonu Âsaf Derviş Paşa'nın yönetimindeydi.

İntaniye Pavyonları

Hastane ilk yapıldığında kızıl hastalığı için ayrı bir pavyon yapılmıştı. Burası yetersiz

⁵⁴ "Kadınlara ait lutf-ı celil-i hazret-i padişahi ve Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi'nde emraz-ı nisa pavyonu", *İstatistik 1905*, 21-23.

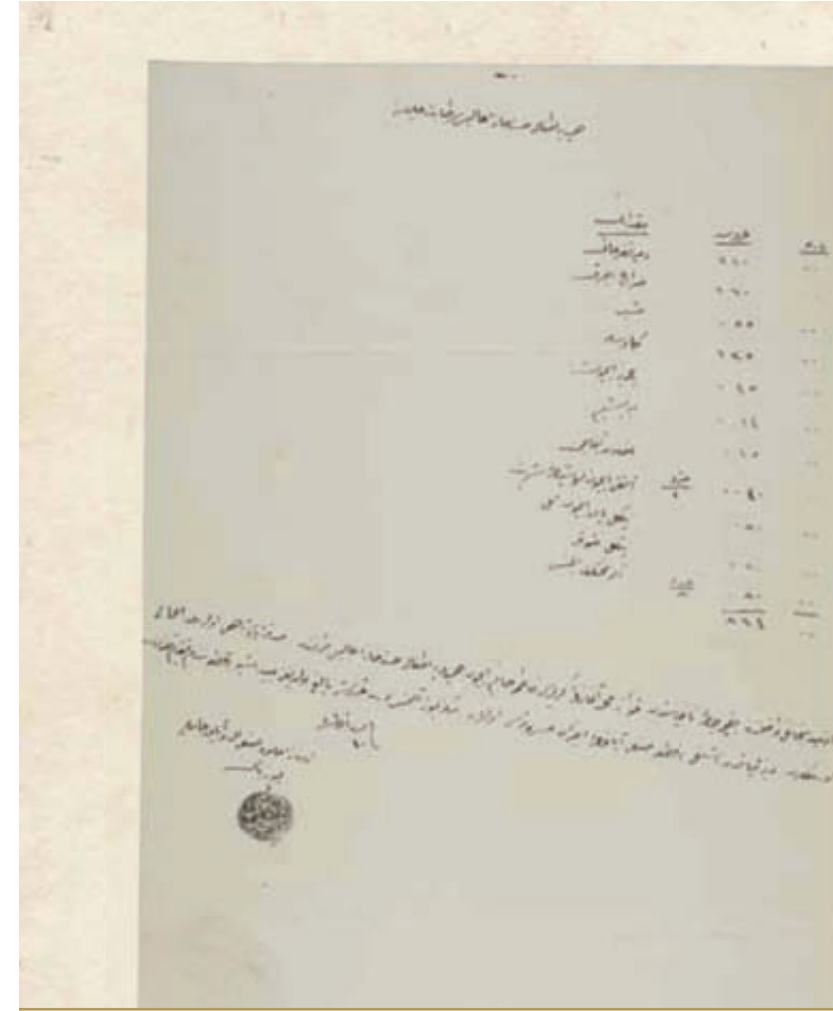
kalınca, 1902-1903'te muayenehane binasının arkasındaki meyilli arazinin sol tarafına her biri 12'şer yataklı dört pavyon yapılmıştı. Tamirhane-i Hümayun tarafından yapılan bu pavyonlar bulaşıcı hastalıklara tahsis edileceğinden diğer pavyonlara sirayet ihtimalini ortadan kaldırmak gayesiyle uzak yerlere inşa edilmişti. Bu pavyonlarda her koğuşa bitişik bir banyo ile bir tuvalet vardı. İki koğuş arasındaki koridorda hekim ve personele tahsis edilmiş dört oda bulunmaktaydı.⁵⁵

Fizik Tedavi Pavyonu

1902 yılında karakol ile büyük pavyonun ortasında, "etfalin jimnastik ile takviye-i vücudu amelîyesine mahsus olarak" (çocukların vücutlarını jimnastikle güçlendirmek için) küçük bir pavyon yapılmış ve fizik tedavi için gereken en son teknolojide araç gereç ile donatılmıştı. Fizik tedavi ünitesi olarak nitelendirilebilecek olan bu yer hastanenin 1902 yılı istatistik yıllığında yayınlanan planda yer almaktadır.⁵⁶ Bahriye

⁵⁵ "Hastane-i Âli'nin geçen bir sene zarfındaki terakkiyatı", *İstatistik 1903*, 20.; "Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi'nin geçen bir sene zarfındaki terakkiyatı", *İstatistik 1904*, 47.

⁵⁶ "Hastane-i Âli'nin geçen bir sene zarfındaki terakkiyatı", *İstatistik 1903*, 20.

Demir teferruatı: 220 kuruş
Saraç ücreti: 160 kuruş
Meşin: 55 kuruş
Kösele: 135 kuruş
Yıldız için: 45 kuruş
İbrişim: 14 kuruş
İhlamur ağacı: 15 kuruş
Atkı için lastik şerit (2m): 40 kuruş
Nikel yay için tel: 80 kuruş
Nikel toka: 20 kuruş
Eğ (muhtelif cins-80 adet): 80 kuruş.
Yekün: 864 kuruş.
10 Teşrinisani 1322 [23 Kasım 1906]

Çarkçı Sağkolağası Hüseyin Efendi, 1903-1907 yılları arasında hastanede, "cerrahi aletler ve suni ayak imal memuru" olarak çalışmıştı. Fizik tedavide kullanılacak bazı basit aletleri ve amputasyonlar yüzünden ayağını kaybedenler için ayak protezleri yapıyordu. Ayak protezleri bazen de Tersane-i Âmire'deki tezgahlara ısmarlanıp ücreti Hazine-i Hassa'dan ödeniyordu. Hastanede tedavi edilmekte olan, İzmit Sancağı Bağçecik nahiyesinden Kavas Mehmet Ağa'nın kızı Fatma ayağından ameliyat edilmiş ve dizkapağından aşağı protezi Tersane-i Âmire'de yaptırılmıştı.⁵⁷

Eczane

Hastanenin, biri Merkez binada diğeri muayenehanede olmak üzere iki eczanesi vardı. Merkez binanın birinci katındaki eczane 27 metre kareydi. Yanında 17 metre karelik bir laboratu-

⁵⁷ BOA. Y. MTV. 291/83, 25 L. 1324 [12 Aralık 1906].

varı vardı. Eczane dolaplarıyla ile eczane laboratuvarının içindeki ocak Tamirhane-i Hümayun'da (Saray tamir atölyesi) Viyana meşesinden imal edilmişti. Eczane kavanozları küçük, orta ve büyük boy olmak üzere Yıldız Çini Fabrikası'nda üretilmişti. Üzerlerinde "Cennetmekân Hatice Sultan tâbeserâ hazretleri namına Hamidiye Etfal Hastahanesi" yazıyordu. Modern masalar ve eczacılık sanatının en yeni alet ve edevatıyla donatılan eczane laboratuvarında günde 200 reçete yapılabiliyordu. Ayrıca II. Abdülhamid tarafından hediye edilmiş gazoz yapmaya mahsus son sistemde bir alet vardı.⁵⁸

Muayenehane (poliklinik) Dairesi'ndeki eczane ve ecza laboratuvarı, poliklinik hastalarına verilen reçeteleri hazırlayıp sahiplerine dağıtıyordu. II. Meşrutiyet'ten sonra bu eczane bitişikindeki fotoğrafhane ile birleştirilmiş raflar, dolaplar, lavabolar, çeşitli havagazı ocakları yerleş-

⁵⁸ *İstatistik 1900*, 22, 78, 90.

▲ Hazine-i Hassa Nazırı Ohannes'in, hastanede tedavi edilmekte olan İzmit Sancağı Bağçecik nahiyesinden Kavas Mehmet Ağa'nın kızı Fatma'ya Tersane-i Âmire'de yaptırılan ayak protezinin masrafı olan 864 kuruşun padişahın sadakası olarak ödenmesi hakkındaki 12 Aralık 1906 tarihli yazısı (BOA. Y. MTV. 291/83).

Hastane eczanesi
(İstatistik 1902,
154).

tirilerek ilaç hazırlamaya mahsus bir laboratuvar haline getirilmişti. Eczanenin diğer odası ise eczacıların hasta tabelalarını ve diğer evrakı yazmasına tahsis edilmiş ve eczaneye kalorifer getirilip yerler linolyum döşenmişti.⁵⁹

Eczane için özel olarak üretilen ilaç kapları (Tıp tarihi)

59 Müessesat, 26-33.

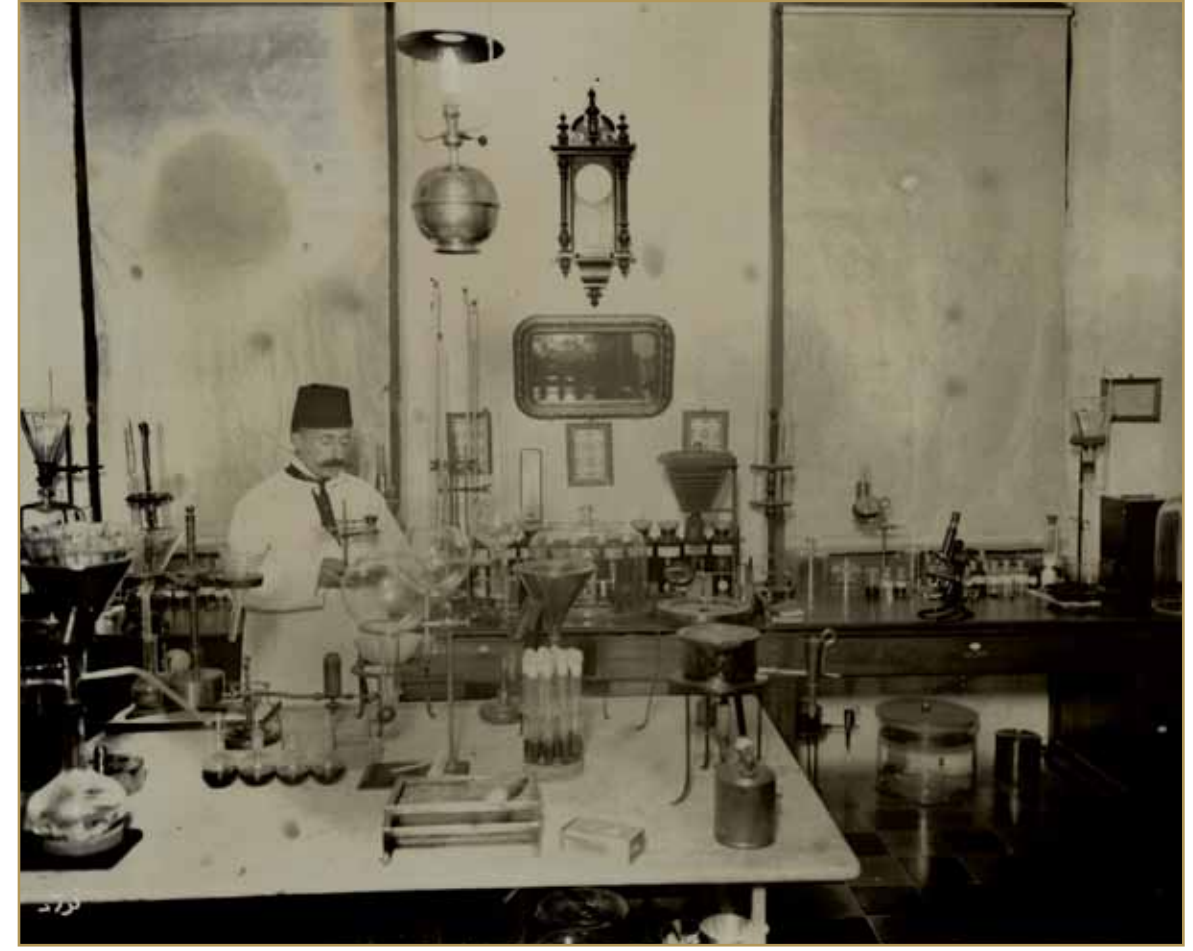
Bakteriyolojihane / Bakteriyoloji Laboratuvarı

Merkez binanın sağındaki iki katlı binanın üst katındaki iki salondaydı. Avrupa hastanelerinde bulunan laboratuvarlara göre tertip ve tanzim edilmişti. Bakteriyoloji ve mikroskop araştırmaları için gereken ve ünlü fabrikalarda üretilmiş bütün araç gerece sahipti. Hastalara ait materyalden başka belediye dairelerinden gönderilen maddeleri de analiz ederek resmi raporlar hazırlardı. Merdivenlerden çıkılırken cephe duvarı üzerine yarım metre çapında bir Koch basili çizilmişti. Merdiven bitince sağ ve sol duvarlardan birisinde kolera vibriyonu diğerinde ise streptokok çizimleri vardı.⁶⁰ Bakteriyoloji tetkikleri için kobay, fare ve tavşan gibi deney hayvanları ile dolu bir de ahır bulunuyordu. Bakteriyolojihane'nin nezareti Bnb. Dr. Fuad Bey'e tevdi edilmişti.⁶¹ Fuad Bey; Dittmar Finkler, Walter Kruse, Friedrich Schultze gibi dönemin en tanınmış Alman bilim adamları yanında yetişmişti.⁶² Bu yıllarda

60 İstatistik 1900, 26-29.

61 Dr. Zimmer: *A.g.m.*

62 Hasan Fevzi Batrel: *A.g.m.*

Bakteriyolojihane Dr. Fuat Bey çalışırken (Album, 90611/28)

hastane İstanbul'da bakteriyoloji laboratuvarı bulunan birkaç hastaneden biriydi.

II. Meşrutiyet'ten sonra bakteriyoloji ve biyoloji laboratuvarında; 148 kan, 87 serolojik tetkik, 32 balgam (mikroskopik ve kültür), 150 gaita (mikroskopik ve kimyasal), 153 hematoloji açısından kan incelemesi, 12 yabancı sıvı, 375 idrar analizi yapılmış. Ayrıca otopside gönderilen 13 parçanın patolojik incelemesi yapılmıştır. Laboratuvar Şefi Şevket Bey, laboratuvarın bakteriyoloji bakımından yeterli teçhizatı sahip olduğunu, biyokimya analizlerinin alet yetersizliğinden güçlüklerle yapıldığını, patolojik incelemeler için de yeni aletler sipariş edilmesi gerektiğini dile getirmişti.⁶³

63 "Etfal Hastanesi laboratuvarında 326 senesi zarfında icra edilen müalaaat-ı bakteriyolojiye ve biyolojiyi irae eder cenveldir", *Müessesat*, 27-28.

Kimyahane / Kimya Laboratuvarı

Hastane açıldığında, Merkez binanın sağındaki iki katlı binada Bakteriyolojihane'ye bitişik geniş bir daire içindeydi. Viyana'daki meşhur üniversite hastanesindeki kimya laboratuvarı esas alınarak tertip ve tanzim olunmuştu. Viyana'da tahsil eden hastane kimyageri Cevad Mazhar Bey'in Viyana'dan getirdiği plana göre Avrupa'ya 2.000 marklık kimyevi araç gereç sipariş edilmiş, son sistem ocağı da Tamirhane-i Hümayun'da yapılmıştı. Burada hastane için gereken kimyasal analizlerden başka saraya ve İstanbul kışlarına alınan gıda maddeleri de incelenirdi.⁶⁴ Kimyahane'de bulunan hassas terazinin bir eşi sadece Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin kimyahanesinde bulunuyordu. Alet ve edevatı Avrupa'nın en meşhur fabrikaların-

64 Dr. Zimmer: *A.g.m.*, 253-256.

Kimyahane
(Album,
90611/29)

dan getirtilmişti.⁶⁵ Bakteriyolojihane ile kimyahaneye 30.000 Mark harcanmıştı.

Kimyahane saraya satın alınan sadeyağ/tereyağı, zeytinyağı gibi gıda maddeleri tahlil edilip saf olup olmadıkları kontrol ediliyordu. Kimyager Mazhar Cevad Bey, hastaneden ayrılınca bu tahlillerin yapılabilmesi için Bnb. Ali Rıza Efendi'nin hastane kimyagerliğine tayin edilmesi istenmişti.⁶⁶

Hastanenin Sertabibi (Başhekim) İbrahim Bey'in hastanede maden ve ziraate ait maddelerin tahliline mahsus bir bina inşasını talep etmesi üzerine Ebniye-i Seniye Anbarı İdaresi (Bayındırlık Müdürlüğü) tarafından yapılan keşifte bu binanın 39.703 kuruşa mal olacağı anlaşılmıştı. Hazine-i Hassa-i Şahane Nazırı (Saray Maliye Bakanı) Ohannes, 28 Nisan 1903 tari-

hinde yeni kimyahane keşif defteriyle planını Padişaha arz etmişti.⁶⁷ Son gelişmelere uygun bir kimyahane yapılması iradesi üzerine Merkez binanın sol arkasına inşa edilen beş odalı müstakil kimya laboratuvarında; maden analiz dairesi, maden izabe (eritme) dairesi, iki maden yıkama odası, kimyasal alet dairesi, kütüphane ve toplantı odası bulunuyordu. Eritme dairesi maden odasına bitişikti. Gazlar ise binanın dışındaki diğer bir odada üretilmekteydi. Bu oda ile maden eritme dairesinde demir camekan ile çevrili bir ocak vardı. Kimyasal maddelerin bulunduğu dolaplarla kimya analizlerinin yapıldığı masalar demirden yapılmıştı. Odaların zeminleri de tamamen çini kaplıydı.⁶⁸ Kimyahane zaman zaman İstanbul suları da inceleniyordu. Kimyager Ali Bey burada; Kağıthane, Taşdelen, Karakulak, Göztepe, Terkos ve Üsküdar-Kadıköy suların-

65 İstatistik 1900, 29-30.

66 BOA. Y. MTV. 230/134, 23 S. 1320 [1 Haziran 1902].

67 BOA. Y. MTV. 242/189, 30 M. 1321 [28 Nisan 1903].

68 İstatistik 1907, 18.

dan alınmış örnekleri analiz etmişti.⁶⁹

Kimyahane ilk beş yılında çeşitli yerlerden tahlil için gönderilen maddelerin başında idrar geliyordu. Beş senede 2. 668 idrar analizi yapılmıştı. Bunu 2.213 sadeyağ, 1.102 süt, 68 sabun, 71 kandillik zeytinyağı, 28 yemeklik zeytin yağı, 22 çuha kumaşı ve 15 balık yağı analizi izlemektedir. Ayrıca eczalı pamuk (4), şarap (4), konyak (2), madensuyu (11) ve bazı sebze ve meyvelerin de tahlil edilmek üzere kimya laboratuvarına gönderildiği dikkati çekmektedir.⁷⁰

1906 senesinde kimya laboratuvarında yapılan toplam 1.714 analizin, 1.050'si idrar, ikisi gaita, ikisi tıbbi ecza idi. Yıldız, Kağıthane ve Gümüşsuyu Hastanelerinden gönderilen idrarlar da burada inceleniyordu. Saray anbarından gönderilen ve Hamidiye Etfal Hastanesi'ne alınan erzak numuneleri ile Padişahın ve Bahriye askerlerinin tayınlarının da hileli olup olmadığı araştırılıyordu. Tereyağı, zeytinyağı, süt, pirinç, kahve, şeker, un, memba suyu, madensuyu, arpa, Kaliforniya reçeli, karpuz reçeli, domates, taze fasulye ve sabundan oluşan erzak ile idrar, gaita, ferzan (?) pastili ve çeşitli tıbbi ecza analizlerinin gönderildiği kurumlara göre dağılımı şöyleydi:⁷¹

Saray erzak-ı umumiye ambarından : rujan-ı sade (tereyağı) numunesi (80), zeytinyağı (20), sabun (18).

Hastaneden gönderilen: rujan-ı sade numunesi (12), süt numunesi (360), pirinç (5), kahve (12), şeker (12), un (3), idrar (193).

Hastane muvazzaf hekimlerince gönderilen: süt (5), idrar (204)

Hazine-i Hassa-i Şahane Nezaretinden: madensuyu (3).

Padişah tayınatı: rujan-ı sade numunesi (12), pirinç (12), arpa (12).

69 İstatistik 1902, Fransızca Kısım, 10.

70 "Beş sene zarfında mevaki-i muhtelifeden hastane-i âliye berâ-yı tahlil irsâl olunan muhtelif cins mevâddın mikdarı", İstatistik 1905, 40.

71 İstatistik 1907, 50-52.

Mabeyn-i Hümayun'dan gönderilen bahriye askerleri tayınatı: rujan-ı sade numunesi (12), pirinç (12), arpa (12).

Hastane sertabibi emriyle hususi olarak gönderilen: rujan-ı sade numunesi (5), sabun (3), menba suyu (3), madensuyu (5), süt (29), muhtelif ecza-yı tıbbiye (2), Kaliforniya inciri (1), mevadd-ı gaita (2), domates (1), semizotu (1), Ferzan pastilleri (1), taze fasulye (1), karpuz reçeli (1), idrar (603).

Muayenehaneye başvuran hastalara ait: idrar (24).

Yıldız Hastanesinden: idrar (15).

Hamidiye Hicaz Komisyon-ı Âlisi'nden: memba suyu (5).

Kağıthane Menba Suları Müfettişliğinden: memba suyu (2).

Kağıthane Hastanesinden: idrar (4).

Gümüşsuyu Hastanesinden: idrar (7).

Kimya laboratuvarı II. Meşrutiyet'in ardından boyandı, terkos suyu çekildi ve zeminine linolyum döşenerek kuşpalazı ve diğer bulaşıcı hastalıklara tahsis edildi. Odalarından biri de ufak tefek ameliyathane için bir ameliyathane haline getirildi.⁷² 1960'lı yıllarda ise deri-frengi servisi (8. koğu) olarak kullanılıyordu.⁷³

II. Abdülhamid'in İdrar Tahlilleri

Padişah 1906 yazında ciddi bir böbrek rahatsızlığı ile muzdaripti. Bu rahatsızlığı boyunca hastalığın seyrini izlemede büyük önemi olan idrar tahlillerini Hamidiye Etfal Hastanesi'nin kimya laboratuvarında yaptırdı. Elimizde II. Abdülhamid'e ait 9 Ağustos-22 Eylül 1906 tarihleri arasında yapılmış, Tabip Kimyager Yzb. Fehmi Rıza Bey imzalı 26 adet idrar tahlili bulunmaktadır. Fehmi Rıza Bey idrar tahlili yapmak üzere Yıldız Sarayına gidi-

72 Müessesat, 26-33.

73 Bedi N. Şehsuvaroğlu: "İstanbul Şişli Çocuk (Hamidiye Etfal) Hastanesi Tarihçesi", Hekim ve İlaç, III, 2 (Nisan 1963)'ten ayrı baskı, 14.

Hamidiye Etfal Hastanesi
Laboratoire de Chimie de l'Hôpital des Enfants - HAMİDİE -
BULLETIN D'ANALYSE DES URINES.

N° de l'analyse: 2050
Date: 9 Septembre 1906

Caractères généraux		Caractères particuliers	
Caractères	Quantité	Caractères	Quantité
Coloration	Jaune pâle trouble	Coloration	2050
Aspect	Opaque	Aspect	2050
Consistance	Normale	Consistance	2050
Reaction	Acide	Reaction	2050
Quantité	1,008	Quantité	2050
Spécificité	1,018	Spécificité	2050
Densité	1,018	Densité	2050
Alcalinité	1,008	Alcalinité	2050

Examen microscopique
Plusieurs micrococci, quelques globules rouges, quelques cellules épithéliales, quelques cristaux de phosphate ammoniacal.

Observations
Tuberculose rénale probable.

Dr. Rasih Emin Bey

II. Abdülhamid'in Hamidiye Etfal Hastanesi kimya laboratuvarında yapılan, 22 Eylül 1906 tarihli idrar analiz raporu (BOA. Y. PRK. KOM. 15/16).

Röntgen Dairesi. "Almanya'dan sipariş olunan röntgen makinesinin bulunduğu salon. Gerekliğinde hastaların vücudundaki kurşun veya iğne burada makine ile aranmaktadır" (Album, 779-62/05).

yor, Padişahın üçüncü Musahibi Nadir Ağa'nın bir kap içinde getirdiği 24 saatlik idrar örneğini, Padişahın özel hekimi ve hastane başhekimisi İbrahim Paşa'nın da bulunduğu özel bir odada tahlil ediyor ve bulguları, "Hamidiye Etfal Hastanesi Kimyahanesi Tahlil-i Bevl [İdrar Tahlil] Raporu/Laboratoire de Chimie de l'Hopital des Enfants "Hamidié" Bulletin d'Analyse des Urines" antetli kağıda kaydediyor ayrıca bir de rapor yazıyordu.⁷⁴

Röntgen Dairesi / Laboratuvarı

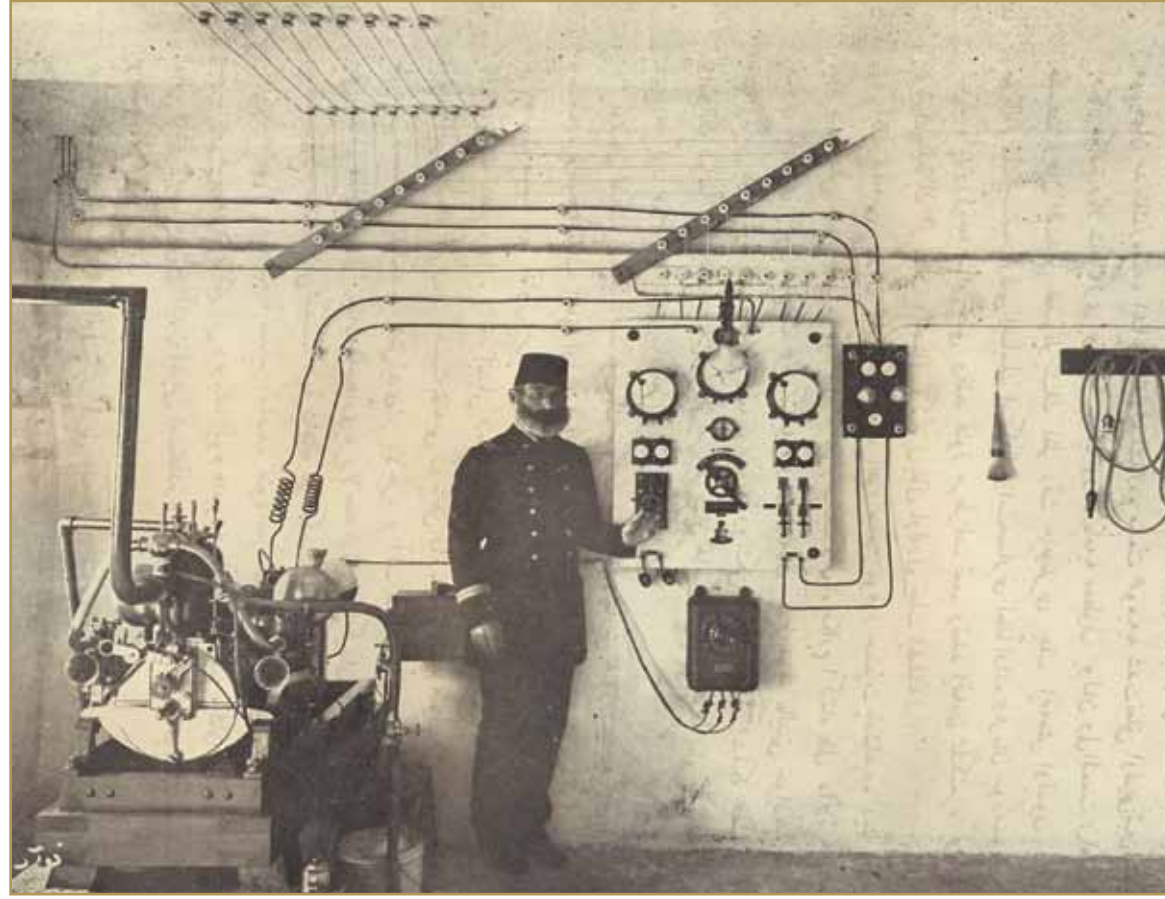
Osmanlı Devleti'nde ilk röntgen cihazını tıp öğrencileri toplama bir düzenek halinde yapmış, bu düzenek 1897 Türk-Yunan Savaşı sırasında Yıldız Hastanesi'nde kullanılmıştı. Ülkemizde

kullanılan altıncı röntgen cihazı 1902 Kasım ayında Hamidiye Etfal Hastanesi'nin cerrahi pavyonunda ameliyathaneye bitişik bir odaya yerleştirildi. Berlin'deki Siemens et Halské fabrikasından 400 liraya satın alınan ve üç beygir gücünde gaz motoruyla çalışan bu cihaz, Aralık 1902'de Opr. Dr. Rasih Emin Bey tarafından kullanılmaya başlandı.⁷⁵ Dr. Rasih Emin Bey, "Röntgen şuaı ve tatbikatı" başlıklı makalesinde bir yıllık çalışmalarını anlatmış ve çektiği radyografilerden örnekler yayınlamıştır.⁷⁶ Bunlar arasında bulunan, İkinci Ordu Süvari 7. Alay 2. Bölükte Mülazımievvel Asaf bin Şevket Efendi'nin sağ kolunun sağ radius (azm-i kü'bere) kırığına Dr. Kamburoğlu tarafından konan gümüş telleri ve kemiğin birleştiğini gös-

74 Nuran Yıldırım-Bülent Özalay: "Evhamlı Bir Sultan II. Abdülhamid'in Böbrek Hastalığı, Teşhis ve Tedavisi", *Toplumsal Tarih*, Sayı. 163 (Temmuz 2007), 26-32.

75 Rasih Emin Arlı için bk. Baha Sezer: "Doktor Rasih Emin Arlı Hakkında Bazı Anılarım", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi. Kongreye Sunulan Bildiriler*. TTK Ankara 1992, 223-228.

76 *Istatistik* 1903, 190-198.

► Hastanenin
röntgen makine
daresi (*İstatistik*
1903, 194)

teren 30 Ocak 1903'te (7 Ks. 1318) radyografi ilginçtir. Röntgen laboratuvarında bir sene dolmadan 54 radyografi çekilmiş ve 120'den fazla şua ile muayene yapılmıştı.⁷⁷ Tophane-i Âmire Müşiriyeti, 2 Eylül 1903 tarihli yazısıyla, Liman-ı Kebir Hastanesi'nde tedavi edilmekte olan yaralı askerlerden Eskişehirli Mehmet Mustafa'nın göğsünde kalmış olan kurşunun bulunduğu yerin anlaşılabilmesi için röntgen muayenesi yapılmak üzere Hamidiye Etfal Hastanesi'ne nakledilmesini istemişti.⁷⁸

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'deki cerrahi kliniğinde ışın tedavisini başlatan Opr. Dr. Cemil Paşa, bulgularını Soci t  Imperial de M decine'nin 10 September 1903 tarihli oturumunda sunmuştu. Hemen ardından Opr. Dr. Rasih Emin, Hamidiye Etfal Hastanesi'nin mükemmel donanımlı röntgen laboratuvarında ışın tedavisine başlamış, 30 Kasım 1903-24 Ocak

1904 tarihleri arasında hastaneye başvuran 10 kanser ve lupus hastasından altısı, hastalıklarının derecesine ve türüne göre uygulanan radyoterapi sonucunda şifa bulmuştu.⁷⁹ Rasih Emin bu vakaları, "Emraz-ı Seretaniyenin Röntgen Şuayla Tedavisine Dair Tec rip ve Müşahadat" (Kanser hastalıklarının röntgen ışınlarıyla tedavilerine ait tecrübe ve gözlemler) başlıklı makalesinde anlatmıştı.⁸⁰ *Sabah* gazetesi bu tedaviyi, Osmanlı hekimlerinin Avrupa hekimleriyle rekabet edeceğine tıpta ulaştıkları mertebenin en belirgin delili olarak duyurmuştu.⁸¹

II. Meşrutiyet'ten sonra hastane Şehremaneti Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdüriyeti'ne bağlandığında (şimdiki İstanbul Belediyesi Sağlık ve Sosyal Hizmetler Dairesi), karako-

79 *İstatistik 1904*, 392-393

80 *İstatistik 1904*, 209-231.

81 "Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi'nin terakkیات-ı azimesi ve seretan illetinin tedavisindeki muvaffakiyâtı", *Sabah*, 7 Mart 1320 [20 Mart 1904]. Rasih Emin: "Le Cancer et les rayons X à l'H pital Hamidie", *İstatistik 1904*, 113-114.

77 *İstatistik 1902*, 29. ; *İstatistik 1903*, 194-195.

78 BOA. Y. PRK. ASK. 202/110, 9 C. 1321 [2 Eylül 1903].

lun içindeki fazla kapı ve pencereler kapatılıp boyanarak röntgen ve her türlü elektrik tatbikatına tahsis edildi. Bu pavyonun cephesinde bulunan kısım camekânla kapatılarak ikiye ayrıldı ve dışarıdan muayene için başvuru için beklemeye yer yapıldı. İçi tamamen linolyum döşendi ve yakınından geçmekte olan kalorifer borularından hat alınarak radyatörler yerleştirildi. 31 Ağustos 1910 (18 Ağustos 1326) tarihinde tayin edilen, Elektrik Röntgen M tehasası Dr. İsmail Süleyman, mevcut aletlerin iyi işlemediğini son teknolojiye uygun olmadığını bildirince önce aletler tamir edildi. Hastanede radyokrometre, miliampermetre gibi aletler bulunmadığından sadece kanser yaraları ve verem-i cildiye gibi hastalıklar ışınla tedavi edilebilmekteydi. Hastanedeki 36 amper gücündeki cihazın verdiği 50 cm'lik ışın ile bir iki dakikada ancak akciğerlerde başarılı çekimler yapılabiliyordu. 14 Eylül 1910-13 Mart 1911 arasındaki altı ayda 21 kişi ışın tedavisi görmüş, 13 yabancı cisim tespit edilmiş ayrıca 80 radyografi çekilmişti. Dr. İsmail Süleyman'ın hazırladığı listeye göre, Almanya'nın en meşhur elektrik ve röntgen fabrikalarından Reinenger Fabrikası'ndan en son sistemde cihazlar getirtilip röntgen dairesi olarak hazırlanan karakol binasına yerleştirildi ve 1911 yılında kullanılmaya başlandı.⁸² Hastaneyi ziyaret eden hayırseverler, özellikle Bağdat eşrafından Şehbenderzade Mahmud Beyefendi, henüz memleketimizde ilk defa uygulamaya konmuş olmak üzere 60 lira değerindeki Hauvit Frekans adlı elektrik cihazını hastaneye hediye etti. Böylece röntgen ve elektrik dairesi bir kat daha gelişti.⁸³

1933 Üniversite Reformu'nda Tıp Fakültesi, Haydarpaşad n İstanbul yakasına taşınırken yeni kurulmuş olan Radyoloji Enstitüsü ve Radyoterapi Kliniği Şişli Etfal Hastanesi'ne yerleştirilmiş başına Doç. Dr. Tevfik Berkman, yardımcılığına da Dr. Muhterem Gökmen getirilmişti. 1934'te Almanya'dan davet edilen ünlü fizikçi Prof. Friedrich Dessauer'ın kişisel oto-

82 "Etfal Hastahanesi'nin bin  c yüz yirmi altı senesine mahsus istatistik cetveli", *Müessesat*, 25-26.

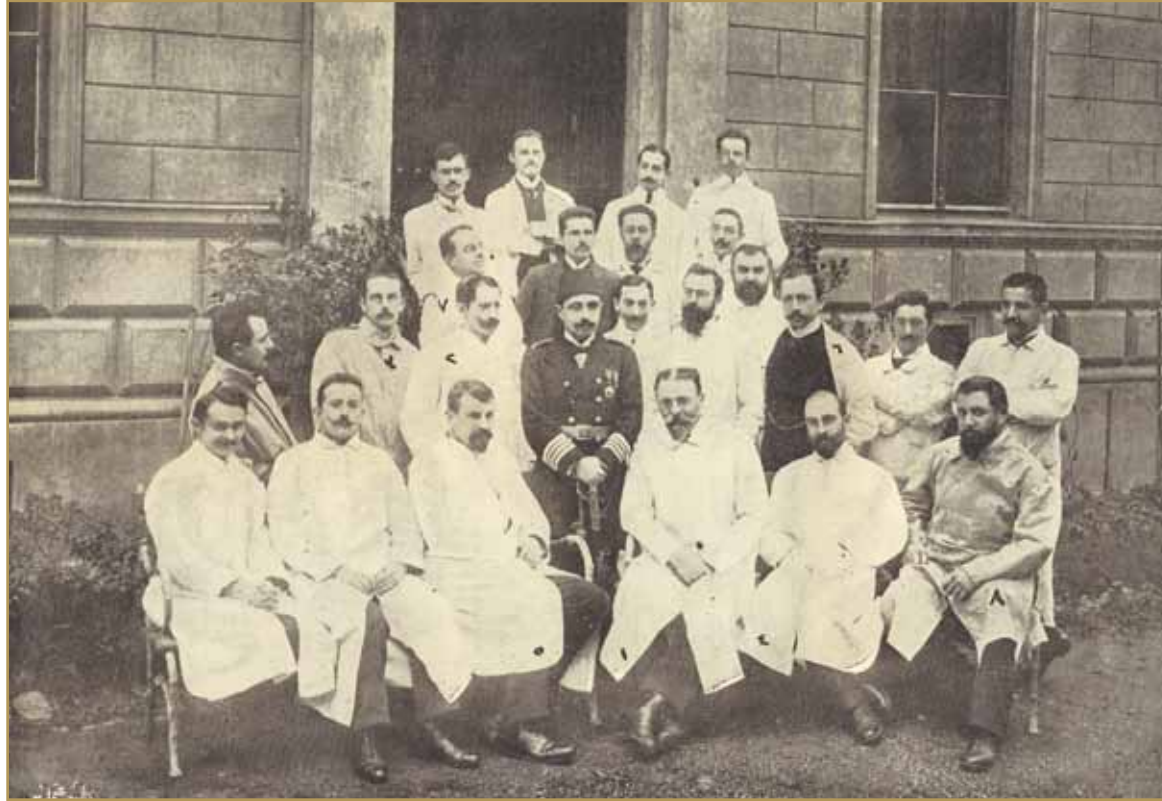
83 *Müessesat*, 25-33.

► Rasih Emin
Bey'in çektiği iki
el radyografisi
(*İstatistik 1905*,
100).

ritesi ile hastanenin Merkez binası hızla restore edildi, kısa zamanda Siemens fabrikasından en modern teşhis ve tedavi makineleri getirildi ve Türkiye'de ilk kez döner anodlu röntgen tüpü ile çalışmalarla başlandı. Aynı yıl Şişli Etfal Hastanesi'ne röntgen uzmanı olarak atanan Dr. Halit Ziya Konuralp, herhangi bir cerrahi girişimde bulunmaması için ikaz edilmesine rağmen zaman zaman cerrahi girişim yapması ve bir röntgen tüpünün yanması üzerine Prof. Dessauer ile antlaşmazlığa düşmüş ve bu hocanın isteğiyle  orum Devlet Hastanesi röntgen ve cerrahi uzmanlığına naklen tayin edilmişti. Bu tayini kabul etmeyerek istifasını veren Dr. Halit Ziya Konuralp yanan t p sebebiyle kendisi için açılan davada beraat etmiş ve karşı dava açarak bu davayı kazanmıştı.⁸⁴ Tıp Fakültesi Radyoloji Enstitüsü ve Radyoterapi Kliniği, Eylül 1935'te hastaneden ayrılarak Vakıf Gureba Hastanesi'ne ait olup Tıp Fakültesi tarafından tamamlanan  apadaki birinci pavyona yerleşti.

84 Sena Ekmekçiođlu: *Prof. Dr. Halit Ziya Konuralp ve Türk Tıbbına Hizmetleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 2005.

► Süleyman Nuri Bey Viyana St. Anne Çocuk Hastanesi doktorlarıyla, solunda kızıl serumunun mucidi Dr. Moser (İstatistik 1903, 32).

Kızıl ve Kuşpalazı Serumlarıyla Çiçek Aşısı Dârülistihzarı / Üretim Merkezi

Viyana Üniversitesi Pediatri kliniği muallim muavini Dr. Paul Moser'in kızıl serumunu keşfetmesi üzerine II. Abdülhamid, hastanenin bakteriyoloğu Kym. Süleyman Nuri Bey'i, kızıl serumu ile diğer bulaşıcı hastalıkların serum tedavilerini tetkik ederek şifa derecelerini anlamak ve duruma göre bunları doğrudan doğruya Hamidiye Etfal Hastanesi'nde imal edip hazırlamak üzere Avusturya ve Almanya'daki ilgili enstitülere göndermişti. Süleyman Nuri Bey, kızıl serumunun elde edilmesini öğrendikten sonra İstanbul'a dönünce II. Abdülhamid serum üretimi için Bursa'dan üç at satın alınmasını emretmiş ve Bursa'dan gönderilen atlar hastanedeki özel ahıra yerleştirilmişti.⁸⁵ Süleyman Nuri Bey uzun uzadıya yaptığı incelemeler sonunda Sertabip İbrahim Paşa ile birlikte bir layiha kaleme alarak hastanede kızıl ve kuşpalazı se-

rumlarıyla çiçek aşısı dârülistihzarı (laboratuvarı) kurulmasını önerip planını da takdim etmişti. Padişah da mükemmel bir dârülistihzar yapılarak gerekli alet ve edevatın acilen getirtilmesini irade edince inşaata başlandı. Hastanenin dışında ve sağ tarafında yapılan laboratuvar hem Dr. Moser'in usulüne hem de Bonn Üniversitesi'nde Dr. Dittmar Finkler'in idaresi altındaki bakteriyoloji enstitüsü laboratuvarına uygundu. Dârülistihzar iki daireye ayrılmıştı. Serum hayvanlarına ayrılan birinci dairedeki ahırda hayvanlar ayrı yerlerde durmaktaydı. Ayrıca laboratuvara ve tecrübe hayvanlarına tahsis edilmiş bölümde tavşan, kobay, fare gibi hayvanlar bulunuyordu. Kan almak, hayvanları aşılama ameliyesi de burada yapılırdı. En son sistemde teçhizata sahipti. Esas laboratuvar ikinci daireydi. Kültürlerin muhafaza edildiği etüv elektrikle işliyordu. Her iki dairenin tavanı ısı geçirmeyen amyant levhalarla kaplıydı. Bu sayede dairenin sıcaklığı yaz kış aynı derecede tutuluyordu. Burada çiçek aşısı, kuşpalazı ve kızıl serumları üretiliyordu.⁸⁶ Hastanenin dahiliye tabibi ve bakteriyolog Bnb. Ömer Fuad

85 "Eltaf-ı tebaa-i perveri-i hazret-i hilafetpenahi ve kızıl serumu imali", *İstatistik 1903*, 253-254. *İkdam*, 3112, 30 Ks. 1318 [12 Şubat 1903]den naklen.

86 "Hastahane-i Âli'nin Kızıl ve Kuşpalazı Serumlarıyla Çiçek Aşısı Dârülistihzarı", *İstatistik 1904*, 52-53.

▲ Çocuk Sanatoryumu açılışı (İstatistik 1907, 16).

Bey, 21 Nisan 1900-15 Ağustos 1901 tarihleri arasında serum tedavisi uygulanan 75 difteri vakasında bir ölüm, 18 krup vakasında ise 6 ölüm meydana geldiğini ve hastaların çoğunun şifa bulunduğunu gösteren bir istatistik hazırlamıştı.⁸⁷

Çocuk Sanatoryumu

Babası Sultan Abdülmecid ve annesi Tirimüjgan Kadın veremden öldüğü için bulaşıcı hastalıklara özellikle vereme karşı çok hassas olan II. Abdülhamid, verem hastalığına yakalanan çocukların tedavisi için Hamidiye Etfal Hastanesi'nde son sistemde mükemmel bir sanatoryum yapılmasını emretmiş ve harcanacak parayı da ihsan etmişti. Yarısi dahiliye koğuşu diğer yarısi da cerrahi koğuşu olmak üzere Bremer usulünde tedavi uygulamak amacıyla 24 yataklı bir sanatoryum yapılması kararlaştırılmıştı. Sanatoryum için hastane bahçesinin güneye bakan kısmında kuzey rüzgârlarından korunaklı çamlık bölge uygun görüldü. Çünkü o sıralarda veremlilerin şifası için en etkili çare havası temiz ve saf, manzarası güzel yerlerde yapılmış sanatoryumlardı.⁸⁸ Mühendis Mahmut Şükrü Bey'in planını çizdiği sanatoryumun Padişahın cülus günü olan 31 Ağustos 1906 (Mali Rumi 19 Ağustos 1323) günü yapılan açılış törenine Şehremini Reşid Paşa, hastane hekimleri ve memurları katıldı. Sanatoryumun inşaat masrafını üstlenen Padişah Hamidiye Etfal

87 Ömer Fuad: "Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi'nde serum ile tedavi edilen kuşpalazı istatistiki", *İstatistik 1901*, 328-331

88 "Hamidiye Etfal Hastahanesi'nde ilk sanatoryum binası", *İstatistik 1904*, 42-45.

▲ Sanatoryumun güneyindeki balkondan görünüşi (İstatistik 1906, 8).

Hastanesi'nde olduğu gibi yıllık masraflarını da karşılıyordu. Güney cephesinde sanatoryum boyunca uzanan camla kaplı balkona orta antreden çıkılıyordu. Hasta çocuklar bu balkonda güneş kürü alıyordu.⁸⁹

Çamlıca Sanatoryumu Girişimi

Padişahın hususi doktoru olan hastane ser-tabibi İbrahim Paşa, tedavi olmak gayesiyle Bursa kaplıcalarına gittiğinde tedavisi bitince çevreyi gezmiş ve bu arada Kütahya'ya bir saat mesafedeki Çamlıca mevkiini ziyaret etmişti. 1.200 metre yükseklikte çamlarla kaplı, havası güzel bu yerin tüberküloz ve göğüs hastalıklarına müptela olanlar için tıp biliminin kabul ettiği bütün şartları haiz olduğunu görünce burada bir sanatoryum yapılmasını önermişti. Sanatoryum önerisini benimseyen Padişah 9 Eylül 1907 tarihli iradesiyle, Çamlıca mevkiinde Hamidiye Etfal Hastanesi'nin bir şubesi olmak üzere 30 yataklı bir sanatoryum yapılmasını emretmişti.⁹⁰ O sırada saray hekimi ve Hamidiye Etfal Hastanesi fahri muallim-i sanisi olan Dr. Richard Bier'den⁹¹ Almanya'da sanatoryum binaları inşa etmiş bir mühendisin getirilmesi için aracı olması istenmiş, Alman

89 Tefvik İsmail Gökçe: *Heybeliada Sanatoryumu Kuruluş ve Gelişimi 1924-1955*. İstanbul 1957, 4-5.

90 "Lutf u inayet-i hazret-i padişahi ve Kütahya'da (Çamlıca) mevkii sanatoryumu", *İstatistik 1907*, 30-33. ; "Atıfet-i teba'a-perveri-i hazret-i padişahi ve Kütahya'da Çamlıca mevkii sanatoryumu", *İstatistik 1907*, 564-566. 30 Haziran 1323 [13 Temmuz 1907] tarihli Sabah gazetesinden nakil.

91 Dr. Bier için bk. Nuran Yıldırım-Bülent Özalay: *A.g.m.*

Açık hava kürü alan çocuklar
(İstatistik 1907, 242).

İçişleri Bakanlığı da Schmieden ve Boethke adlı iki mimara hazırlattığı sanatoryum raporlarını İstanbul'a göndermişti. Fakat hemen ardından II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine sanatoryumun yapımı gerçekleştirilememiştir.⁹²

Fotoğrafhane

Hastanenin üçüncü faaliyet yılında Merkez binanın alt katında eczane ile bitişik bir oda, bütün malzemesi Almanya ve Fransa'dan getirilerek fotoğrafhane olarak kullanılmaya başlanmıştı. Ameliyat edilecek hastaların ameliyattan önce ve sonra resimlerinin çekilip saklanması amacıyla kurulan fotoğrafhane hastane hekimlerinden bakteriyolog Süleyman Nuri Bey ve bakteriyolog Ömer Fuad Beylerin idarelerindeydi. Bunlardan başka göz hekimi Şakir Ahmet ve operatör Rasih Emin ile fahri hekimlerden Abdullah Beyler de fotoğraf çekmekteydiler. Hastanenin her yıl yayınladığı istatistik yıllıklarındaki resimlerin çoğu yukarıda adı geçenler tarafından, bazıları da fotoğrafçılık bilgisi olan Eczacı Necmeddin Efendi tarafından çekilmişti.⁹³ Fotoğrafhanenin hazırladığı hastane albümleri, Ekim 1906'da hastanenin katıldı-

92 O. Ş. Uludağ: "Türkiye'de Sanatoryum Hareketleri", *Tıp Dünyası*, 13 (Birincikânun 1940): 4565-4568.

93 "Hamidiye Etfal Hastanesi'nin hususi fotoğrafhanesi", *İstatistik 1902*, 55.

ğı Tourcoing Sergisinde (Fransa), fevkalade beğenilmiş ve birincilik mükâfatına layık görülmüştü. Albümleri çok beğenen Tourcoing şehri belediye reisi, belediye müzesinde muhafaza edilmelerini rica etmiş ve bu arzusu yerine getirilmişti. Bu sergide ayrıca Hastane ve İbrahim Paşa da altın madalya ile ödüllendirilmişti.⁹⁴ II. Meşrutiyet'ten sonra fotoğrafhane lağvedilip yanındaki eczane ile birleştirilerek ecza laboratuvarı yapıldı.

Mescit ve Saat Kulesi

II. Abdülhamid'in iradesi üzerine Şehremini Reşit Paşa'nın nezaretinde inşa edilmek üzere hastanenin sermimarı (başmimar) Mahmud Şükrü Bey tarafından çizilen mescit ve saat kulesi planları Padişaha takdim edilmiş onayı alındıktan sonra 15 Mart 1907 (2 Mart 1323) Cuma günü temelleri atılmıştır. Pavilyonların bulunduğu alanın tam ortasındaki bahçenin merkezine yapılan cami ile saat kulesi 150 metre yükseklikteki saat kulesi Şişli'nin bütün mahallelerinden görülüyordu. İki cephesinde zamanı, günleri ve ayları gösteren iki büyük saat, tepesinde ise rüzgarın yönünü gösteren özel bir alet ve paratoner vardı. Beş vakit ezan okunması için kuleye bir de şerefe eklenmiş ayrıca demirden helezoni bir merdiven yapılmıştı. 150 kişinin namaz kılabilceği mescidin etrafına hasta çocukların gezinmesi için parmaklıklı bir gezinti yeri yapılmıştı. Mescit ve kule II. Abdülhamid'in cülus günü olan 31 Ağustos

94 "Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi ve Turkoan [Tourcoing] Sergisi", *İstatistik 1907*, 34-35.

Hastanenin genel görünümü (İstatistik 1904, 12)

Mescidin içi
(Tıp Tarihi).

1907 tarihinde törenle açılmıştı.⁹⁵ Mescit ve saat kulesi hastaneden günümüze ulaşan tek yapıdır. Mescit 1960'lı yıllarda yemekhane olarak kullanılıyordu.⁹⁶ Günümüzde amacına uygun olarak mescid hizmeti vermektedir. Bir zamanlar Şişli'nin bütün mahallerinden görülebilen saat kulesi ise günümüzde çevredeki büyük binalar arasında kaybolmuştur.

Mutfak, Kiler ve Çamaşırhane

Beşinci pavilyonun karşısındaki iki katlı mutfak, kiler ve çamaşırhane binasının üst katında bir koridor üzerindeki iki odanın birisi çocukların esvap eminine aitti. Diğerinde kullanımda olmayan eşya duruyordu. Koridorun sonunda memurlar yemek salonu, iki Alman hemşireye ait bir oda ve iki çamaşırcı kadının yatması için başka bir oda vardı. Alt katında ise koridorun iki tarafında iki kiler ve ilerisinde mutfak var-

dı. İki metre uzunluğundaki mutfak ocağı 200 kişiye yemek hazırlayacak kapasitedeydi. Alman usulsündeki ocağın fırın, tencere, sıcak su, kebab ve külbastılığı vardı. Mutfak ayda bir defa dezenfektan eriyikle badana edilirdi. Yemek kapları ve tabaklar yıkandıktan sonra her gün sabah akşam etüv makinesinden geçirilirdi.⁹⁷

Mutfağın yanında çamaşırlıkla birlikte mermerden yapılmış dört adet sıcak-soğuk su musluklu çamaşır teknesi vardı. Beş pavilyonun ça-

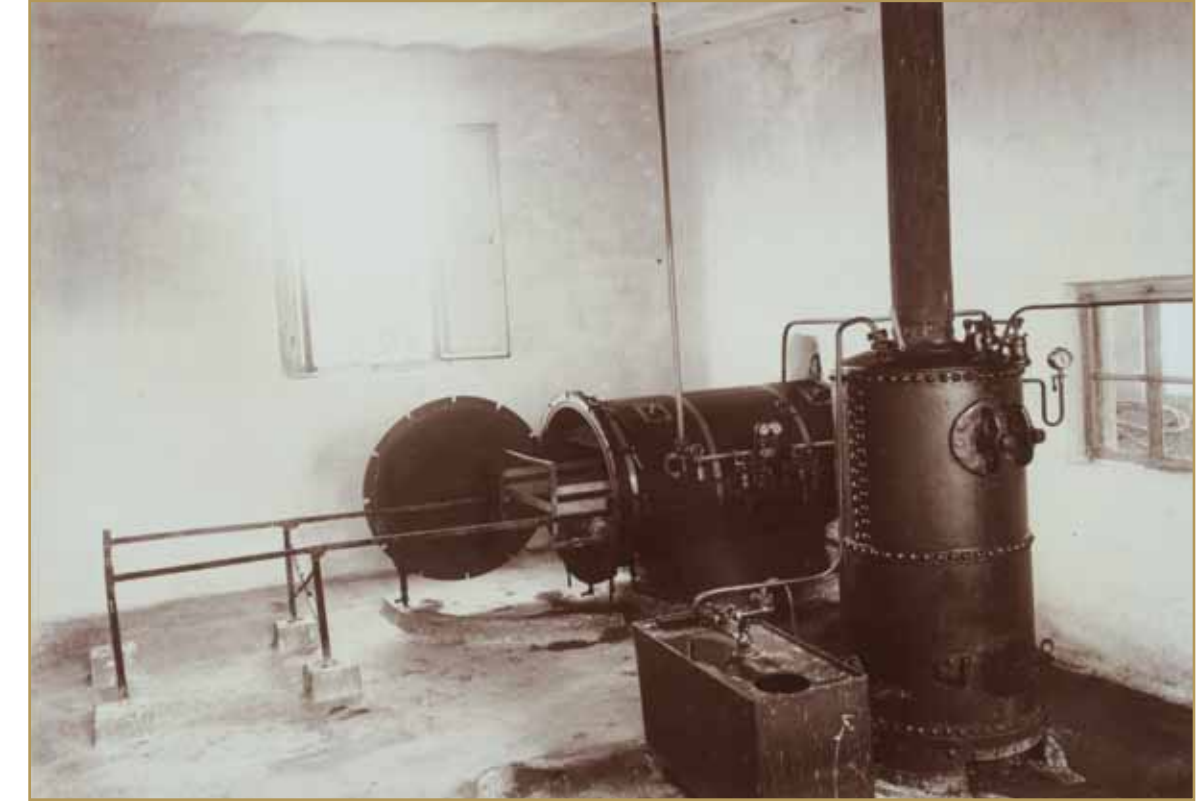

Hastane mutfağı
(İstatistik 1902
Fransızca kısım,
16).

⁹⁷ İstatistik 1907, 20-21.

⁹⁵ "Mescid-i şerif ve saat kulesinin resm-i küşadı", *İstatistik 1907*, 28-29.

⁹⁶ Bedi N. Şehsuvaroğlu: "İstanbul Şişli Çocuk (Hamidiye Etfal) Hastanesi Tarihçesi", *Hekim ve İlaç*, III, 2 (Nisan 1963)'ten ayrı baskı, 14.

Etüv makinesi
(Album,
90870/10).

maşıkları birbirine karışmasın diye teknelerin üzerlerinde pavyon numaraları bulunuyordu. Her sabah pavyonlardan alınan çamaşırlar çinko kapaklı sandıklarda ve özel arabalarıyla etüv dairesine götürülürdü. Burada dezenfekte edildikten sonra çamaşırhaneye gönderilir yıkandıktan sonra tekrar etüvden geçirilip ütülenir, esvap emini tarafından üzerlerindeki pavyon numaralarına göre dağıtılırdı.⁹⁸

Etüv ve Kalorifer Dairesi

Hastanenin arka tarafında bulunan bu daire 152 metrekarelik tek katlı bir binaydı. Etüv dairesi temiz ve bulaşık olmak üzere iki kısımdı. Burada Tersane-i Âmire'de üretilmiş olan birinci sınıf etüv makinesi⁹⁹ ile bir de imbik bulunmaktaydı. Bu imbikten her gün eczane, bakteriyolojihane, kimyahane ve ameliyathane için 40 litre

kadar damıtık su elde edilmekteydi. Etüv dairesinde bir Bahriye zabiti ile dört Bahriye neferi çalışıyordu. Hastaneye yatan hastalar elbiselerini muayenehanede çıkarıp hastane elbisesi giymek zorundaydı. Hastaların şahsi elbiseleri de etüvden geçirilir, hastalar taburcu olduklarında dezenfekte edilmiş elbiselerini giyerek evlerine giderlerdi. Hasta başında asılı bulunan müşahede ve takip formları bile dezenfekte edilirdi.¹⁰⁰ Etüv ve kalorifer dairesinin üst katı hademe koğuşuydu. Pavilyonlar ile Merkez bina, muayenehane, bakteriyoloji ve kimya laboratuvarları kaloriferle ısıtılmaktaydı.

Ahır

II. Abdülhamid'in emri üzerine, hasta çocukların halis süt içmeleri için hastanenin 50 m kuzeyinde bir inek ahır yapılmıştı.¹⁰¹

⁹⁸ *İstatistik 1900*, 38-39.

⁹⁹ Nuran Yıldırım: "Tersane-i Amire Fabrikaları'nda Tebhir Makinası/Etüv Üretimi, ve Kullanımı", *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu Bildirileri*, 22-23 Mayıs 2003. Ed. S. F. Göncüoğlu, İstanbul 2004, 421-431.

¹⁰⁰ *İstatistik 1900*, 39-42, 77. ; *İstatistik 1907*, 20-21.

¹⁰¹ *İstatistik 1900*, 7-8.

HASTANENİN İDARESİ VE ÇALIŞANLARI

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

HASTANENİN İDARESİ VE ÇALIŞANLAR

Hastane alışılmadık bir biçimde doğrudan II. Abdülhamid'e bağlıydı. Hastane arsasının büyük kısmı Padişahın özel mülkü olan Balmumcu çiftliğine aitti. Bir kısmı da Hazine-i Hassa tarafından istimlak edilmiş, yapım masrafı da Hazine-i Hassa'dan ödenmişti. Yiyecek, giyecek ve diğer levazımat gibi ihtiyaçlar hastaneden bildirilir bunların satın alınması, tedariki, hesabının ödenmesi ise Emlak-ı Hümayun idaresi tarafından yapılırdı. Açıldıktan sonra yeni pavyonlarla genişleyen hastaneye kadın ve çocuklardan başka askeri erkân, zabitler ve askerler ile çeşitli okulların öğrencileri ayrıca kadın-erkek hastalar da kabul edildiğinden yatak sayısı 150'ye çıkmış ve yıllık gider artmıştı. Bu artıştan dolayı hazinenin itirazına hedef olmak istemeyen İbrahim Paşa 1906 yılında; alışverişleri yapmak, günlük ve senelik harcamaları düzenleyip tedarik etmek, hesapları tutmak üzere Emlak-ı Hümayun reisi başkanlığında Hazine-i Hassa'dan iki kişi, hastaneden iki hekim ile müdür ve kâtib-i evvelin üye olacağı bir idare komisyonu kurulmasını önermişti.¹⁰²

1908'e kadar ayrıcalıklı bir idareye tabi olarak yararlı hizmetler veren hastane, Meşrutiyet'in ilânından sonra bir süre II. Abdülhamid'e ait diğer kurumlar gibi özel olarak idare edilmeye çalışıldı. 27 Nisan 1909 (14 Nisan 1325) tari-

hinden sonra II. Abdülhamid'in diğer emlakı ile birlikte Maliye Nezareti'ne devr edildi, Maliye Nezareti de idaresini Şehremaneti'ne terk etti. Adı "Osmanlı Etfal Hastanesi" olarak değiştirildi. Bu sırada Hazine-i Hassa Nezareti ile irtibatı kesilince çalışanlar Şubat-Mayıs arasındaki üç ayda maaş alamamış, hastane için gereken eczayı tıbbiye, erzak, yiyecek ve bunun gibi şeylerin tedariki zorlaşmıştı. 10 Mayıs 1909 günlü oturumunda konuyu görüşen Meclis-i Vükelâ, hademenin nisan aylıklarının sabık Hakanın gümrük tahsisatı hissesinin henüz ödenmemiş kısmından acilen ödenmesine ve bundan sonra hastanenin idaresini temin için ne kadar hademe ve akçaya ihtiyaç olduğunun Şehremaneti tarafından tahkik ettirilerek bildirilmesine karar vermişti.¹⁰³ Bir süre Şehremaneti tarafından idare edilen hastane, 14 Ekim 1909 (1 Tev. 1325) tarihinde belediyeye mensup diğer sağlık kurumlarıyla beraber Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye'ye bağlandı. Cumhuriyet'ten sonra Sıhhi ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nce (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) idare edilmeye başlandı. Bu dönemde, "Şişli Etfal Hastanesi, Şişli Çocuk Hastanesi, İstanbul Çocuk Hastanesi, Çocuk Hastanesi" isimlerini aldı. Günümüzde de "Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi" adıyla Sağlık Bakanlığına bağlı olarak hizmet vermektedir.

102 BOA. Y. PRK. KOM. 14/87, 26 ZA. 1323 [22 Ocak 1906].

103 BOA. MV. 127/48, 19 R. 1327 [10 Mayıs 1909].

◀ Sertabip İbrahim Paşa makamında (İstatistik 1902, 7).

Hekimler ile Diğer Görevliler, 1898-1908

II. Abdülhamid inşaat başlar başlanmaz Mayıs-Haziran 1898'de (Mayıs 1314) hastane-nin ilk kadrosunu belirlemiş, Dr. İbrahim Beyi tabib-i evvel yani başhekim olarak tayin etmiş-ti. Ayrıca Beylerbeyi Hastanesi'nden Kolağası Hacı Ziya Efendiyi müdür ve kızıl-kızamık hastalıkları tabipliğine, Bahriye hekimlerinden Kolağası Hakkı Şinasi Efendiyi tabib-i sanilik (başhekim yardımcılığı) ile emraz-ı dahiliye (iç hastalıkları) ve muayenehaneye, Kolağası Ömer Fuad Efendiyi (1869-1949) bakteriyoloji ve difteri barakalarına, Mekteb-i Harbiye-i Şahane hekimlerinden Kolağası Muhyiddin Efendi'yi (Hekimbaşızade) boğaz ve kulak hastalıkları- muayenehaneye, sivil hekimlerden Kudret Raif Beyi operatörlüğe tayin etmişti. Haydarpaşa Hastanesi'nden Yzb. Fehmi İsmail ve Bahriye hekimlerinden Yzb. Rusçuklu Hakkı, Zaptiye Nezareti'nden Kolağası Osman, Bakteriyolojihane müdavimlerinden Üsküdarlı Ziya Efendi'nin (Ziya Seyfullah, 1871-1919) de hastaneye tayinleri hakkında irade çıkmıştı.¹⁰⁴

Hastane hekimleri muvazzaf (kadrolu) ve fahri olmak üzere iki statüde çalışıyordu. Çoğu asker olan muvazzaf hekimler maaş alıyor ve tam gün hastanede hizmet veriyordu. Fahri hekimler ise belli günlerde polikliniğe gelip hasta muayene ediyordu. Fahri hekimlerden Nafiz Paşa (1839-1929), Cemil Paşa (Topuzlu, 1866-1958) ve Asaf Derviş Paşa'ya (1868-1928) hiçbir ödeme yapılmıyordu. A. Kamburoğlu, Esad Paşa (Işık, 1865-1936), Muhyiddin Bey, Raşid Tahsin ve Rıdvan Efendi muayenehaneye geldikleri günlerde yarım Osmanlı lirası yol ücreti alıyorlardı. Dışçı Çami ücretsiz çalışıyordu. Fakat eczacı kalfaları Serandi, Corci ve Piruti'ye muayenehaneye geldikleri günler için 1 Mecidiye ücret ödeniyordu. Muvazzaf hekimlerden; Fehmi İsmail, Salih Bekir, Ömer Fuad Paşa ve fahri hekimlerden Nafiz Paşa, Cemil Paşa, Esad Paşa, Aleksandr Kamburoğlu, Muhyiddin Hekimbaşızade, Raşid Tahsin (Tuğsavul, 1870-

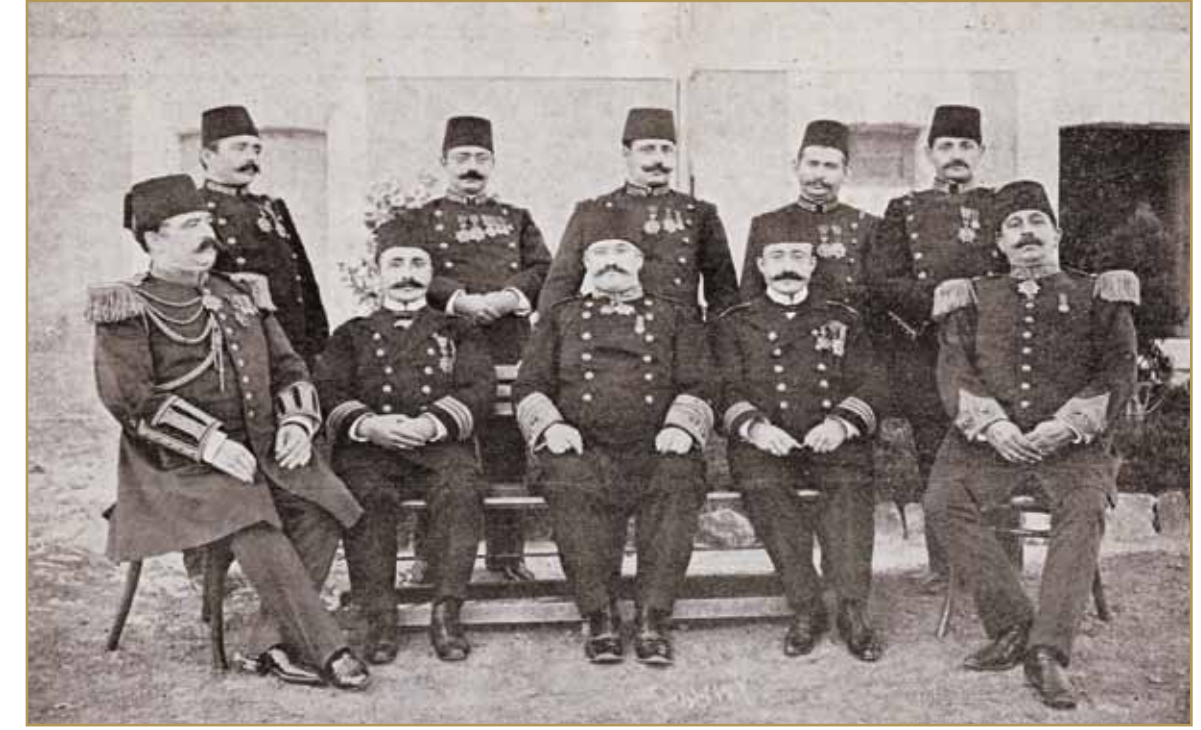
İbrahim Paşa
(İstatistik 1906,
29).

1936), Rıdvan Aziz, Mart 1899'da resmen göreve başlamışlardı.¹⁰⁵ Zamanla her iki statüde çalışan hekim sayısı da artmıştı.

Hastanede çalışacak hekimlerin Alman ekolünden olmalarına özen gösteriliyordu. Başhekim Dr. İbrahim Bey, 1895 yılına kadar Almanya'da, Friedrich Schultze, Dittmar Finkler, Walter Kruse, Adolph Baginsky gibi ünlü hekimlerin kliniklerinde ve Robert Koch Enfeksiyon Hastalıkları Enstitüsü'nde bakteriyoloji alanında bilgi ve beceri kazanmıştı. Berlin ve Bonn'daki enstitülerde çocuk hastalıkları ve bakteriyoloji ile uğraşırken "basilius minitimus" türünden enfluenza ve fridlander mikroplarına benzer basiller keşfetmiş ve adı Almanya'nın en meşhur bakteriyoloji kitaplarına geçmişti. Hastanede görevlendirilenlerin çoğu Almanya, Paris, Viyana'da tıp eğitimi veya ihtisas yapmış, birkaçı da Gülhane'de ihtisas yapmış dönemin seçkin hekimleriydi.¹⁰⁶ Başhekim yardımcısı Hakkı Şinasi Bey, Berlin ve Heidelberg'te çalışmalar yapmış, KBB mütehasısı Ziya Nuri Bey (Birgi, 1872-1936) Berlin Tıp Fakültesi'nde ihtisas yapmış, bakteriyolog Ömer Fuad Bey

¹⁰⁵ "Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi etubba ve memurinin defteri", BOA. HH. d. 17709, 10 C. 1322 [22 Ağustos 1904].

¹⁰⁶ İstatistik 1900, 100-101.; Dr. Zimmer: A.g.m.

Hastane hekimleri
(İstatistik 1901,
26).

Bonn ve Marbourg'da alanıyla ilgili kliniklerde bulunmuş, asabiye mütehasısı Raşid Tahsin Berlin, Leibzig, Heidelberg, Münih ve Jena'da alanıyla ilgili çalışmalar yapmıştı. Operatör Aleksandr Kamburoğlu Cenevre ve Heidelberg Tıp Fakülteleri mezunuydu. Dahiliye mütehasısı Zühtü Rıza, nisaiye mütehasısı Mahmut Ata, operatör Mehmed Raif, operatör ve radyolog Rasih Emin (Arlı, 1878-1948) ise Alman ekolüne göre eğitim yapmakta olan Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyyatı'nda ihtisas yapmışlardı. Ayrıca kimyager Ali Rıza Bey (1867-1904) Paris'te çalışmalarda bulunmuş, Cemil Paşa da Paris'te cerrahi ihtisası yapmıştı.

Olağanüstü durumlarda hekimler hastane dışında da görevlendiriliyordu. 1904 yılında Bulgaristan'ın Petriç kazasında görülen dizanteri hastalığı hakkında araştırma yapmak ve tedavisine yardımcı olmak üzere bakteriyolog Ömer Fuat Bey başkanlığında hastane hekimlerinden oluşan beş kişilik bir heyet buraya gitmiş ve görevlerini tamamlayıp dönmüştü.¹⁰⁷

Hastanede çalışan hekimler başarılı tedaviler yaptıklarında terfi ediyor veya madalya ile taltif

ediliyordu. Sertabip İbrahim Bey, sadrazamın oğlunu tedavi eden Opr. KBB hekimi Kolağası Ziya Nuri Bey ile Bnb. Ömer Fuad ve Tabip-i sani Bnb. Hakkı Şinasi Beylerin terfilerini teklif etmişti.¹⁰⁸ Hastane operatörlerinden Kolağası Raif Efendi'ye ise Sırbistan Hükümeti tarafından bir nişan verilmişti.¹⁰⁹ 1905 yılında hastane müdürü Faik Efendi, başkâtip Hasan Necati Efendi, evrak memurları Adil ve Mehmet Efendiler, İkinci kâtip Ahmet Necati Efendi, İmam Mehmet Efendi, velilharç Hasan Efendi, çamaşır sorumlusu Eyüp Efendi, etüv memurları Yzb. Talat ve Yzb. İsmail Hakkı Efendiler, bahçıvan Emin Ağa, Fransızca tercümanı Baraille ve hademe Veli Efendiye çeşitli derecelerde nişan ve madalyalar verilmesi için irade çıkmıştı.¹¹⁰ İki gün sonra hastanede çalışmakta olan; ambarcı, erkek hademe (25), kapıcı, Bahçıvan (5), aşçıbaşı, aşçı kalfası (3), aşçı çırağı (4), çıkırıklar memuru, bir süredir hastanenin etüv ve kalorifer dairesinde çalışmakta olan Bahriye Merkez Hastanesi'nden yedi asker, bir süredir hastanede çalışan Yıldız Hastanesi hademe bölüğünden yedi asker ve yine hastanenin serum labo-

¹⁰⁸ BOA. Y. PRK. AZJ. 41/79, 29 Z. 1318 [20 Mart 1901].

¹⁰⁹ BOA. İ. HUS. 160-1325/L-119, 9 L. 1325 [15 Kasım 1907].

¹¹⁰ BOA. İ. TAL. 373-1323/B-173, 12 B. 1323 [12 Eylül 1905].

¹⁰⁴ Faruk İlker: A.g.e., 12-13.

ratuvarında çalışmakta olan İstabl-ı Âmire'den bir seyise Gümüş İftihar Madalyası verilmiş, Sertabip İbrahim Bey, 12 Eylül 1905 tarihinde 56 adet madalyayı sahiplerine teslim etmişti.¹¹¹ Aynı sene hastane hekimlerinden Rasih Emin ve Salih Beyler binbaşılığa terfi etmişler ve ayrıca 2. rütbeden birer Mecidi Nişanına layık görülmüşlerdi.¹¹²

Yıllara Göre Muvazzaf /Kadrolu Hekimler Branşları, Tayin ve Ayrılış Tarihleri ile Madalyaları¹¹³

1898

Hakkı Şinasi Paşa, Emraz-ı dahiliye/ iç hastalıkları mütehasısı ve tabib-i sani/başhekim yardımcısı (1898-1903).

1899

Fehmi İsmail, İç hastalıkları mütehasısı (28 Mart 1899-1907): Osmani (4. derece) ve Mecidi (4. derece) Nişanları, Gümüş İmtiyaz ve Yunan Muharebe Madalyaları.

Salih Bekir, Operatör (28 Mart 1899-1907): Osmani (4. derece) ve Mecidi (4. derece) Madalyaları ve Gümüş İmtiyaz Madalyası.

Ömer Fuad Paşa, Bakteriolog (28 Mart 1899-1907): Osmani (4. derece) ve Mecidi (4. derece) Nişanları, Gümüş Liyakat, Altın İmtiyaz ve Sanayi Madalyaları.

1900

Abdullah Mehmet, İç hastalıkları (Ekim-Kasım 1900-1907): Osmani (5. derece) Nişanı, Gümüş İmtiyaz, Sanayi ve Yunan Muharebe Madalyaları.

111 BOA. İ. TAL. 373-1323/B-154, 14 B. 1323 [14 Eylül 1905].

112 BOA. İ. TAL. 360-1323/M-69, 21 M. 1323 [28 Mart 1905].

113 Hastane çalışanlarının listesi, nişanları ve madalyaları; "Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi etibba ve memurinin defteri", BOA. HH.d. 17709, 10 C. 1322 [22 Ağustos 1904] ile 1900-1907 arasında yayınlanan sekiz istatistik yıllığı taranarak hazırlanmıştır. Parantez içinde göreve başlama ve varsa ayrılma tarihleri verilmiştir.

◀ Sertabip İbrahim Bey'in sadrazamın oğlunu tedavi eden; Kolağası Ziya Nuri, Bnb. Ömer Fuad ve Bnb. Hakkı Şinasi Beylerin terfilerini teklif ettiği 20 Mart 1901 tarihli yazısı (BOA. Y. PRK. AZJ. 41/79).

Şakir Ahmet, Emraz-ı ayniye/göz hastalıkları tabibi ve istatistik-i tıbbi (tıbbi istatistik) memuru (6 Ekim 1900-1907): Gümüş İmtiyaz, Sanayi ve Yunan Muharebe Madalyaları.

Ziya Nuri Paşa, Emraz-ı üzniye ve hançereviye/kulak ve boğaz hastalıkları mütehasısı (6 Ekim 1900-1907): Osmani (4.derece), Mecidi (4. derece) Nişanları ve Altın Liyakat Madalyası.

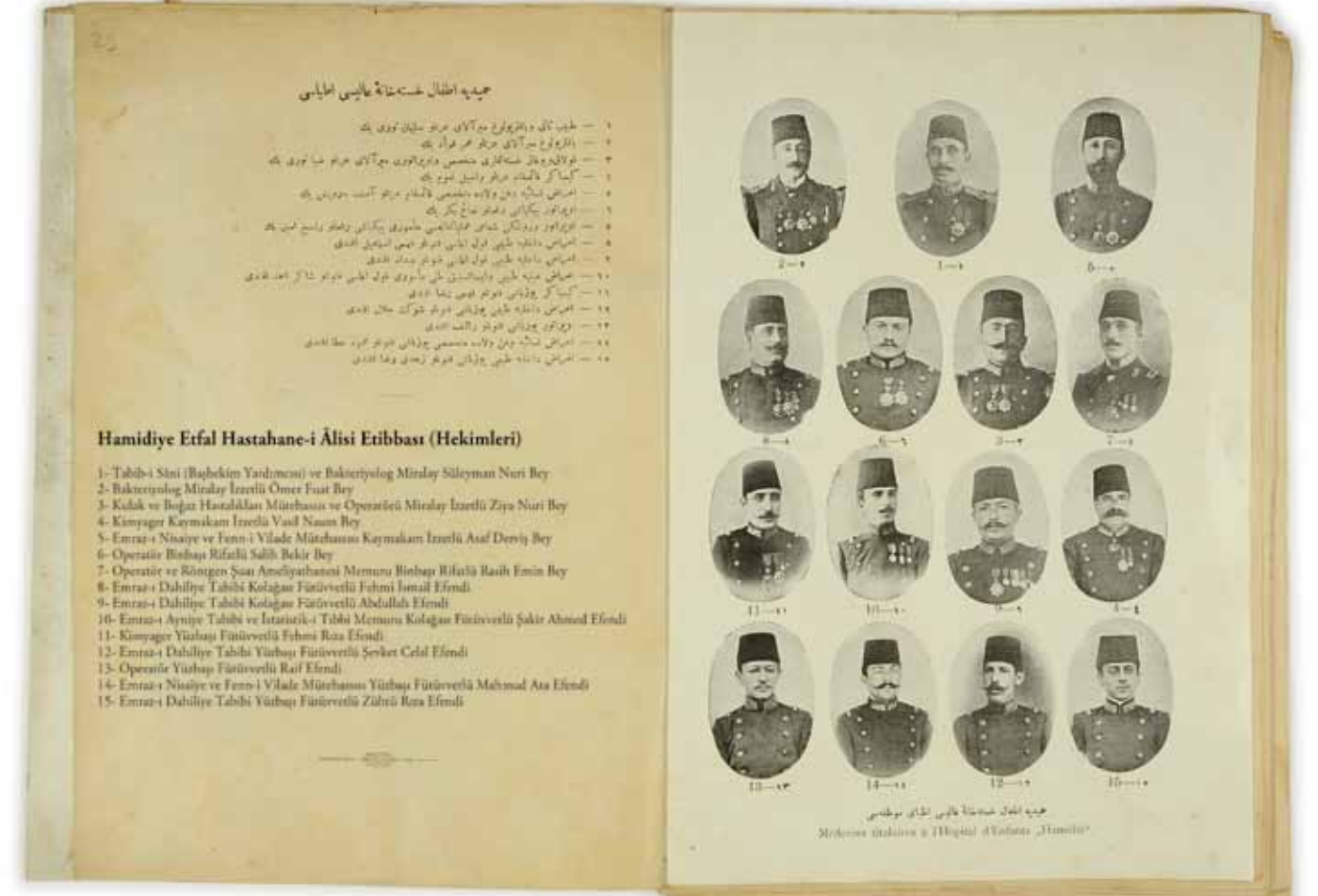
Halit İzzet, Operatör (1900-1903).

Cevad Mazhar, Kimyager (1900).

1901

Süleyman Nuri Paşa, Bakteriolog (9 Eylül 1901-1905, tabib-i sani-1906-1907): Mecidi (5. derece) Nişanı ve Altın Liyakat Madalyası.

Rasih Emin, Operatör ve röntgen ameliyathanesi/laboratuvarı (21 Kasım 1901-1907): Osmani (4. derece) Nişanı, Gümüş İmtiyaz, Sanayi, Hamiyet-i Vataniye, Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyaları.

Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi Etibbasi (Hekimleri)

- 1- Tabibi Sani (Başhekim Yardımcısı) ve Bakteriolog Miralay Süleyman Nuri Bey
- 2- Bakteriolog Miralay İzettü Ömer Fuad Bey
- 3- Kulak ve Boğaz Hastalıkları Mütehasısı ve Operatörü Miralay İzettü Ziya Nuri Bey
- 4- Kimyager Kaymakam İzettü Vasil Naum Bey
- 5- Emraz-ı Nisaiye ve Fenn-i Vilade Mütehasısı Kaymakam İzettü Asaf Derviş Bey
- 6- Operatör Binbaşı Rifatlı Salih Bekir Bey
- 7- Operatör ve Binbaşın Şişli Hastahanesi Memuru Binbaşı Rifatlı Rasih Emin Bey
- 8- Emraz-ı Dahiliye Tabibi Kolagaş Fatihevvelü Fehmi İsmail Efendi
- 9- Emraz-ı Dahiliye Tabibi Kolagaş Fatihevvelü Abdalhalik Efendi
- 10- Emraz-ı Ayniye Tabibi ve İstatistik-i Tıbbi Memuru Kolagaş Fatihevvelü Şakir Ahmet Efendi
- 11- Kimyager Yüzbaşı Fatihevvelü Fehmi Rıza Efendi
- 12- Emraz-ı Dahiliye Tabibi Yüzbaşı Fatihevvelü Şevket Celal Efendi
- 13- Operatör Yüzbaşı Fatihevvelü Raif Efendi
- 14- Emraz-ı Nisaiye ve Fenn-i Vilade Mütehasısı Yüzbaşı Fatihevvelü Mahmut Ata Efendi
- 15- Emraz-ı Dahiliye Tabibi Yüzbaşı Fatihevvelü Zühtü Rıza Efendi

1903

Ali Rıza, Kimyager (1903-1904).

1904

Fehmi Rıza, Kimyager (Ocak-Şubat 1904-1907): Osmani (4. derece), Mecidi (5. derece) Nişanları ve Yunan Muharebe Madalyası.

Vasil Naum, Kimyager (Ocak-Şubat 1904-1906, Serkimyager-1907): Osmani (3. derece) ve Mecidi (4. derece) Nişanları.

Asaf Derviş Paşa, Emraz-ı nisaiye ve fenn-i vilade/kadın hastalıkları ve doğum mütehasısı (Haziran-Temmuz 1904-1907): Osmani (4. derece) ve Mecidi (5. derece) Nişanları.

Mahmut Ata, Kadın hastalıkları ve doğum mütehasısı (Haziran-Temmuz 1904-1907).

Şevket, Tabip (Haziran-Temmuz 1904).

Zühtü, Tabip (Haziran-Temmuz 1904).

Mehmed Raif, Operatör (Haziran-Temmuz 1904-1907).

Şevket Celal, İç hastalıkları mütehasısı (1904-1907).

Zühtü Rıza, İç hastalıkları mütehasısı (1904-1907).

1906

Ali, Tabip (1906).

1907

Ali Haydar, İç hastalıkları mütehasısı (1907).

Richard Bier, Operatör ve Padişahın hekimi (1907).

Yzb. Danyal (Daniel, 1907).

Yzb. Şefik Hidayet (1907).

▲ Hastanenin muvazzaf hekimleri (İstatistik 1905, 32).

Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi Etibba-yı Fahriyesi
(Fahri Hekimleri)

- 1- Emraz-ı Dahiliye Mütchassısı Mişir Devletli Hacı Nafiz Paşa Hazretleri
- 2- Operatör Mişir Devletli Cemil Paşa Hazretleri
- 3- Operatör Saadetli Kamburoğlu Aleksandr Paşa Hazretleri
- 4- Kâhhal Mitalay İzzetli Esad Bey
- 5- Kulak ve Boğaz Hastahaları Mütchassısı Kaymakam İzzetli Muhyiddin Bey
- 6- Emraz-ı Asabiye Mütchassısı Kaymakam İzzetli Raşit Tahsin Bey
- 7- Tabib-i Sani Muavini ve Emraz-ı Dahiliye Tabibi Kolagaş Fütüvvetli Hacı Ziya Efendi
- 8- Emraz-ı Dahiliye Tabibi Kolagaş Fütüvvetli Rıdvan Aziz Efendi

Hastanenin Cumhuriyet dönemindeki ilk kadın uzmanı Dr. Suat Rasim Hanım (Giz), 25 Temmuz 1935 günü hastane doktorlarıyla bir ziyafette (sol sırada 8.). I.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Arşivi, Şişli Çocuk Hastanesi dosyası.
Soldan sağa: Dessauer?, Dr. İhya Salih (KBB), Dr. Halit Ziya (Konuralp, röntgen ve cerrahi), Dr. Rifat Hamdi (Başhekim), Dr. Rauf Fahmi (nisaiye), Dr. Münir Ahmet (Sarpıyener, ortopedi), Dr. Suat Rasim Hanım (operatör muavini), Dr. Ali Rıza (Atasoy, cildiye), Dr. Ahmet Rasim (dahiliye), Dr. Şevket Salih (Soysal, çocuk), Dr. Refik Münir (Beyinoğlu, bakteriyolog), Dr. İhsan Hilmi (Alantar, çocuk), Dr. Şakir Ahmet (göz).

▲ Hastanenin
fahri hekimleri
(İstatistik 1905,
32).

Yzb. Rıfka Kâmil (1907).

Yzb. Hüsnü İsmail (1907).

Aristidi Papadaki, Operatör Muavini

**Yıllara Göre Fahri Hekimler
Branşları, Tayin ve Ayrılış Tarihleri
ile Madalyaları**

1898

Hacı Ziya, İç hastalıkları mütehas-
sısı (Mehmed Ziyaeddin, 1898-1905 müdür
muavini-1906-1907): Osmanî (4. derece) ve
Mecidi (4. derece) Nişanları, Gümüş İmtiyaz,
Altın ve Gümüş Liyakat ve Yunan Muharebe
Madalyaları.

1899

Hacı Nafiz Paşa, Emraz-ı dahiliye/iç has-
talıkları mütehas-
sısı ve Padişahın hekimi (22

Mayıs 1899-1907): Osmanî (murassa) ve
Mecidi (murassa) Nişanları, Altın İmtiyaz,
Altın Liyakat, Sanayi, Hamiyet-i Vataniye ve
Yunan Muharebe Madalyaları.

Cemil Paşa, Operatör (22 Mayıs 1899-
1907): Osmanî (murassa) Nişanı, Altın ve
Gümüş İmtiyaz, Altın ve Gümüş Liyakat,
Sanayi ve Yunan Muharebe Madalyaları.

Kamburoğlu Aleksandr, Operatör (22
Mayıs 1899-1907): Osmanî (1. derece) ve
Mecidi (1. derece) Nişanları, Altın İmtiyaz ve
Altın Liyakat Madalyaları.

Es'ad Paşa, Emraz-ı ayniye/göz hastalık-
ları mütehas-
sısı (Işık, Paris'te ihtisas, 28 Mart
1899-1907): Osmanî (4. derece) ve Mecidi (3.
derece) Nişanları, Gümüş Liyakat, İftihar ve
Yunan Muharebe Madalyaları.

Muhyiddin, Emraz-ı üzniye ve hançere-

viye/Burun ve boğaz hastalıkları mütehas-
sısı (28 Mart 1899-1907): Osmanî (4. derece) ve
Mecidi (3. derece) Nişanları, Gümüş Liyakat ve
Yunan Muharebe Madalyaları.

Raşit Tahsin, Emraz-ı asabiye/sinir hastalık-
ları mütehas-
sısı (28 Mart 1899-1907): Osmanî
(4. Osmanî) ve Mecidi (4. derece), Gümüş
Liyakat ve Yunan Madalyaları.

Rıdvan Aziz, İç hastalıkları mütehas-
sısı (27
Mart 1899-1907): Osmanî (4. derece) ve Mecidi
(4. derece) Nişanları ve Sanayi Madalyası.

1900

Horasancıyan (1900-1903).

Haydar Haşim, İç hastalıkları mütehas-
sısı (1900-1904).

1903

Abdullah, İç hastalıkları mütehas-
sısı (1903-
1904).

Besim Arif, İç hastalıkları mütehas-
sısı (1903-1904).

1907

De Lacombe, Operatör (1907).

Kadın Hekimler

II. Abdülhamid döneminde hastanede ya-
bancı kadın hekimlerin çalıştığı biliniyor. Bern
ve Petersburg Tıp Okullarından mezun olan
Alman Marie Zibold 1900 yılında Hamidiye
Etfal Hastanesi fahri tabipliğine tayin edilmiş
ve kendisine 24 Haziran 1900'de 3. rütbe, 2
Kasım 1900'de ise 2. rütbe Şefkat nişanı ih-
san edilmişti.¹¹⁴ Hastaneyi 8 Mart 1902 günü ziye-

114 BOA. I. TAL. 88, 25 S. 1318 [24 Haziran 1900].

Bahçede Almanyalı şvesterlerin nezareti altında hasta çocuklar (İstatistik 1902, 64).

Hastanede çalışan Alman hemşireler bahçede (İstatistik 1902, Fransızca kısım, 17).

ret eden Nigâr binti Osman, gezi intibalarını anlatırken hastaneyi gezdiren tabibenin (kadın doktor) kendisine kahve ve bisküviler ikram ettiğini anlatıyor.¹¹⁵ Bu hanım gazeteciye hastaneyi gezdirip ağırlayan Dr. Zibold'un çok geçmeden Osmanlı Devleti'nde yasak olduğu halde kürtaj yaptığı belirlenmişti. Defalarca uyarılmasına rağmen bu işleri yapmaktan vazgeçmeyen Dr. Zibold sınır dışı edilmişti.¹¹⁶ Bükreş Üniversitesi'nden Matmazel Elisa Stefanescu, 3 Kasım 1907 tarihinde imzaladığı taahhütnameyle, hastanede iki yıl boyunca "emraz-ı nisaiye ve fenn-i vilade" (kadın hastalıkları ve doğum) kısmında tabibe olarak sadakatle çalışmayı, bu süre zarfında Şişli'de kiralanacak evde oturmayı, burada kendi hemşerileri ve Romanya Sefarethanesi tarafından bilinen kişiler dışında kimseyle münasebette bulunmamayı ve yerlilerle görüşmemeyi taahhüt etmişti. Matmazel Elisa Stefanescu 3.500 kuruş maaş alacak, hastane dışında hasta bakmaya gönderildiği takdirde yol masrafı Hazine-i Hassa'dan ödenecekti.¹¹⁷ Matmazel Elisa Stefanescu ertesini yıl, 26 Ekim 1908 tarihli iradeyle Sanayi madalyasına layık görülmüştü.¹¹⁸

İlk kadın genel cerrahımız olan Suat Rasim Hanım (Giz, 1903-1980), 1931 Nisanında hastaneye operatör muavini olarak tayin edilmişti. Başhekim ve Cerrahi Klinik Şefi Dr. Rıfat Hamdi (Berkman) Bey'in muavinliğini yapan Suat Rasim Hanım, 1934'te bir yıl için Almanya'ya gönderilmiş, dönüşte hastanenin tek kadın uzmanı olarak çalışmalarını sürdürmüş ve 1936 yılında memuriyetten ayrılmıştı.¹¹⁹ İlk doktor kadın milletvekilimiz Fatma Memik (1903-1991) de 1952-1968 yılları arasında has-

115 Nigâr Binti Osman: "Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi'ni ziyaret", 25 Şubat 1317 [10 Mart 1902] tarihli *Sabah*'tan naklen *İstatistik 1902*, 248-250.

116 Nuran Yıldırım: "Dünyada ve Türkiye'de İlk Kadın Hekimler ve Kadınların Hekim Olma Mücadelesi", *Toplumsal Tarih*, Sayı. 147 (Mart 2006), 50-57.

117 BOA. Y. PRK. KOM. 16/4, 27 N. 1325 [3 Kasım 1907].

118 BOA. İ. TAL. 456- 1326/N-23, 30 N. 1326 [26 Ekim 1908].

119 Şeref Etker-Gülten Dinç: "Cumhuriyet'in İlk Kadın Cerrahları Dr. Suat Rasim, Dr. Fitnat Celal ve Dr. İffet Naim Hanımlar", *Sağlık Alanında Türk Kadını* (Ed: N. Yıldırım). İstanbul 1998, 51-52.

tanede dahiliye poliklinik şefliği yapmıştır.¹²⁰

Eczacılar:

Mehmed İzzet, Eczacı-yı evvel (1. eczacı) (28 Mart 1899-1907): Osmani (4. derece) ve Mecidi (4. derece) Nişanları, Gümüş İmtiyaz, Gümüş Liyakat ve Yunan Muharebe Madalyaları.

Mahmud Celeddin, Eczacı-yı evvel muavini (28 Mart 1899-1907): Osmani (4. derece) ve Mecidi (4. derece) Nişanları, Gümüş Liyakat Madalyası.

Yzb. Ali Rıza, Eczacı-yı sani (2. eczacı) (1900-1904).

Ahmed Hilmi, Eczacı-yı salis (3. eczacı) (11 Temmuz 1901-1907): Osmani (4. derece) Nişanı, Gümüş Liyakat ve Sanayi Madalyaları.

Mehmet Ali, Eczacı-yı rabi (4. eczacı) (11 Temmuz 1901-1907): Gümüş Liyakat Madalyası.

Serandi, Eczacı kalfası (14 Haziran 1904).

Corci, Eczacı kalfası (14 Haziran 1904).

Piruti, Eczacı kalfası (14 Haziran 1904).

Cerrahlar

Hüseyin, Bahriye cerrahlarından (1900-1903): Sanayi Madalyası.

Mahmut, Bahriye cerrahlarından (1903-1907).

Hakkı, Bahriye cerrahlarından (1906-1907).

Dişçi

Çami (Mayıs-Haziran 1901): Osmani (4. derece) ve Mecidi (4. derece) Nişanları, Gümüş İmtiyaz Madalyası.

Kasıkbağcı

Şaşyan (1903-1906)

Tımarcı/Pansumancı

Ali Efendi (1906)

120 Feryal Saygılığül Gündüz: "Sağlık Alanından Gelen İlk Kadın Parlamenterler", *Sağlık Alanında Türk Kadını* (Ed: N. Yıldırım). İstanbul 1998, 235-237.

Hastanede görevli cerrahlar (panseurs) (İstatistik 1902, Fransızca kısım, 20).

Cerrahi Aletler ve Suni Ayak İmal Memuru

Hüseyin Efendi, Bahriye Çarkçı Sağ Kolağası (1903-1907)

Memurlar

Müdür, Fransızca sekreteri ve kütüphaneci, vekilharç, esvab emini, imam, etüv ve kalorifer memuru, mukayyid

Müstahdemler

Bahçıvan (3), kapıcı (2), aşçı (4), çamaşırcı kadın (Rum, 2), terzi kadın (Rum), ütücü kadın (Rum).

Hastabakıcılar ve Alman Hemşireler

Hastane açıldığında hastalara “hademe” unvanı verilen kadınlar ve erkekler bakıyordu. Serhademe nezaretinde 16 erkek hademe vardı. Pavyonlarda hasta çocuklara bakan 12 kadın hademenin tamamı Müslümandı. Bunlar hasta çocuklara anne şefkatiyle ve ihtimamla bakacak şekilde tecrübesi sabit olanlar arasından seçilip tayin edilmişti. Bu kadınlardan başkalarının

hastaneye girmesi yasaktı.¹²¹ Hastane açıldıktan birkaç ay sonra Berlin Sefareti vasıtasıyla, Berlin-Zehlendorf Diakonieverein Alman Sörlers Cemiyeti’ne mensup Elise Wegner getirilmek istendi fakat daha sonra “Anna Vebel” ve “Paola Gerd” adında iki sö (şvester, rahibe hemşire) ile kontrat imzalandı. Berlin Sefareti hemşirelerin Nisan 1900 sonunda İstanbul’a hareket edeceğini, yol masrafı olarak kendilerine 100 mark ödeneceğini, kontratlarının da hastane sertababetine gönderildiğini bildirmişti. Kontratlarına göre hemşireler Hamidiye Etfal Hastanesi’nde hastalara bakma görevini sadıkane ve mükemmel olarak icra etmeyi ve Türk kadın hastabakıcıları yetiştirmeyi deruhte ediyorlardı. Ayrıca Türkçe öğrenmek hususunda gayret ve çalışmada kusur etmeyeceklerini taahhüt etmişlerdi. Bu iki hemşireye her ay başında 100 mark yahut 5,5 Osmanlı lirası ödenecekti. Aylıklarından başka iskânları, yeme-içme ve hizmet elbiseleri karşılanacak, hasta olduklarında bakılacaklardı.¹²² 1901 yılı sonunda Alman hemşire sayısı beşe daha sonra da altıya çıkmıştı. Başhemşire ayda 70 frank diğerleri ise 40-50 frank arasında ücret almaktaydı.¹²³ Daha sonra sözleşmesi yenilenen ve maaşlarına da zam yapılan hemşireler saraya mektup yazarak teşekkür etmişlerdi.¹²⁴ Alman hemşireler; Sör superior Inna Meincke, Toni Bodenstein, Anna Werner, Louise Hild, Mathilde Bayer, Elsa Grün, Hana Suppe, Sophie Preussner, Türk hekimlerin nezaretinde çalışıyorlardı.¹²⁵ Sör Superior Inna Meincke ile Sör Louise Hild, Ahmet Efendi’nin bakımını takdire şayan bir şekilde yaptıkları için Altın Liyakat Madalyası ile taltif edilmişlerdi.¹²⁶ Alman hemşireler, 1905 (1321) yılında 4.800 lira harcırah verilerek memleketlerine gönderildi.¹²⁷

121 “Hamidiye Etfal Hastanesi”, *İkdam*, 1766, 6 Haziran 1899.

122 BOA. Y. MTV. 196/51, 13 B. 1317 [16 Kasım 1899]. ; Y. MTV. 201/78, 18 Z. 1317 [18 Nisan 1900].

123 Hasan Fevzi Batirel: *A.g.m.*

124 BOA. Y. PRK. KOM. 11/38-1 ve 2.

125 Dr. Zimmer: *A.g.m.*

126 BOA. İ. TAL. 361-1323/M-114, 27 M. 1323 [3 Nisan 1905]

127 BOA. Y. PRK. KOM. 14/87, 26 ZA. 1323 [22 Ocak 1906].

İran Sefiri Mirza Rıza Han birinci pavyonun merdivenlerinde hastane hekimleriyle (İstatistik 1907, 563).

TEDAVİ HİZMETLERİ VE SÜNNET

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

TEDAVİ HİZMETLERİ VE SÜNNETLER

Hasta Kabulü

Hastane bir hafta devam eden sünnet düğününün ardından, kuruluşunda önemli payı bulunan ve henüz inşaat tamamlanmadan sertasbipliğe tayin edilen Miralay Dr. İbrahim Bey'in yönetiminde din ve ırk ayrımı gözetmeksizin 0-16 yaş dilimindeki çocuklarla kadınlara kapılarını açtı.

Daha sonra erişkinler de kabul edilmeye başlandı. 16 yaş üstü erişkin hastalar ancak Padişahın özel izniyle yatabiliyordu. Hastalar parasız muayene ve gerektiğinde yatarak tedavi edilmekte, ilaçları da Padişahın sadakası olarak hastaneden verilmekteydi. İstanbul'u ziyarete gelen yabancıların tedavisi için II. Abdülhamid'in özel isteği üzerine, 16 yatak ayrılmıştı. İstanbul'a gezmeğe gelip te burada hastalanan yabancılar, konsolosluklarından tavsiye mektubu getirdikleri takdirde hastaneye yatabiliyorlardı.¹²⁸ Ayrıca İstanbul'da bulunan İngiliz donanmasına ait personelin ihtiyaç olduğu durumlarda hastanede tedavi edilmelerine izin verilmiş, İngiltere elçiliği bunun için bir teşekkür yazısı göndermişti.¹²⁹

Mesai saatleri dışında acil olarak başvuran ve nöbetçi hekim tarafından ilgili olduğu ser-

vislere yatırılan çocuklar için, ertesi günü müşahede almanın zorluğunu gidermek amacıyla, "Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi'nde tedavi olunacak merza-yı etfalın velilerinden nöbetçi etibbasının suale mecbur olduğu mevâdd" başlıklı matbu bir form kullanılıyordu. Nöbetçi hekim her hasta için bu formu doldurup ilgili servise gönderiyor böylece servis hekimi daha kolay anamnez alıyordu.¹³⁰ 1906 yılında hastalara ait bilgilerin yazılması için "hatıra pusulaları/müşahede formları" ve "hararet-i giriziye cetvelleri/beden ısısı cetvelleri" bastırıldı. Hatıra pusulalarında hastanın yatış tarihi, pavyon-yatak ve protokol numaraları, ismi, yaşı ve hüviyeti, bünye ve mizacı, memleketi-mezhebi-ikamet yeri, teşhis, komplikasyon, tedavi, hastalığın gidişi, şifa, çıkış tarihi, yattığı süre kaydedilirdi. Bu pusulalar müdavi hekim tarafından doldurulur sertabip imzaladıktan sonra özel dolaplarda saklanırdı. Bundan başka tedavi sırasında hastaların sabah-akşam solunum, nabız ve beden ısıları ölçülüp yazılırdı. Dünyadaki pek çok hastanede kullanılmayan bu hasta dosya sistemi ülkemizde ilk olarak Hamidiye Etfal Hastahanesi'nde uygulanmaya başlanmıştı. Avrupa'nın en ünlü fabrikalarından getirilen alet edevat önce II. Abdülhamid'e gösterilir

Ameliyat masasında bir çocuk (Album, 90870/14)

¹²⁸ Hasan Fevzi Batturel: "Yüzlerini utanç kaplamalı", *Tarih ve Medeniyet* (Ağustos 1997), 38-43.

¹²⁹ BOA. Y. PRK. EŞA. 40/27, 26 M. 1320 [5 Mayıs 1902].

¹³⁰ Faruk İlker: *Şişli Çocuk Hastanesi (Hamidiye Etfal Hastahanesi) Tarihi*. İstanbul 1976, 55-56.

beğenirse hastaneye gönderilirdi.¹³¹ Avrupa'ya sipariş olunan cerrahi aletlerle bakteriyoloji edevatının bir kısmı Marsilya postasıyla dört sandık içinde geldiğinde, Padişahın görmesi için güm-rükten Mabeyn'e götürülerek Başkâtip Dairesine bırakılmıştı.¹³² Hastanedeki aletleri temin eden Berlin'de tıbbi ve cerrahi alet fabrikatörü Matias Lautenschlaeger'e Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi Âlâtçıbaşılığı unvanı ihsan edilmişti.¹³³

Hamidiye Etfal Hastahanesi Sertabibi İbrahim Bey, Mayıs 1905'te kaplıca tedavisi için Almanya'ya gittiğinde sağlık kurumlarını da ziyaret ederek yeni cihaz ve malzemeleri incelemiş, 1895 yılında icat edilmiş olan ve vücudun herhangi bir noktasındaki sesleri ayırt etmeye yarayan fonendoskoplardan (sadâbîn)¹³⁴ altı tane alarak hastaneye getirip hekimlere dağıtmıştı.¹³⁵ Hastanenin 75.000 Osmanlı altınını bulan yıllık masrafı II. Abdülhamid tarafından karşılanmaktaydı.¹³⁶

1907 yılında hastanedeki 15 pavyonda toplam 200 yatak vardı. Birinci pavyonda 20, üçüncü pavyonda 12, dördüncü pavyonda 12, beşinci pavyonda 9, altıncı pavyonda 14, yedinci pavyonda 17 ve 14. pavyonda 24 olmak üzere toplam 108 yatak çocuklara ayrılmıştı. Kadın pavyonu 40 yatakla faaliyetliydi. Erkeklerle ayrılan 12 yataklı ikinci pavyon, 10'ar yataklı sekizinci ve dokuzuncu pavyonlar ile beşer yataklı onuncu, on birinci on ikinci ve on üçüncü pavyonlarda toplam 52 yatak vardı.¹³⁷ Hastane hekimleri Padişahın emriyle üst düzey görevlileri evlerine gidip muayene ediyordu. Zatürree olan Şura-yı Devlet Reisi Said Paşa'yı konağında muayene eden hastanenin Tabib-i sanisi (Başhekim

Yardımcısı) Hakkı Şinasi Bey, nüksetme ihtimaline karşı Said Paşa'nın on gün kadar istirahat ve tedaviye ihtiyacı olduğuna dair rapor vermişti.¹³⁸

Hasta Tayınları / Hasta Yemek Rasyonu

Hasta yemekleri en mahir aşçılar tarafından gayet nefis ve leziz olarak hazırlanmaktaydı. İster yoksul ister zengin olsun bütün hastalar aynı yemeği ücretsiz olarak yiyordu.¹³⁹ Hastane ilk açıldığında sadece çocukları kabul ettiği için tayınlar da buna göre altı derece üzerine düzenlenmişti. Zamanla önce kadınlar ve ardından başta devlet erkânı olmak üzere büyükler de kabul edilmeye başlanınca bunlar için yedinci derece tayın eklenmişti. Et tayını genel olarak haşlama şeklinde veriliyordu. Hekim gerekli görürse şiş kebabı, tas kebabı, ızgara köfte ve pizola da verilirdi. Başka tarzda pişmiş et verilmezdi. Sebze 3. dereceden itibaren her hastaya her gün verilirdi. Hekimler hasta tabelasına "yeşillik" yazar ve mevsimine göre; sakız kabağı, asma kabağı, ebegümece, ıspanak, semizotu, enginar, taze ve kuru bamya, taze fasulye, taze bakla, kuru bezelye ve patatesten yalnız biri pişirilip verilirdi. Hoşaf kurutulmuş meyveler ile taze mevsim meyvelerinden yapılırdı. Tatlı, sütlaç, muhallebi ve sagudaneden (Hint irmiği) ibaretti. Meyve tatlısından kasıt kompostolardı. Tavuk 4. dereceye kadar çocuklara yarım, büyük hastalara bütün olarak verilirdi. Büyük yaştaki hastalar bir günde üç kahve içebilirdi. Tarhana ve şehriye çorbası ise 2. dereceye kadar sabah-akşam, 3. dereceden itibaren sadece sabahları verilirdi. Tayın cetvellerinde ismi bulunmayan yiyecek ve içeceğin verilmesi yasaktı. Hekimler hastalarına tayın cetvellerinden birini yazıyor gerek gördüklerini de fevkalderecat listesinden ekliyordu.¹⁴⁰

131 *İstatistik 1907*, 20-22.

132 BOA. Y. PRK. KOM. 9/72, 1315 [1899-1900].

133 BOA. İ. HUS. 1324/N-24, 5 N 1324 [23 Ekim 1906]. ; DH. MKT. 1124/47, 21 N. 1324 [8 Kasım 1906].

134 "sadâbîn" ses gösteren demektir. Hastane tarihi ile ilgili önceki yayınlarda "seda-yı beyn" biçiminde yanlış okunmuştur.

135 Süleyman Numan: "Fonendoskop (Sadâbîn)", *İstatistik 1905*, 207-210.

136 "Sultan ve Hamidiye Etfal Hastanesi", *Medicale Journale*, 12 Nisan 1904'ten naklen. BOA. Y. PRK. AZJ. 49/69, 30 M. 1322 [16 Nisan 1904].

137 *İstatistik 1907*, Fransızca kısım, 37.

138 BOA. Y. PRK. KOM. 11/15, 26 Ş. 1320 [28 Kasım 1902].

139 *İstatistik 1907*, 20-21.

140 *İstatistik 1907*, 54-59.

1. derece tayın:

ırza/emzirme

1. derecenin fevkalderecatı/üstü:

Süt
Tapyoka (Manihat esculenta bitkisinin nişastası)
Ararot (Maranta kamışı nişastası)
Nestlen unu
Sütlü ararot
Kakao
Çay
Kahve

2. derece tayın:

Et suyuna çorba

2. derecenin fevkalderecatı:

Süt
Çay
Ararot
Lapa
Limon
Tapyoka
Et Suyu
Kahve
Kakao
Peksimet

3. derece tayın:

Et suyuna çorba
Francala
Güşt (et)

3. derecenin fevkalderecatı:

Süt
Et suyuna
Lapa
Limon
Kakao
Çay kahve
Peksimet
Sütlüaş (sütlaç), muhallebi
Yoğurt
Yumurta
Hoşab (hoşaf)
Gevrek

4. derece tayın:

Et suyuna çorba
Francala
Güşt (Et)

4. derecenin fevkalderecatı:

Süt
Sütlüaş
Muhallebi
Yoğurt
Limon
Hoşab yumurta
Kakao
Peksimet
Meyve tatlısı
Lapa et suyu
Tereyağı çay
Kahve gevrek
Penâyır (peynirler)
Şehriye çorbası
Sagudane

5. derece tayın:

Et suyuna çorba
Francala
Güşt
Pilav

5. derecenin fevkalderecatı:

Sütlüaş
Muhallebi
Yoğurt
Limon
Hoşab
Yumurta
Kakao
Meyve
Meyve tatlısı
Sebze
Yeşil salata
Kahve çay
Bisküvit
Gevrek
Tavuk
Penâyır

6. derece tayın:

Et suyuna çorba
Francala
Güşt
Pilav

6. derecenin fevkalderecatı:

Sütlüaş
Muhallebi
Yoğurt
Hoşab yumurta
Kakao
Peksimet
Meyve
Meyve tatlısı
Tavuk
Sebze
Yeşil salata
Çay
Kahve
Gevrek
Limon

Süt-gram
250'den 2.000'e 1.dereceye

Güşt (et) - Gram
100, 3. dereceye¹⁴¹

7. derece tayın:

Et suyuna çorba (20 gr. et- 30 gr pirinç),
Francala (600 gr),
Güşt (et, 450 gr),
Et suyuna pilav
(50 gr et, 150 gr pirinç, 30 gr sadeyağ)
soğan (50 gr), tuz (20 gr)¹⁴²

Sûr-ı Hıtân-ı Hümayunlar Sünnet Dügünleri

II. Abdülhamid'in şehzadeleri sünnet olurken başta hastaneler olmak üzere İstanbul'da sünnet yerleri belirlenir ve başvuran ailelerin çocukları da sünnet ettirilirdi. Padişah Hamidiye

Etfal Hastanesi'nin açılışını da Şehzade Abdürrahim Efendi'nin sünnet düğününe denk getirdi. 5 Haziran 1899 (24 Mayıs 1315) Pazartesi günü başlayan ve bir hafta devam eden sünnet düğünüyle açılan hastanede Açılıştta 62 olarak belirlenen yatak sayısı, sünnet için başvuranların çokluğu nedeniyle koşullara yataklar ilave edilerek 100'e çıkarılmıştı. Sünnet edilmek üzere giydirilen çocukların velileri için hastane bahçesine zarif kanepeler yerleştirilmişti. Açılış töreni hastanenin fahri hekimlerinden Hacı Nafiz Paşa, Horasancıyan Efendi, Bnb. Esad Beylerle bu düğün için Hazine-i Hassa'dan görevlendirilen Hatap Anbarı memuru Ziya Bey ile resmi elbiseli hastane hekimleri, memurları ve müstahdemlerin Merkez Bina'nın merdivenlerinde yer almasıyla başlamıştı. Padişahın fotoğrafçısı Kym. Hüsameddin Bey resim çekerek bu anı ölümsüzleştirmiş, sünnetten sonra çocukların resimlerini çekme görevi ise yine Padişahın fotoğrafçısı olan Abdullah Biraderlere verilmişti. Ortaya getirilen beyaz koç kesilirken hastane imamı dualar ediyordu. Ayrıca bütün pavyonların kapılarında da kurbanlar kesilmişti. Bundan sonra çocuklar velileriyle birlikte Muayenehane Dairesi'ne gönderilmiş, muayeneleri yapıldıktan sonra çeşitli renklerde gecelik entarileriyle hırka, fes, potin, çorap ve mavi atlasa işlenmiş nazarlıklarını alanlar birinci ve ikinci pavyonlara sevk edilmişlerdi. Pavyonlarda gecelik entarileri giydirilen çocuklar sünnet edilmek üzere hastane operatörlerinin buldukları odalara alınmışlardı. Birinci pavyonda ince çalgı takımıyla hokkabazlar çocukları eğlendiriyordu. Burada ilk olarak Sertabip İbrahim Bey'in oğulları Mehmed Kemal Süreyya ile Abdülkerim, daha sonra hastane inşaatına memur Hasan Rıza Efendi'nin oğlu Necip ve hastane kâtabi Raci Bey'in hemşiresi Burhaneddin sünnet edilmişti. II. Abdülhamid sünnet edilen çocuklara ayrıca hediyeler de göndermiş, Bahçekapı'daki "Binbir Çeşit Mağazası" direktörü Kontan Efendi ise zarif oyuncaklar dağıtmıştı. Öğlen yemeği olarak; düğün çorbası, kuzu kızartması, etli enginar, pilav, zerde, muhallebi ve limonata ikram edilmişti. Günlerce devam eden bu sünnet düğününde başvuranların hiç biri reddedil-

¹⁴¹ İstatistik 1900, 14-19
¹⁴² İstatistik 1907, 55.

memiş toplam 671 çocuk sünnet edilmişti.¹⁴³

Hastanenin sünnetle açılması bir geleneğin başlangıcı olmuş ve II. Meşrutiyet'e kadar her cülus gününden başlayan üç günde başvuranlar sünnet edilmiştir. Sünnetlerin bütün masraflarını karşılayan Padişah sünnet edilen ve hastanede bir gün bir gece kalan çocukları giydirdiği gibi ayrıca hediyeler gönderiyordu. Geceleri de hokkabazlar, ince sazlar, hayal oyunlarıyla çocuklar eğlendiriliyordu. Ertesi gün evlerine gönderilen çocuklar ait oldukları belediyenin doktorları tarafından tedavi ediliyorlardı.¹⁴⁴ Sünnet edilen çocuğun babasından pansumanın yapıldığına dair bir belge alınıyordu. Hastane açılışında oğlunu sünnet ettiren Emine Hatun Mahallesinden Tahir Efendi, 4 Haziran 1315 [16 Haziran 1899] tarihli şahadetname ile men-sup olduğu Üçüncü Daire-i Belediye Heyet-i Sıhhiyesi'nden gönderilen Şevket Efendi'nin,

oğlu Hüseyin'e pansuman yaptığını ifade etmişti.¹⁴⁵

Müslümanlığı kabul ettikten sonra şeyhülislâm vasıtasıyla hastanede sünnet olan Ahmet Tevfik, hastanede gördüğü müşfik muamele ve başarılı tedaviye teşekkür etmişti.¹⁴⁶

1905 yılında 30. cülus günü olan 31 Ağustos'ta hastaneye müracaat eden 300 çocuğun sünneti yapılmış Padişah'ın gönderdiği hediyeler Musahibi Nadir Ağa tarafından çocuklara dağıtılmıştı.¹⁴⁷ Ertesi sene II. Abdülhamid, 31 Ağustos 1906 günü başlayacak sünnetlerde görevlendirilen hekimlerin sünnet yaparken son derece dikkat etmelerini ihtar etmiş ve pavyonlarda sünnet yapacak hekimleri belirlemişti. Buna göre 5-6. pavyonlarda Cemil Paşa, Rasih Emin, Tımarcı Ali Efendi, 3. pav-

¹⁴⁵ BOA. Y. PRK. ŞH. 9/19, 6 S. 1317 [16 Haziran 1899]. Bu dosyada 40 adet sünnet şahadetnamesi bulunmaktadır.
¹⁴⁶ BOA. Y. PRK. MŞ. 7/24, 7 R. 1318 [4 Ağustos 1900].
¹⁴⁷ İstatistik 1906, 300.

¹⁴³ İstatistik 1900, 80.82-87, 98

¹⁴⁴ İstatistik 1903, 266. ; İstatistik 1904, 63-64. ; İstatistik 1906, 300.

31 Ağustos 1904 günü cülus günü sünnet edilen çocuklar, 5 Eylül 1904 (İstatistik 1905, 20).

1906 yılı cülus günü sunnet edilen çocuklar velileriyle birlikte hastane bahçesinde. (İstatistik 1907, 14).

yonda Ziya Nuri Paşa, Cerrah Hakkı Efendi, 4-7. pavyonlarda Salih Bey, Cerrah Mahmud Efendi, 8-9. pavyonlarda Raif Bey, Rıdvan Bey, Cerrah Hakkı Efendi, Fehmi ve Zühtü Beyler bulunacaktı. İhtiyaç görülecek ecza imaline ise Eczacıbaşı Corci Efendi, Eczacıbaşı Serandi Efendi ve Eczacıbaşı Nikolaki Efendi memur edilmişti. Müdür Faik Bey ile yardımcı Dr. Hacı Ziya Bey çocukların istirahatlerini temin edeceklerdi. Oyuncak dağıtımını Eczacı Mahmud Efendi, elbise dağıtımını Esvap Emni Eyüp Efendi ile İmam Mehmet Efendi, yemek dağıtımını Vekilharç Hasan Efendi, Kimyager Mehmet Ali, etüv ve kalorifer memuru Talat Efendiler yapacaktı. 1899'dan 1907 yılına kadar sekiz senede, her yıl II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 31 Ağustos (19 Ağustos) günü başlayan sunnet düğünlerinde toplam 7.833 çocuk sunnet edilmişti.¹⁴⁸

31 Ağustos 1908 tarihindeki cülus günü sunnet edilecekler için pavyonlarda yer olmadığından sertababetin gösterdiği lüzum üzerine, Ebniye-i Seniye Anbarı'na yaptırılan iki baraka-

ya 4.224 kuruş ödenmişti.¹⁴⁹ Fakat 24 Temmuz 1908 günü II. Meşrutiyet ilân edildiğinden hastanede sunnet yapılamamıştır.

Yaralı Askerlerin Tedavileri

II. Abdülhamid, Cuma-yı Bâlâ'da Bulgar eşkiyası ile çarpışmalarda yaralanan III. Orduya mensup zabıtlar ile askerlerin Siroz'dan (Serez) getirilerek Hamidiye Etfal Hastanesi'nde tedavi edilmelerini irade etmişti. Nizamiye Fırkası Kumandanı Müşir İbrahim Edhem Paşa, 29 Ekim 1903 tarihli yazısıyla tedavi edilmek üzere İstanbul'a sevk edilmekte olan 19 yaralıya yolculukları sırasında refakat etmek üzere bir hekim ile bir cerrahın gönderildiğini bildirmişti.¹⁵⁰ 29 Ekim 1902 gününden itibaren hastaneye yatırılmaya başlanan yaralılar için ihtiyaç duyulan 40 adet karyolanın, II. Fırka Kumandanlığından acilen ve geçici olarak hastaneye gönderilmesi istenmişti.¹⁵¹ 29 Ekim 1902-14 Ağustos 1903 tarihleri arasında beş

149 BOA. Y. MTV. 310/82, 25 R. 1316 [27 Mayıs 1908].

150 BOA. Y. PRK. ASK. 207/31, 7 Ş. 1321 [29 Ekim 1903].

151 BOA. Y. PRK. BŞK. 67/59, 2 Ş. 1320 [4 Kasım 1902].

148 İstatistik 1907, 551-552, İstatistik kısmı, 6.

31 Ağustos 1906 günü sunnet edilen 2.757 çocuğa toplam 289.841 kuruş 21 santim harcanmıştı. Masraf pusulasında şu harcama kalemleri vardı:

Her çocuğa 20'şer kuruş hediye: 55.140 kuruş

Mefruşat-ı Hümayun İdaresi'nce satın alınan ve imal edilen karyola, şile vs: 22.725 kuruş

Kasbar Efendiden alınan ecza-yı tıbbiye: 8.277 kuruş 75 santim

Erzak Anbarı'ndan alınan erzak ve levazımat: 16.452 kuruş

Et: 16.602 kuruş 82 santim

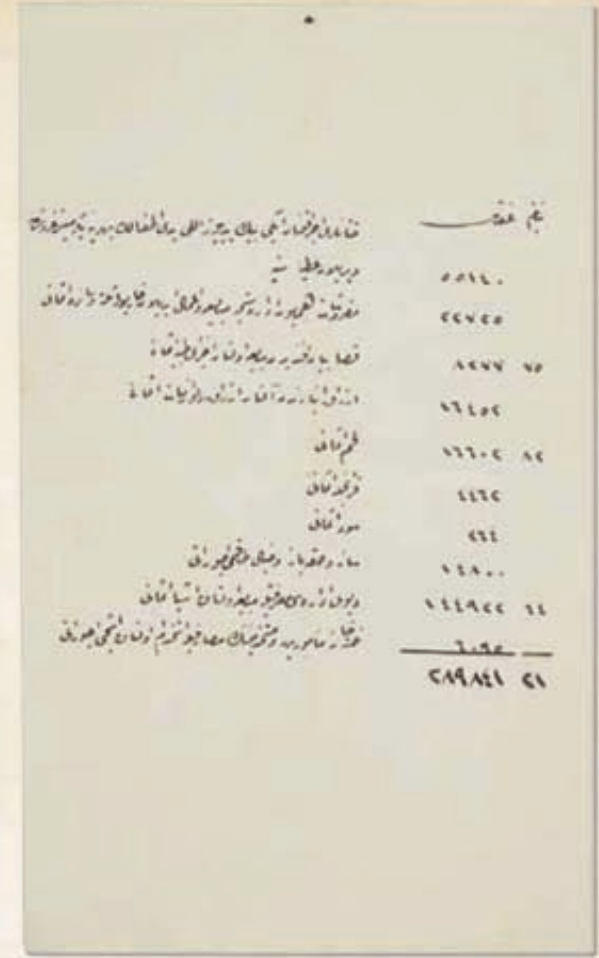
Francala: 4.462 kuruş

Süt: 364 kuruş

Saz, hokkabaz ve hayal takımı ücretleri: 14.800 kuruş

Debboy İdaresi marifetiyle satın alınan eşya: 144.922 kuruş 64 santim

Hastane memur ve müstahdemlerinin masraflarıyla çalıştırılan aşçılar ücreti: 6.095 kuruş.

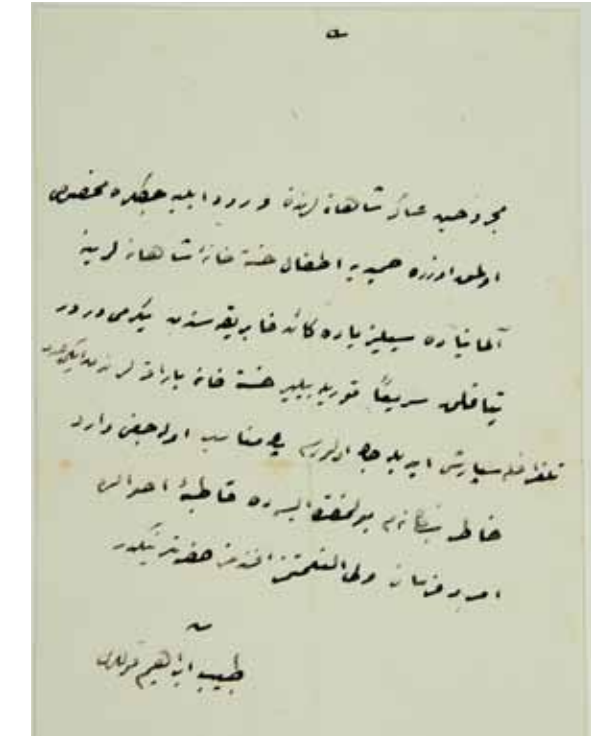
1906 yılı cülus günü sunnet edilen 2.757 çocuğa yapılan masrafları gösteren pusula. (BOA. Y. MTV 293/41).

zabıt ile 159 asker, 14 Ağustos 1903-14 Nisan 1904 tarihleri arasında ise 183 asker hastanenin birinci, üçüncü, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu pavyonlarında Dr. Kamburoğlu, Opr. Salih ve Opr. Rasih Emin Beyler tarafından tedavi edilmişlerdi.¹⁵² Padişah hastanede şifa bulan askerlere 5'er lira atıye veriyordu.¹⁵³ Hastanede 1902 yılında 49, 1903'te 296 ve 1904'te 3 olmak üzere toplam 348 yaralı tedavi edilmişti. Padişah yaralı askerlere mükemmel levazımat, yiyecek ve içecek verilmesini emretmiş ve yaralı askerlere tütün paraları (6.761 kuruş) dahil 1.000 Osmanlı lirası harcanmıştı.¹⁵⁴

152 "Muvaffakiyat-ı cerrahiye ve mecruh-in-i asakir-i şahanenin suret-i tedavileri", İstatistik, 1901, 2-33. ; İstatistik 1904, 1-47

153 BOA. Y. PRK. ASK. 194/99, 23 M. 1321 [16 Kasım 1903]. ; İ. HUS. 112-1321/L-80, 21 L. 1321 [10 Ocak 1904].

154 BOA. Y. PRK. KOM. 14/87, 26 ZA. 1323 [22 Ocak 1906].

Yaralı askerler için Almanya'dan 2 hastane barakası sipariş edilmesini isteyen Tabip İbrahim imzalı yazı (BOA. Y.PRK. KOM.9/32).

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

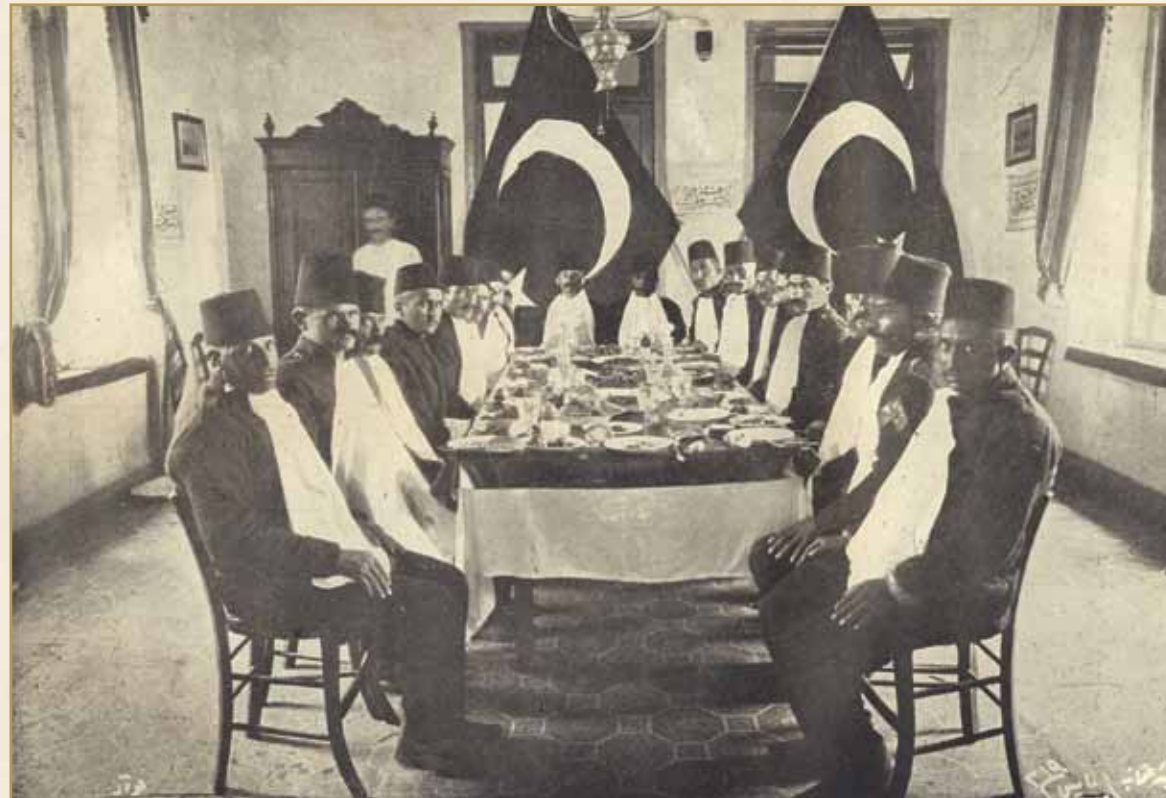
Yaralı askerler bahçede (*İstatistik* 1903, Fransızca kısım, 2).

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

Yataklarıyla bahçeye çıkarılmış olan iki yaralı (*Albüm*, 779-6716)

Hastanede iyileşen yaralı askerler yemek yerken, 6 Haziran 1903 (*İstatistik* 1903, 12).

Yaralı askerler yataklarında (*Albüm*, 779-30/10)

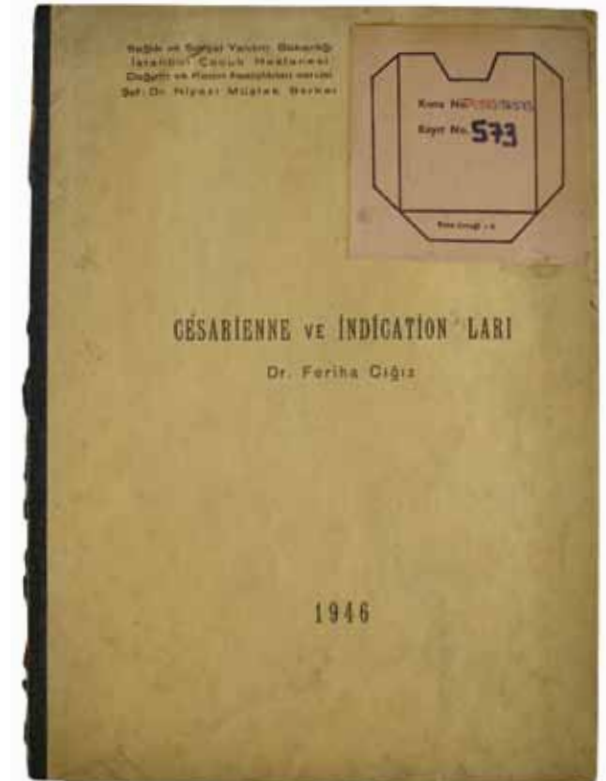

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

İHTİSAS HASTANESİ OLUŞU

Hamidiye Etfal Hastanesi'nin teşkilatı, teçhizatının mükemmeliyeti ile hekimlerinin ayrı ayrı branşlarda ihtisas sahibi olup mütehasıs yetiştirecek kadar ehliyetli ve hazık (becerikli) olduklarını dikkate alan II. Abdülhamid hastanede uzman hekim yetiştirilmesini emretmişti. Bunun üzerine Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den mezun olan dört kişinin hastanede ameliyat ve tatbikat yaparak mütehasıs olmaları kararlaştırılmıştı. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane; Dr. Yzb. Mahmud Ata (kadın hastalıkları ve doğum), Dr. Yzb. Raif (cerrahi), Dr. Yzb. Şevket (dahiliye ve patoloji) ve Dr. Yzb. Zühtü Efendi'yi (dahiliye) seçip yapacakları ihtisasları Padişaha bildirmişti. Adı geçen bu hekimler 1904 yılında hastaneye muvazzaf hekim olarak atanmışlardı.¹⁵⁵ Bundan sonra her sene mezun olan hekimlerden birkaç kişi hastaneye devam edip ihtisas yapmıştır. 1906 mezunlarından Yzb. Dr. Şefik, Dr. Yzb. Hüsnü, Dr. Yzb. Rıfki ve Dr. Yzb. Danyal Efendiler özellikle cerrahi ihtisası yapmışlardı.¹⁵⁶

1867 yılından itibaren Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane mezunlarından seçilenler ihtisas yapmak üzere Avrupa'ya gönderiliyordu. Hastanede ihtisasın başladığı 1904 yılında ülkemizde sadece Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve Gülhane Seririyat Mektebi ihtisas veriyordu. Hamidiye Etfal

Dr. Feriha Çiğiz'a ait uzmanlık tezi 1946 (Şişli Etfal Hastanesi arşivi).

Hastanesi bunların ardından ihtisas veren ilk hastanemizdir. Sonraki yıllarda hastanenin göz hastalıkları servisinde Dr. Şakir Ahmed Bey'in yanında ihtisasını tamamlamış olan Dr. Fuad Bey, Afgan Emirinin davetiyle Afganistan'a gitmişti.¹⁵⁷

¹⁵⁵ "Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi'nin sahib-i ihtisas etibba-yı hazık yetiştirmesi", *İstatistik 1904*, 61-62.

¹⁵⁶ *İstatistik 1907*, 21.

¹⁵⁷ BOA. HR. İM. 218/38, 23 Mayıs 1927.

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

ÜNLÜ ZİYARETÇİLER

II. Meşrutiyet'e kadar aralarında Dr. Adloph Baginsky (28 Ağustos 1315/9 Eylül 1899), koli basili (*Escherichia coli*) kâşifi Dr. Theodor Escherich (10 Mart 1317/23 Mart 1901), Dr. Wasserman (25 Nisan 1317/8 Mayıs 1901), Prusyalı Dr. Zimmer, Prof. Dr. Ernst Bergmann, Dr. Richard Bier, ilk Nobel Tıp Ödülü sahibi difteri serumunun kâşifi Prof. Dr. E. A. Von Behring gibi tıp otoriteleri de bulunan ziyaretçiler hastanenin düzeni, temizliği ve donanımının mükemmeliyetini dile getirmişlerdi. II. Abdülhamid böbrek hastalığı sırasında kendisini tedavi eden Dr. Bergman'a "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ile Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi Fahri Muallim-i Evveli (fahri başhekim)" unvanını, Dr. Bier'e ise "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ile Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi Fahri Muallim-i Sanisi (fahri başhekim yardımcısı)" unvanını vermişti.

Hamidiye Etfal Hastanesi yapılırken örnek olarak alınan Berlin'deki Kaiser und Kaiserin Friedrich Kinderkrankenhaus hastanesinin nazırı ve sertabibi Dr. Adolf Baginsky, hastaneyi ziyaret eden ilk tıp otoritesidir. Eylül 1899'da Dr. Baginsky'nin sağlık kurumlarını gezmek üzere İstanbul'a geldiğini haber alan II. Abdülhamid, bu ünlü hekimin şerefine hastanede bir ziyafet çekilmesini istemesi üzerine davet edilen Dr. Baginsky hastaneye davet edilmişti. Önce has-

taneyi gezen Dr. Baginsky Merkez binada bulunan misafir salonunda verilen ziyafette yaptığı konuşmada, Berlin'de çalışmakta olduğu hastanenin aynısını fakat mevki ve hava bakımından daha mükemmelini İstanbul'da görmekten memnun olduğunu dile getirmişti. Sertabip İbrahim Paşa cevabi konuşmasında tıbbımızın ilerlemesine bir örnek olarak Haydarpaşa'da yapılmakta olan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binasından söz etmiş ve Baginsky'ye Kaiser und Kaiserin Friedrich Kinderkrankenhaus'ta gerek kendisine gerek diğer Osmanlı hekimlerine gösterdiği ilgiden dolayı teşekkür etmişti. Ardından Opr. Halit İzzet Bey de bir konuşma yapmıştı.¹⁵⁸

Hastaneyi ziyaret eden Prusya Krallığı polis hekimlerinden olup sütinelere teslim edilen çocukların sağlık durumlarını teftişe memur Dr. Zimmer memleketine dönünce, Halle'de yayınlanmakta olan *Zeitschrift für Krankenpflege*, No. 7 (1902)'de hastanenin fiziki durumunu, işleyişini anlatan övücü bir yazı yazmıştı.¹⁵⁹

1902 Haziran ayında hastaneyi ziyaret eden Amerikalı cerrah Dr. Nicholas Senn (1844-

¹⁵⁸ "Hamidiye Hastane-i Âlisi'nde Almanyalı Doktor Baginsky namına bâirade-i seniyye-i cenab-ı padişahi verilen ziyafet", *İstatisrik 1900*, 102-106. *Sabah*, 29 Ağustos 1315 [10 Eylül 1899]'den naklen.

¹⁵⁹ Dr. Zimmer: *A.g.m.*

Dr. Berkman hastane hekimleriyle (*Album*, 779-67/08)

1908), hastane hakkındaki izlenimlerini özetle şöyle dile getirmişti; “Ziyaretimiz esnasında kırımızı fesleri görmemiş olsak, Almanya'nın en modern ve bilimsel hastanelerinden birini gezdiğimizizi sanırdık. Bu hastane Türkiye'de tıp ilminin gelişimi için önemli bir zemin oluşturduğu gibi, bütün İmparatorlukta hasta bakımı ve tedavisi için mükemmel bir örnek teşkil etmiştir. Başka hiçbir özel hastanede, daha rahat, daha iyi bir hemşire hizmeti ve daha dikkatli bir cerrahi ve tıbbi tedavi görülemez ve bütün bunların ötesinde sultanın emri üzerine hiçbir hastadan para alınmamaktadır. Yaşı 1 ile 12 arasında olan çocuklar en sık başvuran hasta gurubudur. Jinekoloji bölümü çok güzel yapılandırılmıştır. Akut enfeksiyon hastalıkları değişik pavyonlara yerleştirilmiştir. Difteri için serum tedavisi uygulanmaktadır ve en iyi sonuçları vermiştir. Geçen sene larenks tıkanıklığı ilelenmiş iki difteri olgusu başvurmuştur. Her iki vaka da hemen trakeotomi yapılmış ve hastalar iyileşmiştir. Kemiklerin, eklemlerin ve lenfatik bezlerin tüberkülozu çocuklarda çok sık görülmektedir. Ayrıca göz ve deri hastalıklarına birçok hasta başvurmaktadır. Bu hastanenin başka bir özelliği de İstanbul'u ziyarete gelen yabancıların tedavisini yapmasıdır. Sultan'ın özel isteği üzerine, 16 yatak bu hastaların tedavisi için ayrılmıştır. Hastaneye yatabilmek için gereken şart konsolosluklarından tavsiye mektubu almalarıdır. Bilmiyorum başka herhangi bir monarşi veya cumhuriyet yönetimi kendi ülkelerinde hastalanan yabancılar için böyle bir ayarlama yapmış mıdır: Bu da Sultan'ın din ve milliyetine bakılmaksızın herkesin tedavisine vesile olmak isteğini sergilemektedir. Başvuran hastalara din ile ilgili hiçbir soru yöneltilmemektedir. Geçen yılın raporuna baktığımızda başvuran hastaların %33'ünün Protestan olduğunu gördük.”¹⁶⁰

Almanya'da yayımlanan *Das Echo* gazetesi hastane hakkında şunları yazmıştı. “Padişahın hayır eserleri sayısız olup bunların içinde en parlak ve tebaasında en çok minnet duygusu uyandıranı Şişli'deki Hamidiye Etfal Hastanesi'dir.

Dünyanın en muntazam hastanelerinin gıpta edeceği bu hastane, mevkiinin letafeti, alet ve edevatının mükemmeliyeti ve çoğu Almanya'da tahsil etmiş yetenekli doktorlarıyla Payitaht halkının ve ziyaret eden Avrupalı doktorların hayretlerini celbetmektedir.”¹⁶¹

20 Ocak 1905 günü hastaneyi ziyaret eden Dr. H. Gilbert hastaneye duyduğu hayranlığı, “Fen ve tababet sanatının bugünkü durumunda, Hamidiye Etfal Hastanesi kadar mükemmel ve istenilene uygun bir hastane daha şimdiye kadar görmedim” sözleriyle dile getirmişti.¹⁶²

Difteri serumunun kâşifi ünlü Alman Bakteriyolog Dr. Behring seyahat için İstanbul'a geldiğinde, 16 Nisan 1907 günü hastaneyi de ziyaret etmişti. İbrahim Paşa ve hastane hekimleri tarafından karşılanan Dr. Behring, Merkez binadaki misafir salonunda ağırlanmıştı. Bakteriyoloji ve kimya laboratuvarlarını, sırasıyla bütün pavyonları, röntgen dairesi ile ameliyathaneyi gezdikten sonra sanatoryuma geçmişti. Dr. Behring bakteriyoloji laboratuvarıyla röntgen dairesinin tertibi ve intizamına duyduğu hayranlığı tekrar tekrar ifade etmişti. Sanatoryum binasının da mükemmel olarak inşa edildiğini söylemiştir. Hastanede böyle bir sanatoryum görmekten çok memnun olmuş ve oradaki hastaların müşahede varakalarında en ince bilimsel ayrıntıların kaydedildiğini anlayınca ayrıca takdirlerini bildirmişti. Duyduğu memnuniyetin bir tezahürü olarak derin ihtisası olan verem hastalığı hakkındaki görüşlerini anlatmaya girişmiş ve bir buçuk saat kadar devam eden açıklamalarıyla hastane hekimlerine yararlı olmuştu. Hastanenin düzen ve intizamına güvenerek üzerinde çalışmakta olduğu verem serumunun hastanede kendi nezareti altında uygulanıp elde edilecek sonuçların tetkik edilebileceğine kanaat getirdiğini söylemiş ve memleketine dönünce serumundan gerektiği kadarını hemen göndermeyi vaat

¹⁶¹ *Das Echo*'dan naklen *Sabah*, 4417, 17 Şubat 1317 [2 Mart 1902]. *İstatistik* 1902, 251-252.

¹⁶² *İstatistik* 1905, 388-389.

Le rang d'un peuple doit être déterminé par ses œuvres réalisées dans la voie de réforme sociale; Plus un peuple réalise son désir de devenir meilleur, heureux, prospère, plus son rang est élevé: les établissements tels que est hospital est le plus solide témoin et preuve de son mérite au bien-être. Les écoles sagement dirigées, les hôpitaux savamment administrés doivent remplacer un jour les prisons et les casernes. Les luttes que les mortels engagent les un contre les autres céderont la place à la lutte dirigée contre les cruciers, contre les agents pathogènes. Ah! comme tu es ravissante et rayonnante! ô lointaine aurore de la raison et de la vertu!

Dr. Abdullah Cevdet

Directeur général du service de la Santé Publique

Le 16 Mars 1920 Constantinople

Sihhiye Müdür-i Umumi Dr. Abdullah Cevdet'in hastane anı defterindeki yazısı (Şişli Etfal Hastanesi arşivi)

Bükreş Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 90 öğrenci Birinci Pavyonun önünde, 8 Temmuz 1907 (İstatistik 1907, 570).

davileri konusunda bir konferans verdi. Prof. Bergmann, sonbaharda ikinci kez İstanbul'a davet edildi. Böbrek rahatsızlığı çekmekte olan Padişahı, Dr. Bier ile birlikte muayene ederek ilaçlarını verdi ve Almanya'ya döndü. Hamidiye Etfal Hastanesi, 16 Aralık 1906'da 70. yaşına giren Dr. Bergmann'a bir telgraf çekerek yeni yaşını kutladı. Kısa bir süre sonra 25 Mart 1907'de vefat etmesi İstanbul'daki tıp çevrelerinde büyük üzüntü yarattı.¹⁶⁵

Bonn Üniversitesi cerrahi kliniği hocası iken, Refia Sultan için davet edilen Dr. Richard Bier, saray hekimleriyle birlikte Refia Sultanın tedavisini yürütüyordu. Prof. Bergmann gelince onunla birlikte Hamidiye Etfal Hastanesi'ne gidip yaptığı ameliyatlarda hastane cerrahları yanında hocasını asiste etti. Padişah Dr. Bier'e, "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ile Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi Fahri Muallim-i Sanisi" unvanını verdi. Refia Sultan oldukça iyileşmeye başlayınca Dr. Bier ülkesine döndü. Fakat kısa süre sonra II. Abdülhamid'in böbrek rahatsızlığı baş-

layınca hem Refia Sultan'ı kontrol etmek hem de Padişahın tedavisine katkıda bulunmak üzere ikinci kez çağrıldı. 11 Eylül 1906 günü Hocası Prof. Bergmann ile birlikte Sultanı muayene etti. Dr. Bier'in hizmetlerinden pek memnun kalan II. Abdülhamid, Dr. Bier'i özel hekimleri arasına alıp Hamidiye Etfal Hastanesi'ne muvazzaf operatör olarak tayin etti.¹⁶⁶

Prof. Dr. Bergmann İstanbul'da bulunduğu süre zarfında hastaneyi defalarca ziyaret etmiş ve birkaç önemli ameliyat yapmıştı. Ameliyat ettiği hastaları görmek üzere 1 Haziran 1906 günü hastaneye gittiğinde hastane hekimleri ve memurlarıyla birlikte bahçede bir akşam yemeği yemişti. Bu münasebetle ziyaret defterine yazdığı satırlarda, her cihetten tıbbi gelişmelere mükemmel bir örnek olan hastanenin dünyadaki sağlık kurumları arasında bir elmas gibi parladığını ifade etmişti.¹⁶⁷

165 Nuran Yıldırım-Bülent Özalay: *A.g.m.*

166 "Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi'ni ziyaret", *İstatistik 1906*, 306-307. *Sabah*, 5985, 24 Mayıs 1322 [6 Haziran 1906]'den naklen.

165 Nuran Yıldırım-Bülent Özalay: *A.g.m.*

Bükreş Tıp Fakültesi öğrencileri hastane bahçesinde verilen ziyafette (İstatistik 1907, 569)

İSTATİSTİK YILLIKLARI

Hastane 1900 yılından itibaren, II. Meşrutiyet'e kadar her sene II. Abdülhamid'in cülus günü olan Mali takvime göre 19 Ağustos, Miladi takvime göre 31 Ağustos günlerinde bir istatistik yıllığı yayınlamıştır. Bunların ilki Türkçe, diğerleri Türkçe-Fransızca'dır. Fransızca bölüm daha önce Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de Fransızca hocalığı yapmış olan hastane sekreteri ve kütüphanecisi M. Bareilles tarafından hazırlanıyordu. İlk yıllık, "Hamidiye Etfal Hastahanesi İstatistik Risalesi" adını taşır. 1901-1902 yıllarına ait iki cilt "Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi İstatistik Risalesi", 1903-1907 yıllarına ait olanları ise "Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi" isimleriyle yayınlamıştır. Her sayısında hastanenin iç ve dış görünüşleri, hasta resimleri, radyografiler, yeni hastane birimlerinin açılışlarını gösteren fotoğraflar bulunmaktadır. İstatistik yıllıkları; Avrupa ülkeleriyle Amerika, Brezilya, Meksika, Arjantin hatta Avustralya'daki büyük hastanelere, kütüphanelere ve bu ülkelerdeki tıp otoritelerine, tıp kongreleri ile devlet ricaline gönderiliyordu. Robert Koch, 12 Eylül 1902 tarihli mektubu ile risaleyi "kemal-i ehemmiyetle mütalaa ettiğini" (büyük önem vererek incelediğini) bildirmişti.¹⁶⁸

Hastanenin istatistik yıllıkları Osmanlı tıbbının seviyesini gösteren bir sembol olarak ka-

bul edilmekteydi. Bu nedenle Sertabip İbrahim Bey, Madrid'te toplanacak olan Hijyen Kongresi delegelerine, Osmanlı Devleti'ndeki tıbbi gelişmeleri göstermek amacıyla 30-40 adet istatistik mecmuasını gönderilmesini teklif etmiş, istenen mecmuaların Hariciye Nezareti vasıtasıyla Madrid sefaretine gönderilmesi hakkında irade çıkmıştı.¹⁶⁹

İstatistik yıllıklarında; bir önceki senede polikliniğe başvuran kadın ve çocuklar (mensup oldukları belediye dairelerine göre), pavyonlarda yatarak tedavi gören hastalar (yaşlarına ve dinlerine göre), yatan hastalar (hastalıkları, mensup oldukları belediye daireleri ve vilayetlere göre), tedavi edilen yaralı askerler, sünnet edilen çocuklar hakkında istatistiki bilgiler yer almaktadır.

İlk istatistik risalesi iki bölümdür. 1901'den itibaren altı ile 11 bölüm arasında değişen yıllıklar şu bilgileri içermektedir:

Fihrist, cülus tebriği, Padişaha şükran

Hastane hakkında bilgiler, gelişmeler ve hekimlerin biyografileri

Hastane hekimlerinin makaleleri

Tedavi edilen hastalara ait önemli müşahade-

169 BOA. Y. PRK. BŞK. 69/13, 2 M. 1321 [31 Mart 1903].

168 İstatistik 1903, 22.

delerle hastane hekimleri tarafından yapılan araştırmalar

Hastane hekimlerinin genel sağlıkla ilgili makaleleri

Genel sağlığa ait önemli tıbbi makaleler

Askeri ve sivil hastanelerde görevli Osmanlı hekimlerinin gönderdiği makaleler

Almanya, Avusturya, Fransa Üniversiteleri hocaları ve ünlü hekimleri tarafından gönderilen makaleler

Avrupa'da yayınlanan muteber tıp dergilerinden alıntılar

Tıbbi Keşifler ve icatlar

Bir önceki yıl yayınlanan istatistik mecmuasını takdirenden gönderilen mektuplarla İstanbul basınında hastane hakkında çıkan yazılar

Meşhur hekimlerin biyografileri

Hastaneyi ziyaret edenlerden bazılarının ziyaretçi defterine yazdıkları yazılar.

Hastaneye ait istatistikler. Bu bölümde; her ay ve bütün senede yapılan poliklinik sayısı, polikliniğe başvuran Türk-azınlık, kız-erkek çocuklarla kadınların sayısı, hangi hastalıklardan muayene edildikleri, nereden geldikleri, yatarak tedavi olanlar, yapılan ameliyatlar ve tedaviler, alınan neticeler, ölümlerin miktarı ve sebepleri, hastanedeki laboratuvarların yıllık çalışmaları yer almaktadır. Ayrıca her ciltte bütün bu faaliyetlerin kuruluştan itibaren icmalinde bulunmaktadır. Bazı ciltlerde istatistik verileri ayrı bir makalede mukayese edilmiştir.

Sertabip İbrahim Bey'in, Osmanlı Devleti'ndeki tıbbi gelişmeleri göstermek amacıyla 1903 yılında Madrid'te toplanacak olan Hijyen Kongresi delegelerine dağıtılmak üzere, 30-40 adet istatistik yıllık gönderilmesi teklif yazısı ve altında, istatistik mecmualarının Hariciye Nezareti vasıtasıyla Madrid sefaretine gönderilmesi hakkında irade çıktığı notu (BOA. PRK. BŞK. 69/13).

KARAHİSAR MADENSUYU

Hastanenin gelişmesi için hiçbir fedakarlıktan çekinmeyen II. Abdülhamid, 1902 yılında Afyon'da çıkmakta olan Karahisar-ı Sahip Madensuyunun imtiyazını hastaneye ihvan etmişti. Bu madensuyunu incelemek amacıyla Afyon'a gönderilen Bakteriolog Ömer Fuat Bey'in 25 Kasım 1902 günü kaynaktan aldığı 120 şişe su hastane kimyageri Dr. Ali Rıza Bey tarafından analiz edilmişti. Dr. Ali Rıza Bey 2 Ocak 1903 tarihli raporunda; bu suyun mide, barsak, karaciğer, böbrek ve mesane hastalıklarıyla deri hastalıklarına ve göğüs hastalıklarına şifalı etkilerde bulunabileceğini bildirmişti. Bu rapordan sonra madensuyu ile, Hamidiye Etfal Hastanesi ile Yıldız ve Gümüşsuyu Hastanelerinde hastalar üzerinde klinik deneyler yapılmış ve bu hastanelerin sağlık kurullarıyla yararlı olduğu onaylanmıştı. Bu raporlarla analiz sonuçlarını gören Padişah, madensuyunun idaresini, damga-pul-ıhtım-gümrük vergilerinden muaf tutulmasını ve Anadolu Şimendiferiyle ücretsiz naklini emretmişti. İbrahim Paşa'nın memba koruma binaları ve depo yapımı hakkındaki önerilerini dikkate alan Nafia Nezareti, Kimyager Ali Rıza Bey, Nafia Nezareti mühendislerinden Tevfik Bey ile saray mimarlarından Frans Niebermann'ı Afyon'a göndermişti. Padişah bu komisyonun verdiği 18 Temmuz 1903 tarihli rapor ile ekli plan ve projelerin yerine getirilmesini emredince bu kez hastane hekimlerinin çoğunlukta olduğu bir "Madenuları Komisyonu" kurulmuştu.

Bu arada mühendislerden oluşan bir heyet de memba ve yöresinin jeolojik durumunu tetkik etmişti. İstanbul'daki hastanelerde madensuyunun klinik deneyleri devam ederken Paris ve Bonn'a gönderilen örneklerin analiz raporlarında, Karahisar madensuyunun Avrupa ülkelerindeki madensularından daha üstün ve sağlığa yararlı olduğu bildirilmişti.¹⁷⁰ Hastanede yatan hastalara da gerektiğinde Karahisar Madensuyu dağıtılırdı.¹⁷¹

Padişahın isteği üzerine Anadolu Osmanlı Demiryolu Şirketi, memba suyunun kaynağı olan Afyonkarahisar Kazlıgöl'de bulunacak olan iki memura ücretsiz gidip gelmeleri için paso vermiş, madensuyu sandıklarını Kazlıgöl'den Haydarpaşa'ya nakletmeyi ve şişelerin iadesini de ücretsiz olarak yapmayı kabul etmişti (1903).¹⁷²

"Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi'nin Karahisar-ı Sahip Madensuyu" başlıklı ilanlarda, bu madensuyunun; mide hazımsızlıklarına, böbrek kumlarına, karaciğer ve göğüs nezlelerine, cilt ve mesane hastalıklarına, müzmin romatizma ve nikrise şifalı etkisi olduğu ve İstanbul'daki bütün eczanelerde satıldığı belirtiliyordu. Hastanenin katıldığı Tourcoing Sergisinde

170 "Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisinin Karahisar-ı Sahip Madensuyu", *İstatistik 1904*, 65-93. ; "Sultan ve Hamidiye Etfal Hastanesi", *Medicale Journale*, 12 Nisan 1904'ten naklen. BOA. Y. PRK. AZJ. 49/69, 30 M. 1322 [16 Nisan 1904].

171 *İstatistik 1907*, 20-21.

172 BOA. Y. MTV. 248/12, 20 R. 1321 [16 Temmuz 1903].

Hastane bahçe-
sinde maden-
suyu için hasta
çocuklar (İstatistik
1904, 313).

(Fransa) Afyonkarahisar madensuyu birincilik mükâfatını kazanmıştı (1906).¹⁷³

Madensuyunun imtiyazı, II. Meşrutiyet'ten sonra hastanenin idaresi ile birlikte 14 Ekim 1909 (1 Teşrinievvel 1325) tarihinde Müessesat-ı Sıhhiye-i Hayriye Müdüriyeti'ne geçti. Bir süre bu müessese tarafından idare edildi. İlanlarda, "Kâffe-i menâfi ve hasılatı Müessesât-ı Hayriye-i Sıhhiye'ye ait Karahisar Madensuyu" ifadesi ile tanıtılıyordu. İstanbul'da bütün ecza depolarıyla eczanelerde, tanınmış bakkaliye mağazalarında ve köprü üzerindeki satış şubesinde bulunuyordu.¹⁷⁴ Meclis-i Vükelâ'nın 10 Ekim 1912 tarihinde aldığı karar uyarınca madensuyunun imtiyazı yeniden Şişli Etfal Hastanesi'ne geçti.¹⁷⁵ I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu defa Afyonkarahisar il özel idaresine verildi. 1924'ten itibaren özel kişilerce kiralanıp çalıştırıldı. Atatürk'ün emirleriyle 17 Ekim 1926 tarihinde imtiyaz hakkı Kızılay'a

verildi.¹⁷⁶ Günümüzde "Kızılay Madensuyu" adıyla satılmaktadır.

Hastane yıllıklarında maden suyu reklamları.

173 "Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi ve Turcoing Sergisi", *İstatistik* 1907, 34-35.

174 *Müessesat*, 18.

175 BOA. MV. 169/81, 28 L. 1330 [10 Ekim 1912].

176 www.kizilaymadensuyu.com.tr

Hastanede Karahisar-ı Sahip madensuyuyla tedavi edilen çocuklar (İstatistik 1903, Fransızca kısım, 108)

Hamidiye-i Etfal Hastanesi'nin Karahisar-ı Sahip madensuyu reklamları (İstatistik 1903, 26).

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilân edildiğinde hastanenin pavyonları ve hizmet binaları şöyleydi: giriş kapısı dışında kalan bölümün hemen sağında kadınlar pavyonu, giriş kapısının sağında karakol, solunda muayenehane/poliklinik vardı. Polikliniğin sağında başvuran hastaların ilk muayenelerinin yapıldığı iki baraka, karakolun sağına düşen bahçenin köşesinde sanatoryum bulunuyordu. Giriş kapısından sonra çiçek tarhlarıyla süslü geniş bir bahçe, bahçenin sağ tarafında sanatoryuma paralel konumda cerrahi pavyonu, bahçenin sol kenarındaki dört binada altı intaniye pavyonu vardı. Orta bahçenin bitiminde başlayan ikinci parselin önünde Merkez bina, bunun sağında bakteriyoloji laboratuvarı, solunda 2. pavyon göze çarpıyordu. Bu üç binanın arkasında da ikişerli iki sıra halinde KBB, göz ve iç hastalıkları pavyonlarıyla hususi hastalara mahsus pavyon yer almıştı. Göz hastalıkları pavyonunun arkasında mutfak-kiler ve çamaşırhane binası (üst katı hekim ve memur yemekhanesi) ile etüv-kalorifer dairesi (üst katı hademe koğuşu) bulunmaktaydı. kimya laboratuvarı, serum dârülistihzarı/laboratuvarı ve serum hayvanlarına ait ahır ise hastane binalarına uzak bir mesafedeydi.¹⁷⁷

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra yaşanan karışıklık sırasında İbrahim Paşa, 22 Kasım 1908 tarihli yazısıyla, hastanenin dokuz yıl içinde yap-

tığı hizmetleri hatırlatmak ihtiyacını duymuştu. İbrahim Paşa'nın yazısına göre; dokuz senede yüz bin hasta tedavi edilmişti. Hastanenin alet ve edevatı Osmanlı Devleti'ndeki yerli yabancı bütün hastanelerden daha mükemmeldi. Hastane bundan sonra da ahaliye hizmet etmeliydi. Ayrıca Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'den ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den mezun olacak 10'ar hekim teorik ve pratik eğitim görmek üzere birer sene hastaneye devam ederek hastaneden yararlanabilirlerdi. Hastane böylece yetişecek hekimlere de hizmet etmiş olurdu. Hastanede çalışmakta olan 12 askeri hekimin her biri alanlarında uzman olduklarından bunların ait oldukları dairelere iadeleri halinde yerlerine bunlar kadar muktedir ihtisas sahibi sivil hekim bulmak güçtü, üstelik senelerden beri hastane idaresinde tecrübe edindiklerinden yerlerinde kalmaları elzemdi. Hamidiye Etfal Hastahanesi gibi memleketimize göre mükemmel olan bir hayır kurumunun hekimlerinin geri alınması İslâmların bir hastaneyi idareden aczini itiraf demek olacağından hürriyet devrinde böyle bir muamelenin halkın yararına ne derece uygun olduğu düşünülmeliydi. Hastanenin yeniden düzenlenen bütçesine göre, 200 yatak için Hazine-i Hassa'dan senede 10.600 küsur lira ödenecek, mevcut askeri hekimlerin maaşları ise askeri bütçeden karşılanacaktı.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Mahmud Şükrü: "Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi'nin Planı, İstatistik 1905.

¹⁷⁸ BOA. BOA. YEE. KP. 86/31/3097, 1324 [1908].

İbrahim Paşa'nın ileri sürdüğü gerekçeler dikkate alınmadı. 1908'e kadar ayrıcalıklı bir idareye tabi olarak yararlı hizmetler veren hastane, II. Abdülhamid'e ait diğer kurumlar gibi özel olarak idare edilmeye çalışıldıysa da 27 Nisan 1909 (14 Nisan 1325) tarihinden sonra II. Abdülhamid'in diğer emlakı ile birlikte Maliye Nezareti'ne devredildi, Maliye Nezareti de idaresini Şehremaneti'ne terk etti. Bu arada II. Abdülhamid'in vakıfları lağvedildiğinden masrafları bu vakıfların gelirleriyle karşılanan hastane çalışamaz duruma düşüncü Meclis-i Vükelâ, hastanenin hizmete devam edebilmesi için bütçeden 5.000 lira tahsis edilmesini kararlaştırdı.¹⁷⁹ Kurucusu II. Abdülhamid ile ilişkisini kesmek amacıyla hastanenin adı "Osmanlı Etfal Hastanesi" olarak değiştirildi.

Bir süre Şehremaneti tarafından idare olunan hastane 14 Ekim 1909 (1 Tev. 1325) tarihinde belediye mensup diğer sağlık kurumlarıyla beraber Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye'ye bağlandı. Osman Nuri, bu sırada hastanenin son derece perişan ve adeta yıkılmak üzere olduğuna işaret ediyor. Bu İttihat ve Terakki Fırkası'na hoş görünmek için ileri sürülmüş bir görüş değilse, II. Meşrutiyet'e kadar yabancı uzmanların bile hayranlık duyduğu hastane ehliyetli kişilerin elinde kısa sürede harabeye çevrilmiş demektir. Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdüriyeti önce doktor ve memur kadrolarında bir tensikata gitti, evvelce 300'er kuruş maaşla çalıştırılan hademenin fazlası, Maliye Nezareti'nden tazminat verilerek işten çıkarıldı. Kalan hademelerin maaşları diğer hastanelerde olduğu gibi 150 kuruşa indirildi. Meşrutiyet'in ilk kadrosunda 13 hekim, bir diş hekimi, dört eczacı, idare memuru, kâtip, kâtip muavini, depo memuru, mubayaa memuru, imam ve kapı çuhadarı bulunuyordu. Cerrahi, iç hastalıkları, deri hastalıkları, KBB hastalıkları, göz, radyoloji servisleri vardı. Hekimlerin tamamı sivildi. İsim benzerliği değilse eski hekimlerden sadece Opr. Raif Bey, Eczacı Corci ve Eczacı Serandi yerlerinde bırakılmıştı.

179 BOA. MV. 129/62, 24 C. 1324 [13 Temmuz 1909]. ; Osman Nuri Ergin: *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*. İstanbul 1995, VIII, 4172-4173.

Meşrutiyet Kadrosu¹⁸⁰

Sertabip ve bakteriyolog ve teşrih-i marazi (patoloji) mütehasşısı: Şevket Bey
Sertabip muavini ve seririyat-ı hariciye şef dö servisi: Raif Bey
Seririyat-ı hariciye şef dö kliniği: Şefik Bey
Hariciye, üzniye, hançereviye, enfiye asistanı (KBB): Kemal Bey
Hariciye asistanı: Yorgaki Bey
Seririyat-ı dahiliye şef dö servisi: Kadri, Raşit (Anday) Paşa
Seririyat-ı dahiliye şef dö kliniği: Rıfat Bey
Dahiliye ve laboratuvar asistanı: Ali Vahit Bey
Dahiliye ve cildiye asistanı: Memduh Bey
Seririyat-ı üzniye, hancereviye, enfiye şef dö servisi: Tahta Efendi
Seririyat-ı ayniye (göz) şef dö servisi: Salih Said Bey
Seririyat-ı cildiye şef dö servisi: Talat Bey
Röntgen ve tedavi-i elektriki mütehasşısı: İsmail Bey
Diş tabibi: Arşak Surinyan Efendi
Eczacı-yı evvel: Mahmut Celaleddin Bey
Eczacı: Corci Efendi
Eczacı: Serandi Efendi
Eczacı: Ahmet Bedii Efendi

Hastane Şehremaneti'ne bağlandığı sırada, Terkos Su Şirketi'nin, daha önce imzalamış olduğu mukavelenin 4. maddesine göre, Beyoğlu Belediye, Haseki Nisa ve Vakıf Gureba Hastanelerine ücretsiz su vermesini emsal gösterip meccanen su verilmesini talep etmiş fakat Şûra-yı Devlet Nafia ve Maarif Dairesi, su şirketinin buna mecbur tutulamayacağını bildirmişti.¹⁸¹

II. Meşrutiyet'ten hemen sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Müülkiye (Sivil Tıp Okulu) ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin (Askeri Tıp Okulu) birleşmesiyle kurulan Darülfünun-ı Osmani Tıp Fakültesi'nin muallimler meclisi, öğrencilerin Hamidiye Etfal Hastanesi'nde "tettebbuat-ı fen-

180 "Etfal Hastanesi memurin-i sıhhiyesi", *Müessesat*, 109.

181 Osman Nuri Ergin: *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*. İstanbul 1995, VIII, 4172-4173.

niyede" (fen ilimleri eğitiminde) bulunmalarına karar vermiş ve öğrencilerin çocuk hastalıkları şubesinde eğitim almak üzere hastaneye devam etmeleri için Bâbıali'den izin istenmişti.¹⁸²

Mart 1910 ile Mart 1911 arasındaki bir senede hastanenin çeşitli şubelerinde tamirat, ıslahat ve tadilat yapıldı. Önce pavyonların içi boyandı ve bozulan parke döşemeleri tamir ettirildi. Hastane pavyonları arasında yol bulunmadığından kışın pavyonlar arası ulaşım yapılmadığı için pavyonların etrafına şose yaptırıldı. Mutfak, çamaşırılık ve depo dairesinin etrafındaki avlunun ötesinde berisinde biriken ve kokuşan sular, binanın etrafına beton dökülüp kırmızı çini döşenerek yok edildi. Yeni kanalizasyon teşkilatı yaptırıldı. Depoya linolyum döşenip bir kısmı etüve ayrıldı. Aydınlanmanın yağ kandilleriyle yapılması tıbbi ilerlemelerle bağdaşmadığından epey para harcanarak hastanenin her tarafına havagazı boruları döşendi, lambalar alındı ve hastanenin tamamı hava gazıyla aydınlatıldı. Şişli caddesine bitişik olan giriş caddesinin bulunduğu yere, Haralambo adında birisi tasarruf iddiasında bulunarak ikide birde tahta perde çektiğinden giriş çıkışa mani olmaktaydı. Senelerden beri devam eden bu hale son vermek üzere bu yer 2.000 liraya istimlak edildi. Böylece hastane Şişli caddesi üzerinde bir girişe sahip oldu.

Sultan Reşad tarafından İstanbul hastanelerine ihsan edilen 200 liradan Etfal Hastanesi hissesine ayrılan miktarla bir dışçı sandalyesi ile dışçılığa ait araç gereç alınarak hastanenin bu eksikliği tamamlanmış oldu. 1911 senesinde yine Padişah tarafından hastaneye bağışlanan 100 lira ile 1. pavyonun tadilatı yapıldı. 9. pavyonun etrafıyla röntgen dairesi yapılan karakol binasının yan ve arka tarafları, 7. ve 8. pavyonların arasındaki bahçenin tanzimi, dönemin en tanınmış bahçıvanlarından Mösyö Koch'a verildi. Hastanenin etrafı açık olduğundan herkesin gelip geçmesini önlemek için tel parmaklıkla çevrildi. Bazı ince ameliyatlar için elzem olan gelişen teknolojiye uygun aletler Avrupa'nın en

182 *İkdam*, 5260, 17 Kânunusani 1909.

meşhur fabrikalarından getirildi. KBB için gerekli alet ve edevat 150 liraya yakın bir para harcanarak Almanya'dan satın alındı. Mevcut çocuk karyoları zamanla eskidiğinden, Fransız fabrikalarından özel olarak 120 adet lake çocuk karyolası getirtilerek tüm karyolar değiştirildi. Daha sonra bu karyolar da yetersiz kalınca tekrar alüminyum boyalı 30 büyük karyola getirildiği gibi pavyonlarda yatan mubassırlar ile hademe kadınların karyoları da değiştirilerek yine alüminyum boyalı 50 karyola 150 etajer ve 150 tükürük hokkası getirildi. Su sürhahleri, bardak, tabak, kaseler, hasta yatakları, yorganları, battaniyeleri, yatak çarşafı, yastık kılıfları, yorgan kılıfları, çorap, terlik, entari, don, gömlek ve diğer levazimat yenilendi. Kadın hademelere yeldirme ve önlükler erkek hademelere iş gömlekleri, müstahdemlere de bir örnek giysiler yaptırıldı. Gece nöbetçilerini kontrol için pavyonların muhtelif yerlerine sabit kontrol saatleri asıldı.¹⁸³ Bu dönemde hastanede yapılan en önemli değişikliklerden biri durumu iyi olan hastalar için ücretli bir bölüm açılmasıydı.¹⁸⁴

13 Nisan 1909 (31 Mart 1325)'de Taksim Kışlası'ndaki Avcı Taburu'na bağlı askerlerin ayaklanmasıyla başlayan 31 Mart Vakası Hareket Ordusu tarafından bastırılmış, bu sırada şehit düşen 29 askerinin cenazeleri Şişli Etfal Hastanesi'nden kaldırılmıştı.

14 Mart 1910-14 Mart 1911 arasındaki bir yılda seririyat-ı üzniye şubesinde (kulak kliniği) 52 hasta yatarak tedavi görmüştü. Bunların 40'ı tam şifa ile taburcu olmuştur. 32 ameliyat yapılmıştı. Ayrıca 32 ameliyat yapılmıştı. 1126 gün klinikte yatan 52 hastanın ortalama yatış süresi 20 gündü. Temmuz 1909-Mart 1910 arasında kulak polikliniğine başvuran 411 hasta muayene ve tedavi olunmuş, 110 cerrahi girişim gerçekleştirilmiştir. Bu bir yıl içinde seririyat-ı ayniye (göz kliniği), 58 hasta yatarak tedavi edilmiş bunlardan 35 kişi tam şifa ile taburcu olmuştu.

183 *Müessesat*, 26-33.

184 Ş. Kâmil: "İstanbul Hastanelerini Ziyaret Etfal Hastanesi-Bimarhane", *Tababet-i Hazıra*, 2.sene, 18, 29 Teşrinievvel 1910, 282-284.

31 Mart şehitleri
Şişli Etfal
Hastanesi'nde
(İ.Ü. İstanbul
Tıp Fakültesi
Deontoloji ve Tıp
Tarihi Anabilim
Dalı Arşivi).

Ayrıca 10 ameliyat icra edilmişti. Poliklinikte ise 631 hasta muayene ve tedavi edilmişti.¹⁸⁵

Hastaneler Talimatnamesi'ne (1 Kev 1329 /14 Aralık 1913) göre Etfal Hastanesi'nde altı servis bulunuyordu. Cerrahiye (80 yatak), dahiliye (50 yatak), Sâriye (20 yatak), Üzniye-Hançereviye ve Enfiye (15 yatak), Ayniye (15 yatak), zühreviye ve cildiye (20 yatak) servislerinde toplam 200 yatağa sahipti. Bu servislerden başka, emraz ve ameliyat-ı esnan (diş hastalıkları ve ameliyatı) şubesi, röntgen ve tedavi-i elektriki, teşrih-i marazi (patolojik anatomi) ve bakteriyoloji laboratuvarları işle bir de muayenehane/poliklinik vardı.¹⁸⁶

Balkan Savaşlarından sonra Rumeli'den gelen göçmenler arasında çiçek hastalığı başlamış ve bunlar Etfal Hastanesi'nde tedavi edilmişlerdi.¹⁸⁷ I. Dünya Savaşı sonlarında has-

tane Fransızlara tahsis edilmişti.¹⁸⁸ 1919 yılında İstanbul'da ortaya çıkan veba vakalarının bir kısmı Etfal Hastanesi'nde tedavi edilmiş, hastalarla temas edenler ise intaniye barakalarında tecrit edilmişti.¹⁸⁹

Vakit Gazetesinde vebaya tutulan Bekçi Adem'in Etfal Hastanesi'ne gönderildiğine dair haber (8 Teşrinievvel 1919).

¹⁸⁵ Müessesat, 29.

¹⁸⁶ "Hastaneler Talimatnamesi", Osman Nuri Ergin: *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*. İstanbul 1995, 3438-3439.

¹⁸⁷ BOA. DH. İD. 165/13, 18 RA. 1331 [25 Şubat 1913].

¹⁸⁸ BOA. DH. EUM. ECB. 36/47-3, 13 C. 1337 [26 Şubat 1919].

¹⁸⁹ *Vakit*, 694, 8 Teşrinievvel 1919.

Hastanenin genel görünümü (Tıp tarihi)

CUMHURİYET DÖNEMİ

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

CUMHURİYET DÖNEMİ

Bu dönemde Şişli Etfal Hastanesi adıyla, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti'ne bağlanan hastane, Mehmet Kâmil Berk'in başhekimliği sırasında (1922-1926) anneleri aydınlatıcı seri broşürler yayınlamıştı. "**Validelere Nasihat**" (Kader Matbaası 1341/1925) başlıklı 27 numaralı broşürde 64 madde halinde annelere umumi nasihat, beslemeğe dair, temizliğe dair nasihatler, terbiyeye dair nasihatler verilmiştir. 18 Nisan 1923 tarihinde Tıp Fakültesi Çocuk Hastalıkları Kürsüsü'ne ek olarak kurulan "Püerikültür Kürsüsü" Şişli Etfal Hastanesi'nde, İhsan Hilmi Beyin (Alantar) yönetiminde çalışmaya başlamıştı.¹⁹⁰ Cumhuriyet'in ilk yıllarında hastanede; operatör sertabip, dahiliye, etfal, göz (2), KBB, emraz-ı cildiye ve efrenciye, nisaiye, röntgen, ortopedi ve tedavi-i mihaniki, operatör muavini, laboratuvar mütehasısı ve bir de asistan olmak üzere 13 hekim, bir eczacıbaşı ve iki eczacı çalışmaktaydı. Diğer görevliler de şöyleydi: idare memuru, depo ve ambar memuru, mübayaa memuru, kâtip, imam, makinist, makinist muavini, başhemşire (yabancı), hemşire (yabancı), hemşire (8), hastabakıcı kadın (15), müstahdem (14), hademe (25).¹⁹¹

1933 Üniversite Reformuyla Haydarpaşa'dan İstanbul yakasına taşınan Tıp Fakültesi'nin Çocuk (40 yatak), Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi

(10 yatak), Üroloji (10 yatak) ve Radyoloji Klinikleri hastaneye yerleştirildi. Çocuk Kliniğinde Prof. Dr. İhsan Hilmi Alantar, Prof. Dr. Sezai Bedrettin Tümay, Prof. Dr. Şevket Salih Soysal, Doç. Dr. Metine Bilger, Başasistan Cihat Tahsin Gürson, Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi Kliniğinde Prof. Dr. Akif Şakir Şakar, Prof. Dr. Ahmet Münip Sarpyener, Üroloji Kliniğinde ise Behçet Sabit Erduran çalıştı. Tıp Fakültesi klinikleri 1949'da hastaneden ayrıldı.¹⁹²

Cumhuriyet döneminin ilk başhekimisi Dr. Mehmet Kâmil Berk (N. Yıldırım dia arşivi).

190 Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Tıp Fakültesi. 1, İstanbul 1974, 82.

191 "Sıhhi Müesseselerimiz", *Vakit*, 3021, 29 Mayıs 1926.

192 Emre Dölen: *Türkiye Üniversitesi Tarihi 4, İstanbul Üniversitesi 1933-1946*. İstanbul 2010, 52.

Türkiye Cumhuriyeti Şhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti Şişli Etfal Hastanesi. *Validelere Nasibat* "Kader Matbaası" 1341 [1925], kapak.

Yatarak ve Ayakta Tedavi Edilen Hastalar ile Laboratuvar ve Röntgen Muayeneleri 1924-1937

Yıl	Yataklı Tedavi	Ayaktan Tedavi	Toplam	Laboratuvar ve Röntgen
1924	1594	-----	1594	-----
1925	1818	12913	14731	2771
1926	1593	14091	15684	2886
1927	1439	13738	15167	2935
1928	1458	14790	16248	2519
1929	1821	22984	24805	5079
1930	1845	19736	21581	5900
1931	2029	18145	20174	10500
1932	2305	20220	22525	7268
1933	1257	23101	24358	13462
1934	3075	22744	25819	10180
1935	3142	18706	21848	22027
1936	3415	22978	26393	12479
1937	3239	37103	40342	13896

"İstanbul Çocuk Hastanesi", Cumhuriyet Halk Partisi: *On Beşinci Yıl Kitabı* [1938], 344.

1938 yılında İstanbul Çocuk Hastanesi adıyla toplam 180 yatakla yine pavyonlarda hizmet vermekteydi. 150 ücretsiz yatak çocuklara aitti diğer 30 yatak ise ücretli olup erişkin hastalara ayrılmıştı.

Hastane Bünyesindeki Okullar ve Kurslar

Hastane ara sağlık elemanı yetiştiren okullara da mekân olmuştur. İlk olarak büyük ihtiyaç duyulan köy ebisi yetiştirmek amacıyla bir **Ebe Okulu** açılmıştır (20 Ekim 1924). 25 öğrenciyle eğitime başlayan bu okul ilk mezunlarını 14

Ağustos 1926 tarihinde vermiş ve 1959 senesinde son mezunlarını verdikten sonra Cerrahpaşa Hastanesi'ne taşınmıştır. İntaniye barakalarının kuzey doğusuna yapılan binada eğitime başlayan (11 Ekim 1946) **Hemşire-Laborant Okulu** 1956 yılında lağvedilmiştir. Bu bina 13 Kasım 1961 tarihinde faaliyete geçen **Florence Nightingale Yüksek Hemşire Okulu**'na da ev sahipliği yapmıştır. Bu okul 1965 yılında Okmeydanı'na nakledildikten sonra birinci kata biyokimya ve bakteriyoloji laboratuvarları yerleştirildi ikinci katı ise çocuk servisi olarak kullanıldı. 1968 yılında yıkılıp yerine yeni inşaat yapıldı.

▲ Fazilet Hazar'ın hastanedeki ebe yurdundan ayrılıp Adana Doğum ve Çocuk Bakımevi stajyer ebeliğine tayin edildiğine dair kayıt (Şişli Etfal Hastanesi Arşivi).

İlkokulu bitirmiş ve 18 yaşını doldurmuş kızlar için açılan **Yardımcı Hemşire Kursu**'nda 1967 yılına kadar 641 hemşire yardımcısı yetiştirilmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 1964 yılından sonra hastanede açtığı altı aylık hayati kimya (biyokimya), bakteriyoloji laborantı, anesteziyoloji, eczane teknisyeni kurslarında da pek çok teknisyen yetiştirilmiştir. Ortaokul mezunları için düzenlenen üç aylık gözlükçülük kurslarıyla da pek çok genç meslek sahibi olmuştur.¹⁹³

Pavyonların Yıkılıp Yenilenmesi

Cumhuriyet döneminde artan hasta kapasitesine bir çözüm olmak üzere pavyonların terasları kapatılarak oda haline getirildi, dördüncü ve beşinci pavyonlarla Merkez Bina üzerine katlar ilave edilerek mimari kimlikleri bozuldu. Karakol idare binası olarak kullanıldı. Fonksiyonunu yitiren binaların yerine yeni binalar yapıldı. İntaniye pavyonları yıkılıp yerine başhekim lojmanı yapıldı (1930). Burası daha sonra ebe yurdu, 1956'da dahiliye servisi daha sonra başhekimlik ve yemekhane olarak kullanıldı. Muayenehane binasının arkasına ve intaniye pavyonlarının bir kısmına üç katlı beviye servisi yapıldı (1950). 1970'li yıllarda buraya KBB, Göz, Ortopedi ve Fizik Tedavi servisleri yerleştirildi. Kadınlar Pavyonu güney tarafından genişletilmiş olmasına rağmen yetersiz kalınca yeni bir cerrahi pavyonu için karakol ile sanatoryum yıkılmış, 1952'de başlayan yeni cerrahi Pavyonun üst katı kadın ve doğum servislerine diğer bölümler cerrahiye tahsis edilmiş ve 15 Temmuz 1961 günü hizmete girmiştir.

Pera Palas Otelı sahiplerinden Misbah Muhayyeş'in vasiyeti üzerine varislerinde Cemil Muhayyeş, hastaneye bir çocuk pavyonu yaptırmak istemiş. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın onay vermesinden sonra yapılan bina 13 Şubat 1967 tarihinde hizmete girmiştir. Bütün bunlara rağmen hastanenin yatak kapasitesi ancak 550'ye çıkarılabiliştir. Zamanla tıbbi gelişmeler sonucu birçok bulaşıcı hastalığın kontrol altına alınması, hastaların izole

edilmesini amaçlayan pavyon tipi hastanelerin önemini kaybetmesine neden olmuştur. Üstelik pavyon tipi yapılanmada daha fazla personel ve donanım ihtiyacı duyuluyordu.

Pavyon tipinde bir hastane olan Etfal Hastanesi'nde de geniş bir alana dağılan üniteler arasında koordinasyon güçlüğü nedeniyle verimli çalışma yürütülemediğinden pavyonların yıkılması ve yerlerine blok binalar yapılması kararlaştırılmıştır. 20 Ekim 1968'de temeli atılan blokların yer altındaki beş katında ameliyathaneler, bakteriyoloji ve kimya laboratuvarları röntgen ve radyoterapi üniteleri, poliklinikler, mutfak, çamaşırhane, kalorifer dairesi ve tamirhaneler bulunmaktaydı. Üstünde sekiz katlı üç blok halinde yükselen servis ünitelerinde 720 yatak vardı. Peyderpey tamamlanıp hizmete açılan bu bloklar günümüzde de kullanılmaktadır.¹⁹⁴

Bilimsel Toplantılar ve Kongreler

1930 yılında başlayan "tıbbî müsamere" isimli bilimsel toplantıların zabıtları önceleri *İstanbul Şişli Çocuk Hastanesi Tıbbî Müsamere Zabıtları* (İstanbul 1930) adıyla daha sonra da *İstanbul Çocuk Hastanesi Tıbbî Zabıtları* (İstanbul 1935) adıyla yayınlanmıştır. İleriki yıllarda vaka bildirimleri, demonstrasyonlar, konferanslar ve orijinal çalışmalara ayrılan bilimsel toplantılar düzenlenmiştir. Başhekim Dr. Fikret Pamir ve Prof. Dr. Süreyya Efe'nin girişimleriyle 1974 yılında hastanenin 75. kuruluş yılı, "Şişli Tıp Günleri" adıyla düzenlenen bir kongreyle kutlanmıştır. Beş yılda bir hastanenin açıldığı kabul edilen 24 Mayıs günü¹⁹⁵ başlayan bu toplantılarda sunulan bildiriler yayınlanmıştır. Şişli Etfal Tıp Günleri 6. Kongresi, 24-25 Mayıs 2004 tarihlerinde yapılmıştır.¹⁹⁶ Hastane *Şişli Etfal Hastanesi Tıp Bülteni* adıyla bilimsel bir dergi yayınlamaktadır.

Hastanelerde asepsi-antisepsinin yeterince

¹⁹⁴ Faruk İlker. *A.g.e.*, 103-112.

¹⁹⁵ 24 Mayıs 1319 Mali/Rumi takvime göre açılış tarihidir. Bunun Miladi takvimdeki karşılığı 5 Haziran 1899'dur.

¹⁹⁶ Şişli Etfal Tıp Günleri 6. Kongresi, 24-25 Mayıs 2004. Haz. Ü. Kuzgun-Y. Kabakçıoğlu-V. Balcı. İstanbul 2005.

¹⁹³ Faruk İlker. *A.g.e.*, 99-101.

Misbah Muhayyeş Pavyonu (Hürriyet Gazetesi Arşivi)

ŞİŞLİ ETFAL HASTANESİ'NİN HASTANE TARİHİMİZDEKİ YERİ

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

ŞİŞLİ ETFAL HASTANESİ'NİN HASTANE TARİHİMİZDEKİ YERİ

uygulanamaması, aşı ve serumların henüz keşfedilmemiş olması gibi nedenlerle XIX. Yüzyılın ilk yarısından itibaren Avrupa'da ayrı ayrı yapılardan oluşan pavyon tipi hastaneler tercih edilmeye başlanmıştı. Hastanenin yapımı gündeme geldiğinde pavyon tipi çocuk hastanelerinin en güzel örneklerinden biri olan Berlin'deki Kaiser und Kaiserin Friedrich Kinderkrankenhaus model alınmıştı. Hamidiye Etfal Hastanesi ülkemizin ilk çocuk hastanesi, Haseki Nisa Hastanesi'nden sonra pavyon tarzında yapılan ikinci hastanesidir.

II. Abdülhamid'in ihtimamı ve özel ilgisiyle kısa sürede gelişip büyüyen ülkemizin bu ilk kaloriferli hastanesinde, kimi Almanyada kimi Fransada kimileride Gülhanede ihtisas yapmış dönemin en yetkin hekimleri kadrolu veya fahri olarak çalışıyordu.

1900-1907 arasında heryıl II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 31 Ağustos günü neşredilen ve hastanenin Avrupa standartlarında olduğunu simgeleyen Türkçe-Fransızca istatistik yıllıkları dünyanın belli başlı kütüphanelerine ve tıp otoritelerine gönderiliyordu. Hastane eşyası ve tıbbi araç gereçlerde teknolojinin en yeni ürünleri kullanılıyordu. Hastaneyi gezen; Ernst von Bergmann, Emil von Behring, Adolf Baginsky, Theodor Escherich, Paul Ehrlich, August von Wassermann, Friedrich Schultze gibi tıp otoritelerinin hastane hakkındaki intibaları has-

tanenin kuruluşundan, II. Meşrutiyet'e kadar yaşadığı altın çağın tanıklarındır.

Dünyanın neresinde tıbbi bir gelişme sağlıkla ilgili bir icat veya keşif olsa hemen hastanede denenir, yararı görüldüğü takdirde maliyeti ne olursa olsun uygulanmaya başlanırdı. Mesela, 1900'lerin başında Avrupa'da bile pek çok hastanede kullanılmayan hasta dosya sistemi ülkemizde ilk olarak Hamidiye Etfal Hastanesi'nde uygulanmaya başlanmıştı. Avrupa'nın en ünlü fabrikalarından getirilen pek çok tıbbi araç gereç ülkemizde ilk olarak bu hastanede kullanılmıştır. Bunların başında fonendoskop, Hauvit frekans cihazı, hassas terazi, döner anodlu röntgen tüpü gelir.

Hamidiye Etfal Hastanesi ülkemizin uzman yetiştiren ilk kamu hastanesidir. 1904 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane mezunu beş genç hekimle başlayan eğitim öğretim faaliyetleri Cumhuriyet döneminde artarak devam etmiş ve hastaneden pek çok uzman yetişmiştir.

Türkiye'nin ilk sanatoryumu burada faaliyete geçmiştir. Cemil Paşa'nın Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de radyoterapiye başlamasının hemen ardından Rasih Emin hastanede radyoterapi ile başarılı cilt kanseri tedavileri yapmıştır.

Avrupa'da bile eşine az rastlanacak mükemmellikte olan hastane, ülkemizdeki tıbbi ilerlemenin sembolü kabul edilirken II. Meşrutiyet'in

İstanbul Valisi
Vefa Poyraz
yeni inşaatı
ziyaretinde, 5
Haziran 1971
(Hürriyet
Gazetesi Arşivi)

ilânyla siyasi kinlere kurban edilmiş ve kısa sürede ihtişamını kaybedip gerilemeye dönmüştü. Bir süre sonra akliselimin galip gelmesiyle onarılıp bazı alet edevatı yenilenmiş ve yeni bir kadroyla hizmete devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde 1930 yılından itibaren bir yandan yeni binalar yapılıırken bir yandan da bünyesinde kurulan okullarda ülkemizin büyük ihtiyaç duyduğu hemşire, yardımcı hemşire, ebe, laborant kurslarda ise çeşitli branşlarda teknisyenler yetiştirilmiştir.

En önemli özelliklerinden biri de kadın hekim çalıştıran ilk hastane olmasıdır. 1900 ve 1907 yıllarında çalışmaya başlayan yabancı kadın hekimlerden sonra ilk kadın genel cerrahımız olan Suat Rasim Hanım, İlk doktor kadın milletvekilimiz Fatma Memik hastanede çalışmışlardır.

111 yıllık görkemli tarihi ile gurur duyan Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi, parlak tarihinden aldığı güçle zorlu dönemlerde ayakta kalarak zaman içinde kendini yenilemeyi başarmıştır. Günümüzde de kuruluş felsefesine uygun olarak başvuranların acısını dindirip ücret almadan şifa dağıtarak ülkemiz sağlık hizmetine önemli katkılar sağlamaya devam etmektedir.

►
Şişli Etfal
Hastanesi
havadan
görünüm.
(Fotoğraf
Sanatçısı Orhan
Durgut)

KAYNAKLAR

“Âtîfet-i teba'a-perveri-i hazret-i Padişahi ve Kütahya'da Çamlıca Mevkii Sanatoryumu”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Sekizinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1325, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1323 [31 Ağustos 1907], 564-566.

Aybar, Ömer Vasfi: *Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı İstanbul Çocuk Hastanesi Tarihine Dair*. İstanbul 1948.

Batirel, Hasan Fevzi: “Yüzlerini utanç kaplamalı”, *Tarih ve Medeniyet* (Ağustos 1997), 38-43.

Besim Ömer: “Hamidiye Etfal Hastahanesi”, *Nevsâl-i Âfiyet*, İstanbul 1315, 86.

“Beş sene zarfında mevaki-i muhtelifeden hastahane-i âliye berâ-yı tahlil irsâl olunan muhtelif cins mevâddın mikdarı”, *İstatistik 1905*, 40.

Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Tıp Fakültesi. I, İstanbul 1974, 82.

Devellioğlu, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 24. baskı Ankara 1993.

Dölen, Emre: *Türkiye Üniversite Tarihi 4, İstanbul Üniversitesi 1933-1946*. İstanbul 2010.

Efe, Suat: “Şişli Etfal Hastanesinin Tarihçesi Hakkında Yeni Bilgiler”, *Şişli Çocuk Hastanesi Tıp Bülteni*, Yıl 19, Sayı:1-4 (1985), 10-23.

Efe, Suat: “Şişli Etfal Hastanesinin Kurucusu Dr. İbrahim Paşa'nın Hizmetleri, Biyografisi ve Ailesi Hakkında”, *Arslan Terzioğlu'na Armağan 60. Doğum Yılı Anısına*. Yay. E. Lucius, A. Mat, Ö. Öncel, B. Özalay. İstanbul 1999, 353-367.

Ekmekçioglu, Sena: *Prof. Dr. Halit Ziya Konuralp ve Türk Tıbbına Hizmetleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 2005.

“Etfal Hastahanesi memurin-i sıhhiyesi”, *Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdüriyeti*, İstanbul 1327/1911, 109.

“Etfal-ı tebaa-i perveri-i hazret-i hilafetpenahi ve kızıl serumu imali”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Dördüncü Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1321, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1319 [31 Ağustos 1903], 253-254.

Ergin, Osman Nuri: *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*. İstanbul 1995, VIII.

Etfal Hastahanesi İstatistik Risalesi, Matbaa-i Osmaniye, 1318 [1900].

Etker, Şeref -Gülten Dinç: “Cumhuriyet'in İlk Kadın Cerrahları Dr. Suat Rasim, Dr. Fitnat Celal ve Dr. İffet Naim Hanımlar”, *Sağlık Alanında Türk Kadını* (Ed: N. Yıldırım). İstanbul 1998, 51-52.

“Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi Kütüphanesi”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Dördüncü Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1321, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1319 [31 Ağustos 1903], 39.

“Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi'nin geçen bir sene zarfındaki terakkiyatı”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Beşinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1322, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1320 [31 Ağustos 1904], 47.

“Etfal Hastahanesi laboratuvarında 326 senesi zarfında icra edilen mütalaat-ı bakteriyolojiye ve biyolojiye irae eder cetveldir”, *Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdüriyeti*, İstanbul 1327/1911, 27-28.

“Etfal Hastahanesi'nin bin üç yüz yirmi altı senesine mahsus istatistik cetveli”, *Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdüriyeti*, İstanbul 1327/1911, 25-26.

Gökçe, Tefik İsmail: *Heybeliada Sanatoryumu Kuruluş ve Gelişimi 1924-1955*. İstanbul 1957.

Gündüz, Feryal Saygılıgil: “Sağlık Alanından Gelen İlk Kadın Parlamenterler”, *Sağlık Alanında*

Türk Kadını (Ed: N. Yıldırım). İstanbul 1998, 235-237.

Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi İstatistik Risalesi, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, İkinci Sene, Sene-i Hicriye 1319, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1317 [31 Ağustos 1901].

Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Üçüncü Sene, Sene-i Hicriye 1320, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1318 [31 Ağustos 1902].

Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Dördüncü Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1321, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1319 [31 Ağustos 1903].

Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Beşinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1322, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1320 [31 Ağustos 1904].

Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Altıncı Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1323, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1321 [31 Ağustos 1905].

Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Yedinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1324, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1322 [31 Ağustos 1906].

Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Sekizinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1325, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1323 [31 Ağustos 1907].

“Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi ve Muallim Dr. Bering’in ziyareti”, *İstatistik 1907*, 556.

“Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi ve Turkoan [Turcoing] Sergisi”, *İstatistik 1907*, 34- 35.

“Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi'nin Terakkیات-ı Azimesi ve Seretan İlletinin Tedavisindeki Muvaffakiyatı”, *Sabah*, 7 Mart 1320 [20 Mart 1904].

“Hamidiye Etfal Hastahanesi”, *İkdam*, 1766, 6 Haziran 1899.

“Hamidiye Hastahane-i Âlisinde Almanyalı Doktor Baginsky namına bâ-irade-i seniyye-i cenab-ı padişahi verilen ziyafet”, *Etfal Hastahanesi İstatistik Risalesi*, Matbaa-i Osmaniye, 1318 [1900], 102-106.

“Hamidiye Etfal Hastahanesi'nin bağçesi”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Üçüncü Sene, Seni Hicriye 1320, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1318 [31 Ağustos 1902], 29.

“Hamidiye Etfal Hastahanesi'nde ilk sanatoryum binası”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Beşinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1322, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1320 [31 Ağustos 1904], 42-45.

“Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi'ni ziyaret”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Yedinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1324, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1322 [31 Ağustos 1906], 306-307.

“Hamidiye Etfal Hastahanesi'nin Hususi Fotoğrafhanesi”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Üçüncü Sene, Seni Hicriye 1320, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1318 [31 Ağustos 1902], 55.

“Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin Karahisar-ı Sahip Madensuyu”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Beşinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1322, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1320 [31 Ağustos 1904], 65-93.

“Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi'nin sahib-i ihtisas etibba-yı hazıka yetiştirmesi”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Beşinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1322, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1320 [31 Ağustos 1904], 61-62.

“Hastane-i Âlinin geçen bir sene zarfındaki terakkiyatı”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Dördüncü Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1321, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1319 [31 Ağustos 1903], 20.

“Hastahane-i Âlinin Kızıl ve Kuşpalazı Serumlarıyla Çiçek Aşısı Darülistihzarı”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Beşinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1322, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1320 [31 Ağustos 1904], 52-53.

“Hastahaneler Talimatnâmesi”, Osman Nuri Ergin: *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*. İstanbul 1995, 3438-3439.

Helvacıoğlu, İ. Le bip: *Die Geschichte des Hamidiye Etfal Krankenhauses in İstanbul von den Anfängen im Jahre 1899 bis 1984*. (Diss.RWTH Aachen). Verlag Murken-Altrogge Herzogenrath 1988.

İkdam, 3112, 12 Şubat 1903.

İkdam, 5260, 17 Kânunusani 1909.

“İkinci Pavyon”, *Etfal Hastahanesi İstatistik Risalesi*, Matbaa-i Osmaniye, 1318 [1900], 31-36.

İlker, Faruk : *Şişli Çocuk Hastanesi (Hamidiye Etfal Hastahanesi) Tarihi*. İstanbul 1976.

“İstanbul Çocuk Hastanesi”, Cumhuriyet Halk Partisi: *On Beşinci Yıl Kitabı* [1938],344.

“Kadınlara Ait Lutf-ı Celil-i Hazret-i Padişahi ve Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi'nde Emraz-ı Nisa Pavyonu”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Altıncı Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1323, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1321 [31 Ağustos 1905], 21-23.

“Lutfu inayet-i hazret-i padişahi ve Kütahya'da (Çamlıca) mevkii sanatoryumu”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Sekizinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1325, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1323 [31 Ağustos 1907], 30-33.

Mahmud Şükrü: “Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi'nin Planı, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Altıncı Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1323, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1321 [31 Ağustos 1905].

“Mescid-i şerif ve saat kulesinin resm-i küşadı”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Sekizinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1325, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1323 [31 Ağustos 1907], 28-29.

“Muvaffakiyat-ı cerrahiye ve mecruh-in-i asakir-i şahanenin suret-i tedavileri”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi İstatistik Risalesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, İkinci Sene, Sene-i Hicriye 1319, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1317 [31 Ağustos 1901], 2-33.

“Muvaffakiyat-ı cerrahiye ve mecruh-in-i asakir-i şahanenin suret-i tedavileri”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Beşinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1322, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1320 [31 Ağustos 1904], 1-47

Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdüriyeti, İstanbul 1327/1911.

Nigâr Binti Osman: “Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi'ni ziyaret”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Üçüncü Sene, Seni Hicriye 1320, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1318 [31 Ağustos 1902], 248-250.

Osmanoğlu, Ayşe: *Babam Abdülhamid*. İstanbul 1960.

Ömer Fuad: “Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi'nde serum ile tedavi edilen kuşpalazı istatistiki”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi İstatistik Risalesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, İkinci Sene, Sene-i Hicriye 1319, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1317 [31 Ağustos 1901], 328-331.

Rasih Emin: “Le Cancer et les rayons X à l'Hôpital Hamidie”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Beşinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1322, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1320 [31 Ağustos 1904], 113-114.

“Romanya Darülfünun-ı Tıbbisi müteellimini”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tibbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Sekizinci Seneye Mahsusdur, Sene-i Hicriye 1325,

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Sene-i Maliye 19 Ağustos 1323 [31 Ağustos 1907], 567.

Sabah, 4417, 17 Şubat 1317 [2 Mart 1902].

Sabah, 5985, 24 Mayıs 1322 [6 Haziran 1906].

Sezer, Baha: “Doktor Rasih Emin Arlı Hakkında Bazı Anılarım”, *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi. Kongreye Sunulan Bildiriler*. TTK Ankara 1992, 223-228.

“Sıhhi Müesseselerimiz”, *Vakit*, 3021, 29 Mayıs 1926.

“Sür-ı Hitan”, *İkdam*, 1763, 3 Haziran 1899.

Süleyman Numan: “Fonendoskop (Sadâbîn)”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, Altıncı Seneye Mahsusudur, Sene-i Hicriye 1323, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1321 [31 Ağustos 1905], 207-210.

Şehsuvaroğlu, Bedi N. : “İstanbul Şişli Çocuk (Hamidiye Etfal) Hastanesi Tarihçesi”, *Hekim ve İlaç*, III, 2 (Nisan 1963)ten ayrı baskı.

Şehsuvaroğlu, Bedi N. : “ İstanbul Sağlık Hayatı. Sağlık ve Sosyal Yardım Hizmetleri”, *İstanbul İl Yıllığı 1973*, 456.

Şişli Etfal Tıp Günleri 6. Kongresi, 24-25 Mayıs 2004. Haz. Ü. Kuzgun-Y. Kabakçıoğlu-V. Balcı. İstanbul 2005.

Ş. Kâmil: “İstanbul Hastahanelerini Ziyaret Etfal Hastahanesi-Bimarhane”, *Tababet-i Hazıra* , 2.sene, 18, 29 Teşrinievvel 1910, 282-284.

Tercüman-ı Hakikat, 9433, 26 Haziran 1323 [9 Temmuz 1907].

Topuzlu, Cemil: *80 Yıllık Hâtıralarım*. Yay. H. Hatemi-A. Kazancıgil. İstanbul 1982, 43-44.

“Hamidiye Etfal Hastanesi”, *İkdam*, 1766, 6 Haziran 1899.

Uludağ, O. Ş. : “Türkiye’de Sanatoryum Hareketleri”, *Tıp Dünyası*, 13 (Birincikânun 1940): 4565-4568.

Uludağ, Osman Şevki: “Hekimler Panteonu”, *Dirim*, 5-6 (Mayıs-Haziran 1960), 143-146.

Unat, Ekrem Kadri: “Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi’nin Kuruluş Tarihçesi Üzerine”, *Tıp Tarihi Araştırmaları* 2. Ed. N.Sarı-H.Hatemi, İstanbul 1988, 81-83.

Vakit, 694, 4 Teşrinievvel 1919.

“Yeni ameliyat-ı cerrahiye pavyonu”, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi İstatistik Risalesi*, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, İkinci Sene, Sene-i Hicriye 1319, Sene-i Maliye 19 Ağustos 1317 [31 Ağustos 1901],11-13.

Yıldırım, Nuran: “Tersane-i Amire Fabrikaları’nda Tebhir Makinası/Etöv Üretimi, ve Kullanımı”, *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu Bildirileri*, 22-23 Mayıs 2003. Ed. S. F. Göncüoğlu, İstanbul 2004, 421-431.

Yıldırım, Nuran Yıldırım: “Dünyada ve Türkiye’de İlk Kadın Hekimler ve Kadınların Hekim Olma Mücadelesi”, *Toplumsal Tarih*, Sayı. 147 (Mart 2006), 50-57.

Yıldırım, Nuran -Bülent Özeltay: “Evhamlı Bir Sultan II. Abdülhamid’in Böbrek Hastalığı, Teşhis ve Tedavisi”, *Toplumsal Tarih*, Sayı. 163 (Temmuz 2007), 26-32.

www.kizilaymadensuyu.com.tr

Zimmer: “Deraliyye’de İnşa Edilen Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi”, *İstatistik 1902*, 253-256.

Zobu, Vasfi Rıza: “Hamidiye Etfal Hastanesi İnşaatı”, *Pratik Doktor*, 17 (1947), 79-80.

BOA. DH. EUM. ECB. 36/47-3, 13 C. 1337 [26 Şubat 1919].

BOA. DH. İD. 165/13, 18 RA. 1331 [25 Şubat 1913].

BOA. DH. MKT. 1124/47, 21 N. 1324 [8 Kasım 1906].

BOA. HH. d. 29197, 8 C. 1316 [24 Ekim 1898].

BOA. HH. d. 17709, 10 C. 1322 [22 Ağustos 1904].

BOA. HR. İM. 218/38-1, 23 Mayıs 1927.

BOA. İ. HUS. 65-1316/M-36, 14 M. 1316 [4 Haziran 1898].

BOA. İ. HUS. 112-1321/L-80, 21 L. 1321 [10 Ocak 1904].

BOA. İ. HUS. 147-1324/N-24, 5 N 1324 [23 Ekim 1906].

BOA. İ. HUS. 160-1325/L-119, 9 L. 1325 [15 Kasım 1907].

BOA. İ. TAL. 88, 25 S. 1318 [24 Haziran 1900].

BOA. İ. TAL. 360-1323/M-69, 21 M. 1323 [28 Mart 1905].

BOA. İ. TAL. 361-1323/M-114, 27 M. 1323 [3 Nisan 1905].

BOA. İ. TAL. 373-1323/B-173, 12 B. 1323 [12 Eylül 1905].

BOA. İ. TAL. 373-1323/B-154, 14 B. 1323 [14 Eylül 1905].

BOA. İ. TAL. 456-1326/N-23, 30 N. 1326 [26 Ekim 1908].

BOA. MV. 127/48, 19 R. 1327 [10 Mayıs 1909].

BOA. MV. 129/62, 24 C. 1324 [13 Temmuz 1909].

BOA. MV. 169/81, 28 L. 1330 [10 Ekim 1912].

BOA. Y. MTV. 195/61, 12 C. 1317 [18 Ekim 1899].

BOA. Y. MTV. 196/16, 5 B. 1317 [8 Kasım 1899].

BOA. Y. MTV. 196/51, 13 B. 1317 [16 Kasım 1899].

BOA. Y. MTV. 200/115, 30 ZA. 1317 [31 Mart 1900].

BOA. Y. MTV. 201/78, 18 Z. 1317 [18 Nisan 1900].

BOA. Y. MTV. 230/134, 23 S. 1320 [1 Haziran 1902].

BOA. Y. MTV. 242/189, 30 M. 1321 [28 Nisan 1903].

BOA. Y. MTV. 248/12, 20 R. 1321 [16 Temmuz 1903].

BOA. Y. MTV. 291/83, 25 L. 1324 [12 Aralık 1906].

BOA. Y. MTV. 294/18, 21 Z. 1324 [6 Ocak 1907].

BOA. Y. MTV. 293/41, 8 Z. 1324 [23 Ocak 1907].

BOA. Y. MTV. 310/82, 25 R. 1316 [27 Mayıs 1908].

BOA. YEE. KP. 86/31/3097, 1324 [1908].

BOA. Y. PRK. ASK. 202/110, 9 C. 1321 [2 Eylül 1903].

BOA. Y. PRK. ASK. 207/31, 7 Ş. 1321 [29 Ekim 1903].

BOA. Y. PRK. ASK. 194/99, 23 M. 1321 [16 Kasım 1903].

BOA. Y. PRK. ASK. 210/90-1 ve 2, 22 L. 1321 [11 Ocak 1904].

BOA. Y. PRK. AZJ. 41/79, 29 Z. 1318 [20 Mart 1901].

BOA. Y. PRK. AZJ. 49/69, 30 M. 1322 [16 Nisan 1904].

BOA. Y. PRK. BŞK. 67/59, 2 Ş. 1320 [4 Kasım 1902].

BOA. Y. PRK. BŞK. 69/13, 2 M. 1321 [31 Mart 1903].

BOA. Y. PRK. EŞA. 40/27, 26 M. 1320 [5 Mayıs 1902].

BOA. Y. PRK. KOM. 9/72, 1315 [1899-1900].

BOA. Y. PRK. KOM. 11/15, 26 Ş. 1320 [28 Kasım 1902].

BOA. Y. PRK. KOM. 11/38-1 ve 2, 1320 [1902].

BOA. Y. PRK. KOM. 12/126, 16 M. 1321 [14 Nisan 1903].

BOA. Y. PRK. KOM. 14/87, 26 ZA. 1323 [22 Ocak 1906].

BOA. Y. PRK. KOM. 16/4, 27 N. 1325 [3 Kasım 1907].

BOA. Y. PRK. MŞ. 7/24, 7 R. 1318 [4 Ağustos 1900].

BOA. Y. PRK. ŞH. 9/19, 6 S. 1317 [16 Haziran 1899].

FOTOĞRAF ALBÜMÜ

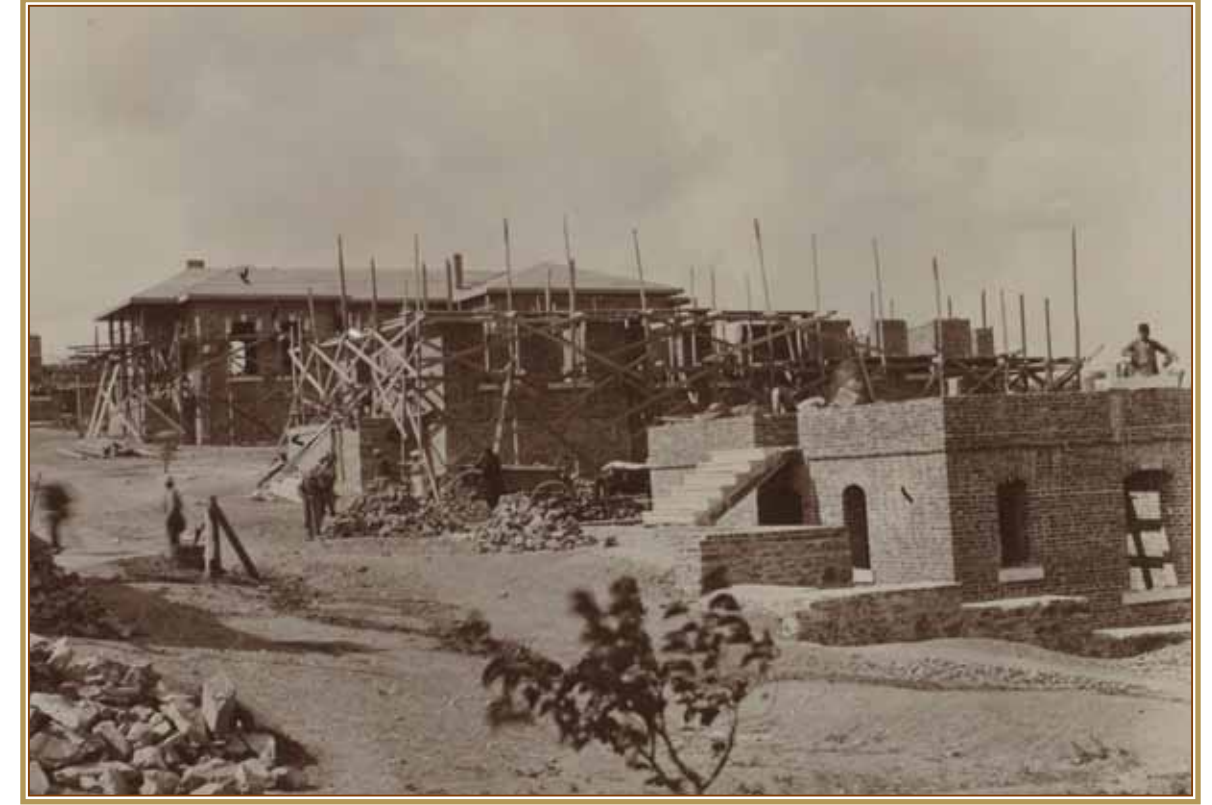
Fotoğraf makinesi
(Hastane Koleksiyonu)

İnşaat (Albüm, 779-67/38)

Bir pavyon inşaatında işçiler (Albüm, 779-67/32)

Pavyonlar yapılırken (Albüm, 779-67/39)

Çatısı kapanan bir pavyon (Albüm, 779-67/25)

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

Merkez bina önüne yeni yapılan Kağıthane çeşmesi (İstatistik 1903, 196)

Hastane girişi (Albüm, 779-42/07)

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

Cepheden merkez bina ve pavyonlar (Albüm, 779-42/10)

Giriş, mescit ve saat kulesi (Tıp Tarihi).

Yeni yapılan kadınlar pavyonu (*İstatistik* 1907, 18).

Muayenehane uzaktan (*Tıp Tarihi*).

Üçüncü pavyon (*İstatistik* 1905, Fransızca Kısım, 47).

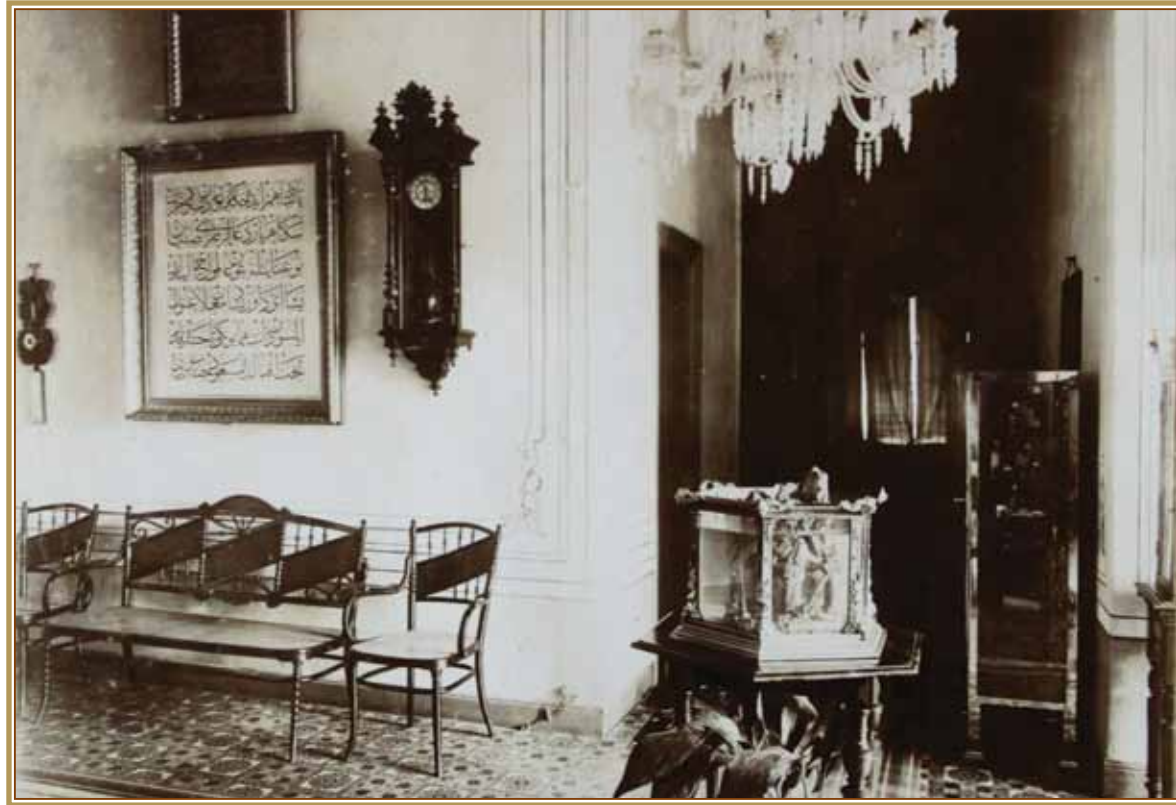
Muayenehane açılış töreninde hekimler, memurlar ve hastalar (*Album*, 779-42/21).

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

Merkez bina alt katında hekimlerin okuma odası (Tıp Tarihi).

Duvardaki tabloda İbrahim Paşa'nın eşi tarafından işlenen tablodaki şiirin son bölümü yazılıdır (Tıp Tarihi).

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

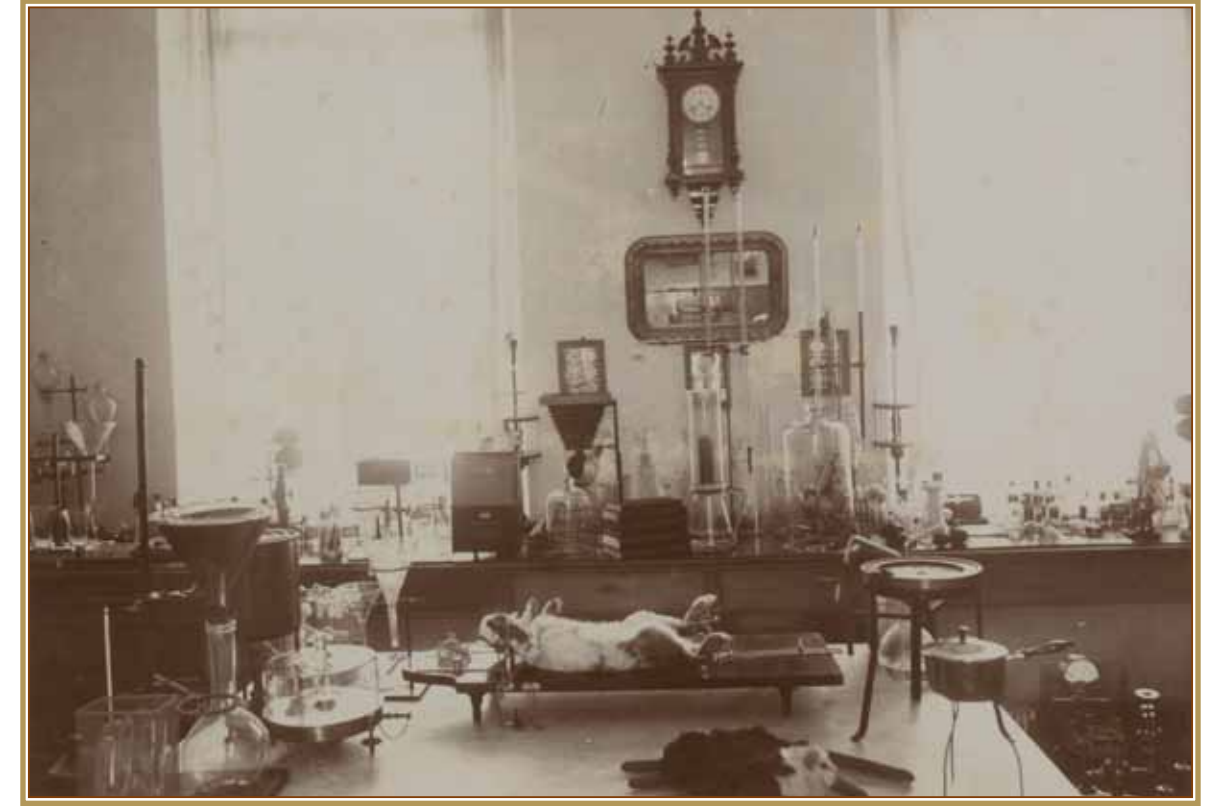
Alman hemşirelerin odası (Album, 90870/18).

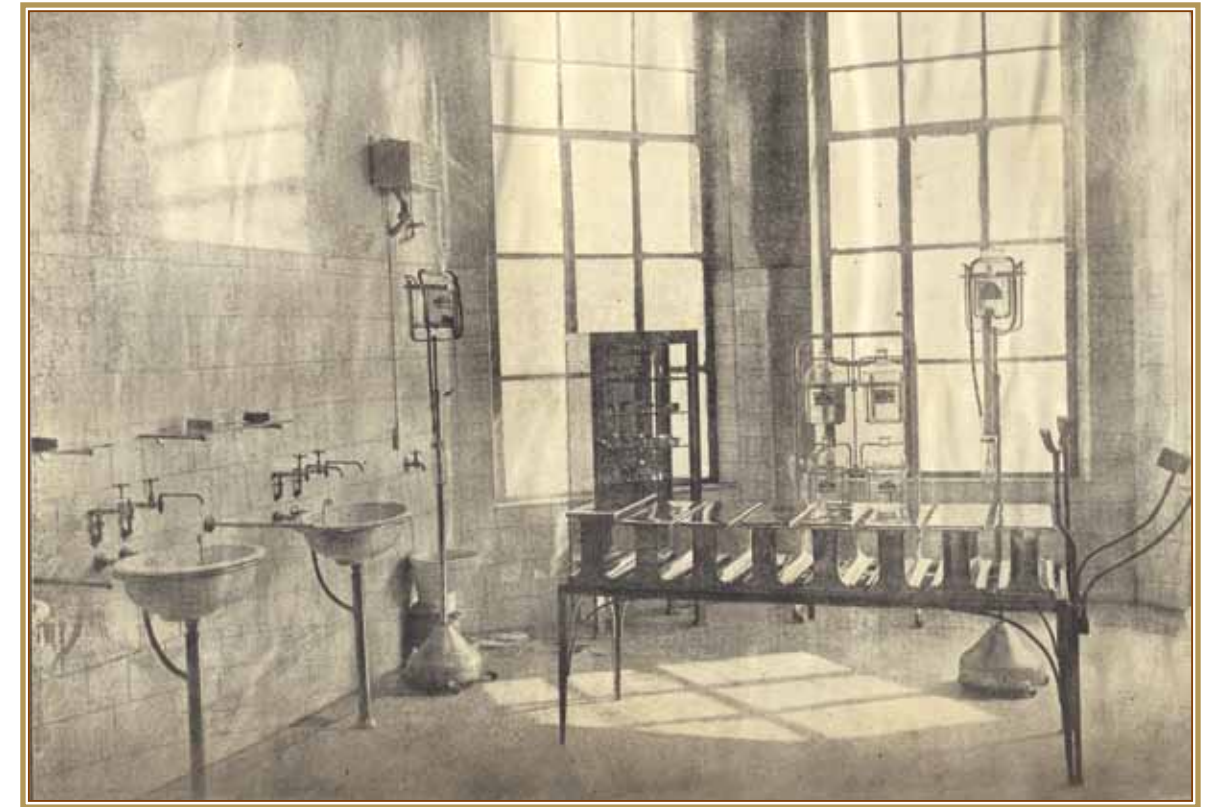
Yemek salonu (Album, 90870/19).

Muayenehane koridorunda sıra bekleyen kadınlar ve çocuklar (*Album*, 779-30/04).

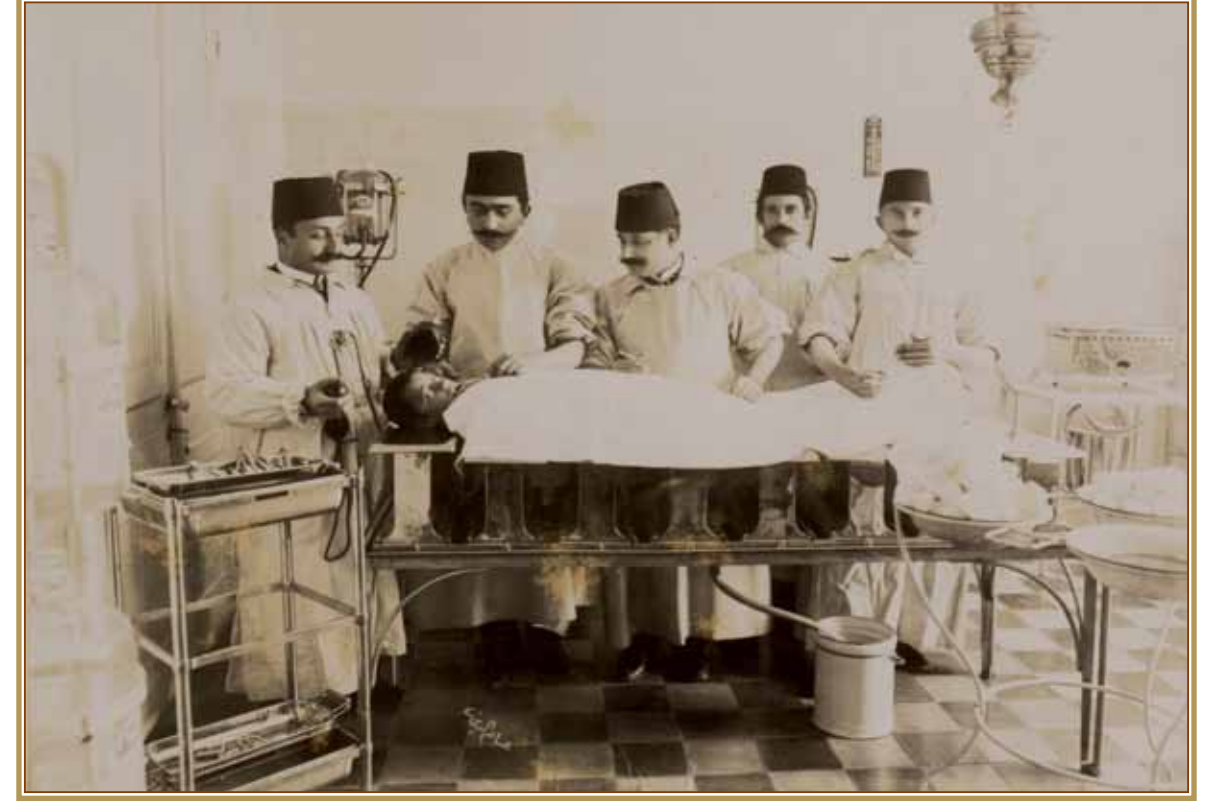
Bakteriyolojihane (*Album*, 779-42/04).

Yeni cerrahi pavyonunda ameliyat salonu (*İstatistik* 1902, 12).

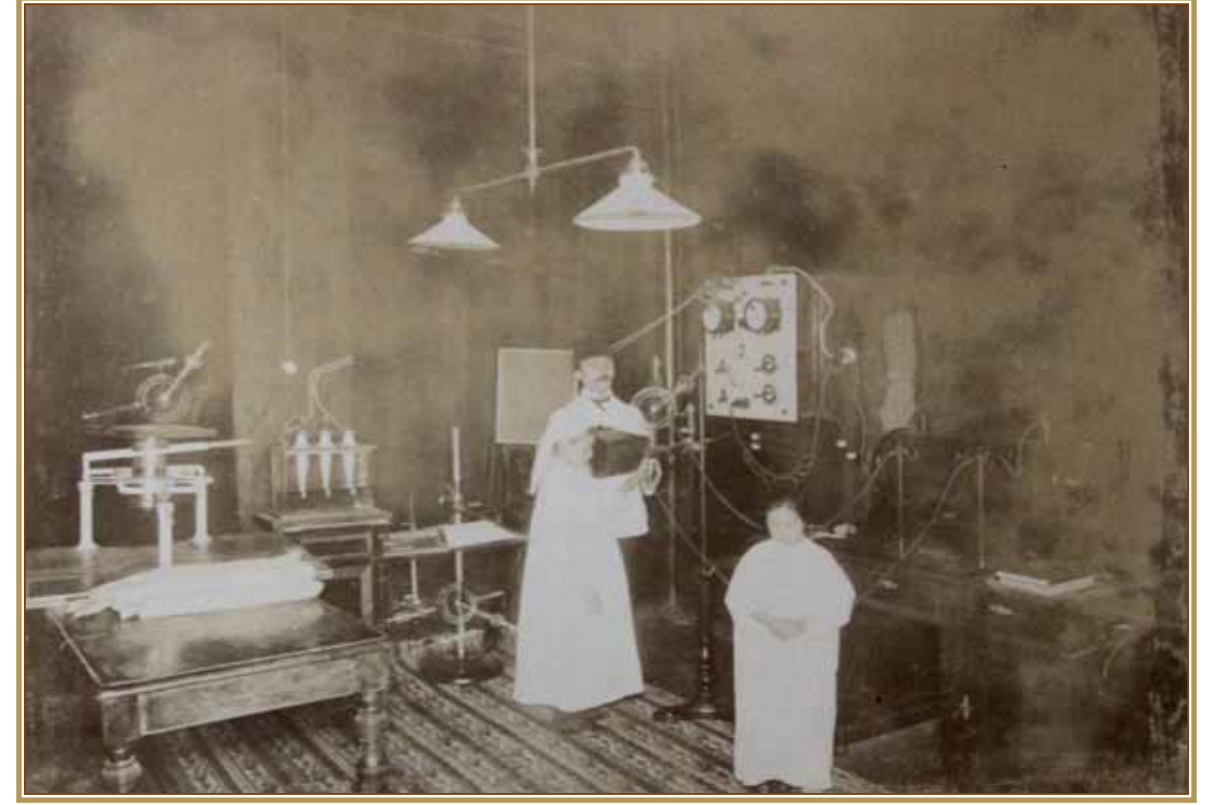
Saat kulesi önünde Nekahat dönemindeki çocuklar (Tıp Tarihi).

Ameliyat masasında (Album, 779-42/08).

Yaralı askerlerin tedavi edildiği Birinci Pavyon ve bahçede dinlenen çocuklar (Album, 779-42/18).

Röntgen dairesinde bir çocuğun el radyografisi çekilirken (Tıp Tarihi).

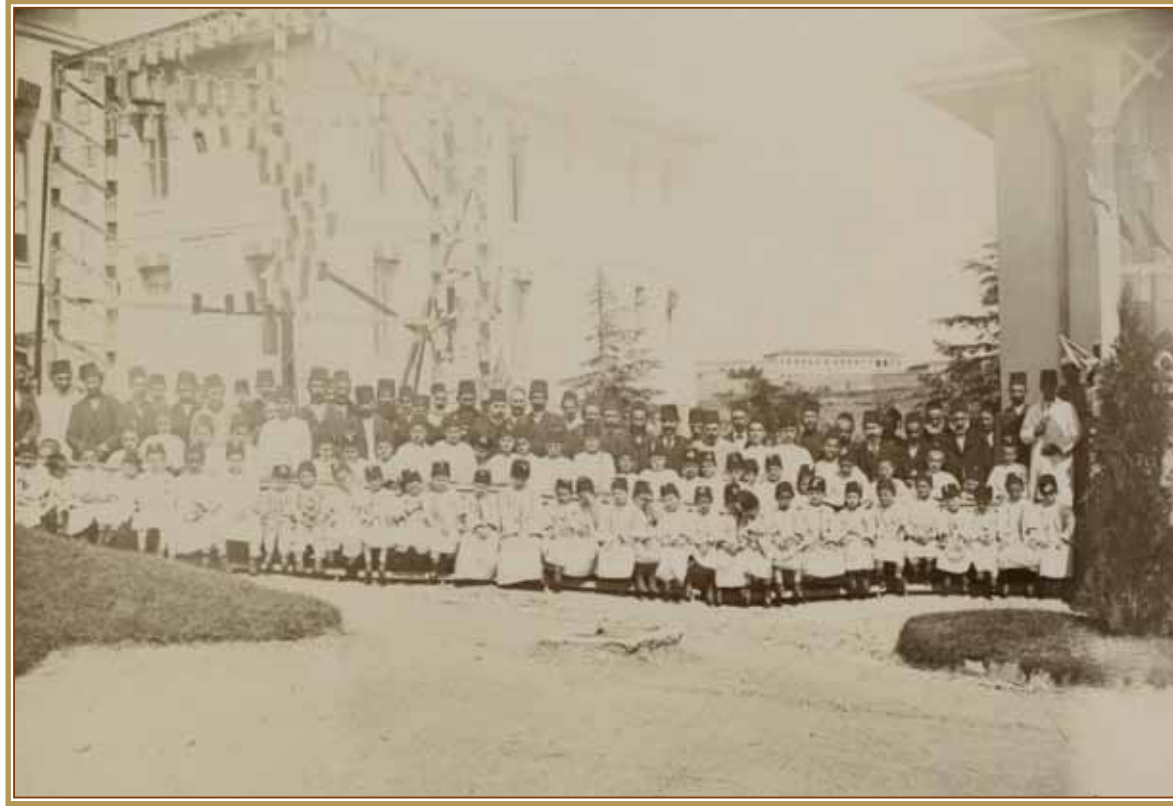
Merkez bina önünde çocuklar (Album, 779-30/03).

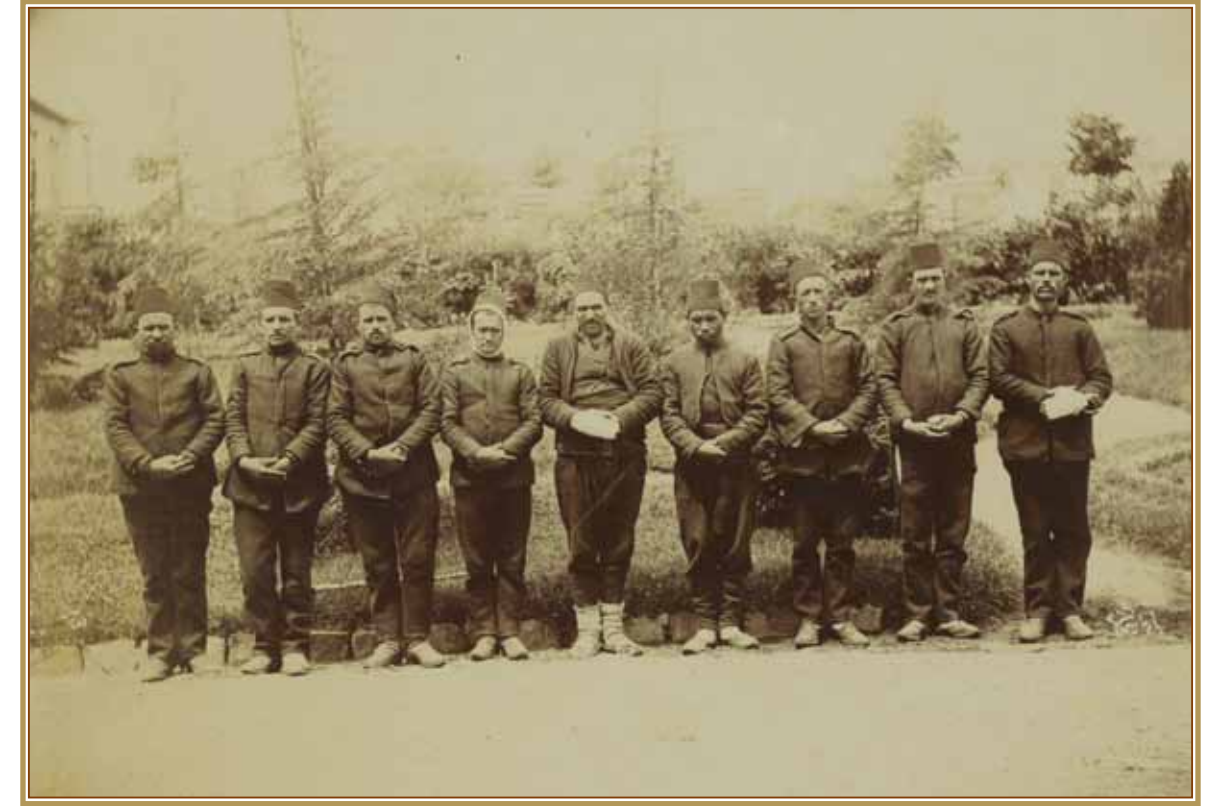
Dördüncü Pavyonda çocuklar (Album, 90870/16).

İç hastalıkları pavyonunda çocuklar tartılırken (İstatistik 1906, 158).

Fenerlerle süslü bahçede sünnet çocukları (Albüm, 779-67/18)

Hastaneye yeni gelen yaralılar (Albüm, 779-30/11)

Padişahın 27. cülus günü sünnet olan çocuklar (Albüm, 90611/26)

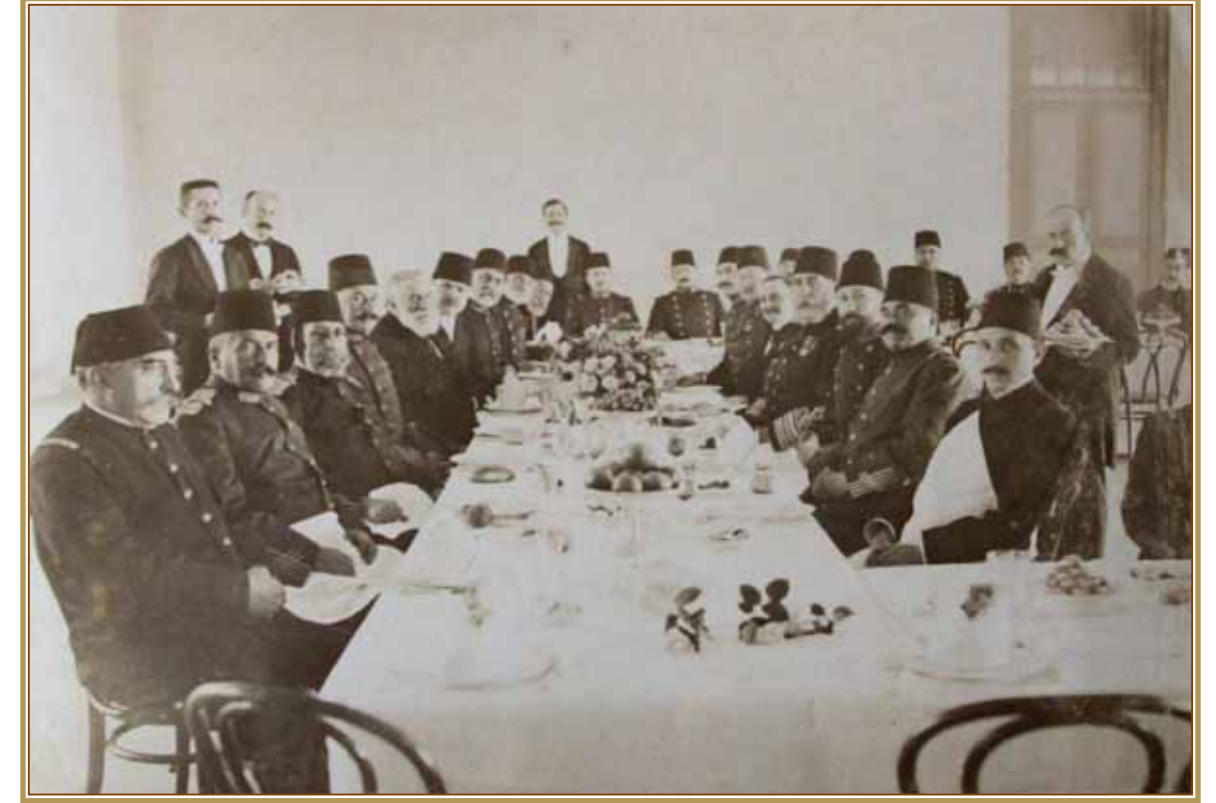
Yaralı askerler hastane giysileriyle, solda yaralıları Selanik'ten getiren Dr. Celal Bey ve sevk memuru (Albüm, 779-62/3)

Yaralı askerlerden bir grup hastaneye geldiğinde (Album, 779-30/21).

Yaralı askerler bahçede (İstatistik 1903, 18)

Dr. Bergmann onuruna verilen ziyafet (Tıp Tarihi)

Şikago'dan gelip hastaneyi gezen Dr. Senn ve iki arkadaşı bazı hastane hekimleri ve Alman hemşirelerle (İstatistik 1902, 118)

Termometreler (Hastane Koleksiyonu)

Pirinç Havan (Hastane Koleksiyonu)

Gaz Lambası (Hastane Koleksiyonu)

Dr. İbrahim Paşa'nın tansiyon ölçme aleti (Hastane Koleksiyonu)

Dr. İbrahim Paşa ya ait alet kutusu (Hastane Koleksiyonu)

Dr. İbrahim Paşa'nın refleks çekici ve ahşap stetoskopu (Hastane Koleksiyonu)

Dr. İbrahim Paşa'nın burun spekülüm aleti (Hastane Koleksiyonu)

Dr. İbrahim Paşa'nın irrigasyon aleti (Hastane Koleksiyonu)

HASTANE TARİHİMİZDE BİR KUTUP YILDIZI
HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

Dr. İbrahim Paşa'nın Pnömetre aleti (Hastane Koleksiyonu)

Dr. İbrahim Paşa'nın küçük cerrahi takımı (Hastane Koleksiyonu)

Dr. İbrahim Paşa'nın Hacamat aleti (Hastane Koleksiyonu)